

הפעיו

כתב עת מוצא לאור על ידי
מוסד יצחק בריעה
של פועלי אגודת ישראל

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org בתוכן:
ע"י היים תשס"ט

- 1 עלו לארץ ישראל / הרב יעקב עמנון זצ"ל
- 4 כניסה למקדש בזמן הזה / הרב קלמן כהנא
- 10 בעיות המתגייס בשבת / הרב יהושע נויבירט
- תגובות
- 16 וירא ישראל — ויאמינו
- 18 כי לך ה' הוחלנו
- 23 היער בתקופת המקרא / יוסף י' יוחימק הי"ד
- 25 מה בין שאול לדוד (המשך) / הרב יהושע בכרך
- מכתבים למערכת
- 37 על השימוש בתאריך אזרחי / בנימין סופר הי"ד
- בקורת ספרים
- 41 סוגיות בתורה לרב י' קופרמן / משה ארנד
- 49 מהחתם סופר ועד הרצל לד"ר י"צ זהבי / אברהם שישא

כס"ד ירושלים ת"ז תמוז תשכ"ז . כרך ז, גליון ד . המחיר 1.70 ל"י
מנוי שנתי: בישראל — 6 ל"י בחוץ לארץ — \$ 3
כתובת המערכת: רח' צפניה 26, ירושלים, טל. 29883

הרב יעקב עמזון זצ"ל

עלו לארץ ישראל

דברי המחבר זצ"ל – קריאה לעליה ועידוד ליושבי הארץ – הוכנו לדפוס באמצע חודש אייר, כאשר רבים חששו לגורלו של ישוב הארץ. ישמשו עכשיו דבריו קול קורא לאחינו בגולה לעלות לציון, ולהשתתף בבנין ארצנו.
היו דבריו שנכתבו לפני כמאתיים שנה גם אזהרה נגד חיי מותרות בארץ ישראל.

אל תשתקעו בארצות טמאות

... ידוע שחובת המתפלל לכוין גוף ונפש ירושלים ומפורש, שנוי ומשולש בתנ"ך כמוזכר למעלה, וכאן ראינו לזכור ירושלים שנית לומר שלא יספיק זה הרושם הרמוז שאנו עושים לזכר ולדוגמא וסימנא בעלמא אלא היכא דלא אפשר, אז תעלה לנו הכוונה והמחשבה הטובה ותיצטרף למעשה הנמנע מפני האונס והסכנה, כי האונס פטור מכל דבר וההכרח לא יגונה.

אמנם לא ישובח ולא תועיל הכוונה במקום שאין טענת אונס גמור ובשעת הרויח. ולזה צריך כל אדם מישראל לעשות בלבו הסכמה קבועה ותקועה לעלות לדור בארץ ישראל (עכ"פ כשתמצא ידו די ההוצאה וקצת מעמד סיפוק פרנסה, אם בדרך מלאכה או איזה מו"מ לקבל ההספקה הנצרכת וההכרחית כדי ליישב הארץ השוממה מבלי בניה) ולהשתוקק להיות זוכה להתפלל שם לפני היכל מלך, אף על פי שחרב לא זזה שכינה ממנה. והדר בחוץ לארץ עובד ללא אלקי אמת כמ"ש דוד המלך עליו השלום כי גרשוני מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים (שמואל א כו, יט; כתובות קי ע"ב). ואמר חז"ל (תוספתא עבודה זרה ה, ב) ישראל שבתוך לארץ עובדי עבדה זרה בטהרה הם.

על כן שמעוני אחי ורעי המתגוררים בארץ לא לנו על אדמה טמאה, זכרו זאת, התאוששו, זכרו את ה', וירושלים תעלה על לבבכם, התקושו וקושו, המזכירים את ה' אל דמי לכם תמיד לא יחשו ואל תחנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה. עושו, גושו, חושו ואל תחשבו להשתקע בחוץ לארץ ח"ו לקיים ואכלה אתכם ארץ אויביכם (ויקרא כו, לח). זאת היתה חטאת אבותינו הראשונים שגרמו בכיה לדורות כי מאסו ארץ חמדה. והיא שעמדה לנו בגלותינו המר שלא אחד בלבד עמד עלינו אלא בכל דור לא שקטנו ולא שלינו, על צוארינו נרדפנו, יגענו ולא הונח לנו, כמת מלב נשכחנו אחר ששכחנו דירת ארץ ישראל לגמרי, אין אחד מאלף מתעורר להחזיק בה, להתיישב שם לדור כי אם אחד ממדינה ושנים בדור; אין איש שם על לב, מבקש אהבתה, דורש שלומה וטובתה ולא מצפה לראותה. כמדומה לנו בהיותנו בשלוח בחוץ לארץ שכבר מצאנו ארץ ישראל וירושלים אחרת דוגמתה. על כן באו עלינו כל הרועות בשבת ישראל בארץ שפניא וארצות אחרות בשלוח, בכבוד גדול מימי החורבן, זמן רב קרוב לאלפים

שנה (מזמן חורבן בית ראשון) ושוב נתגרשו ממנה עד שלא נשאר שם ושארית ישראל בארץ ההיא. צדיק הוא ה' כי יצא מדעתם לגמרי ענין גלותם והתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ויעשו נאצות ויתערבו זרע קודש בעמי הארצות. ציון היא דורש אין לה (ירמ' ל, יז) היינו עזובה היינו שכוחה (ברכות לב ע"ב), גם היא נאנחה ותשב אחור וזודה חמק עבר, שלח ידו מן החור, והבנים חשך תארו משחור, הלכו שחות בגוים לא מצאו מנוח, מות מחיים נבחר להם בחור, כל זאת באתנו כי כארו נמשלנו ארץ צבי שכחנו, לשוב אל ארץ מולדתנו לא זכרנו, עיר קברות אבותינו לא דרשנו, אל גיל העמים שמחנו, לאיד בגוים אין תורה לקבוע דירה חשקנו — מי האיש החכם ויבן זאת על מה אבדה הארץ, נצתה כמדבר וגוי ויאמר ה' על עובם את תורת, כי ישראל קרוים נחלת ה' והארץ היא נחלתו והתורה תלויה בשניהם בעם ה' על נחלת ה', והעובב אחת עובב השנית ע"ד האמת ואמרו בבראשית רבה פ' לך אם נכנסים לארץ מקבלין אלקותי וא"ל כו', ואין להאריך בידוע כמה הפליגו רז"ל בשבח ארץ ישראל והדרים בה, כי התלמוד והמדרשים והזוהר וספרי החכמה מלאים מפה לפה, וכן המפרשים מלאו ידיהם לה' להזכירה לשבח גדול, במיוחד הראב"ע והרמב"ן על התורה יע"ש ובעל ס' הכוזר החסיד הפליא בדבר זה בכמה מקומות מספרו.

הטעם למה לא עלו חכמי בבל

אמנם שאין מקום לבעל דין לחלוק מהא דרב יהודה (כתובות קי ע"ב—קיא ע"א) כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בל"ת, דהא אידחי בגמרא דההיא דחאי בכלי שרת כתיב, ור"י גופיה נמי לא אמרה אלא מבבל משום דאזיל לטעמיה, דס"ל נמי הדר בבבל כדר בארץ ישראל כדיליף מקרא וטעמא דמילתא משום שמשם יצא עיקר שרשנו אברהם אבינו ע"ה, ארץ מולדתו אור כשדים ושם נגלו אליו האלוקים, וכן ליחזקאל הנביא ודניאל חביריו הופיעה עליהם נבואה ורוח"ק על גנה, כבר היה מוכן להשראת שכינה. ולכן כשגלו ישראל בתחלה גלו לבית אמם, בשגם קרוב לשונם ללשון התורה ותרגום שני ללשון הקודש. לכן נתקיימה תורתן בידם בארץ ההיא המסוגלת לתורה דוגמת ארץ ישראל בקירוב וזכו לקבוע שם ישיבות גדולות מימות גלות יכניה החרש והמסגר, מבבל יצאה תורה והוראה לכל ישראל כל ימי האמוראים בעלי התלמוד והגאונים היא עיקר הטעם של אותן שלא רצו לעלות לארץ ישראל או מפני שלא היו שם ישיבות גדולות מאפלטות בהרצבת חורה כמו בבבל, עם שהיו גם בארץ ישראל חכמים גדולים בעת ההיא, מ"מ לא זכו להתפשט בלמודם בקבוץ גדול עם תלמידים כמהם, אולי בסבת מלכות הרשעה ושפשטה או בארץ ומנעה למוד תורה ברבים היו מתחבאים ועוסקים בתורה בסתר, מטא"כ תחת מלכי פרס היו ישראל בשלה גדולה, פנויים לעסק התורה בריות גדול זמן ארוך — זהו בלי ספק הטעם העיקרי שלא עזבו כל חכמי בבל מקום דירתם לבוא לגור בארץ.

תמיהה על הזלוול במצות ישיבת ארץ ישראל

והארכתני בענין זה קצת בביאור אגדה חוץ לכוונתי הראשונה בעצם בכאן

כבוד הארץ הקדושה, העלובה ועצובת רוח, עתה באתי, למען ציון לא אחשה עד שיצא כנוגה צדקה, ולמען ירושלים לא אשקוט לחזק בדקה, קול קורא פנו דרך העם, הרימו מכשול לזרו לבוא אליה בלי רישול.

ובאמת היא תמיהא קיימת על ישראל קדושים. בכל מקום הם החמירו על עצמן בכמה דקדוקי מצות שהחזיקו בהם, מדקדקים בהם ביותר, מפורים ממון רב וטורחים מאד לקיימן בשלימות האפשרי. ומדוע מזלזלין ומתעצלין במצוה החביבה הזאת, יתד שכל התורה תלויה בה. ואם אמנם דבר גדול הוא לעווב אדם מזלדתו ולעקור דירתו דרך רחוקה כשש מאות פרסאות ממקומנו זה ולעבור בארצות ומדינות אשר לא ידע ולא שמע לשונם, ודרך ממעט שלשה מאתר לאתר נפש (ב"ר פ' לט), כזאת וכזאת ידעתי, כ"ש ששכרנו מרובה, לפום צערא אגרא [וע"ז אמרו (שבת פג ע"ב) אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה]. אך אם זאת נשוב אל לבנו כמה מרופה ישיבתנו בידינו במקומות פוורנו בגולה, אז יקל עלינו לשום נוכח ה' דרכנו לבקש נחלתנו, בפרטות איש אשר נתן לו אלקים עושר ונכסים ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה (גם במו"מ וסחורה הנה הארץ רחבת ידיים לפניכם, לא תחסר כל בה, יגיע כפיך כי תאכל שם אשריך, אך אל יחשוב לרדוף שם אחרי הבלי העולם ח"ו כאותן שנא' עליהם ותבואו ותטמאו את ארצי).

חסדו לא יסור מכם בארץ אבותיכם

ואתם הבנים, בני אשר נתן לי אלקים בזה, הילדים אשר חנן ה' אותי לאות ולמופת בישראל, יחי לבבכם לעד, שמעו אל יעקב אביכם ותהי זאת בכם לעד את אשר אני מצוה אתכם על דבר ארץ ישראל כי עת לחזון עפרה ואבניה כי בא מעד. כשתוכו להשיא יוצאי חלציכם לטוב להם וישאר בידכם ברכה להוצאת הדרך ולעשות איזה מעמד פרנסה אפילו בצמצום ויפרוץ לרוב — פנו וסעו לכם ובואו אל ארץ הקדושה, לשכון בתוכה דירת קבע ואכלו את טוב הארץ לשובע. ואתם אל תראו את עם הארץ כי לחמנו נתן מיד ה' אשר לא תקצר, גותן לחם לכל בשר אשר התהלכו אבותי לפניו, האלקים הרועה אותי מעודי, רועי ה' לא אחסר, הוא יברך אתכם ולא יסיר פנים מכם וחסדו לא יסור מעמכם בשובכם אל ארץ אבותיכם.

שמעו אלי ותתענג בדשן נפשכם יקוים בכם מקרא שכתוב: או תתענג על ה' והרכבתוך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך וגו' (ישעי נח, יד) נחלה בלי מצרים וקורא לך גודר פרץ משובב נתיבות לשבת בראש הר מרום הרים. בלכתך לא יצר צעדך, והדרך צלח רכב הדרך, כי תעבור במים אתך אני, הגה אלה מרחוק יבואו, לא יכם שרב ושמש, לא ירעבו ולא יצמאו, זהב ולבנה ישאו, כבוד אלקינו יראו.

מתוך „סולם בית א"ל" פרק ו'

כניסה למקדש בזמן הזה

בשבוע של פרשת נשא נכבשה העיר העתיקה של ירושלים ע"י צה"ל ואחרי תקופה של 1900 שנה פחות שלש שנים שהיה בידי זרים, חזר הר הבית ומקום המקדש לרשות ישראל. בפרשת נשא כלולות מצוות עשה ולא תעשה האוסרות על טמא להכנס לבית המקדש. אמרנו לעמוד עליהן ולסקרן בקשר לחיובן בזמן הזה. ואף כי הזמן דוחק והמדפיס אומר הב ושמעתא בעי צילוחא. אך מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה.

א

בספר המצוות (מצוות עשה לא) אומר הרמב"ם: שצונו לשלוח הטמאים מן המקדש, והוא אומרו יתברך וישלחו מן המתנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש (במדבר ה ב). וזה המתנה הנאמר הנה הוא מחנה שכינה שדומה לו לדורות העזרה. ויש בזה גם מצוות לא תעשה. וכן אומר הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה עז): שהזהיר כל טמא מהכנס בכל המקדש, שדומה לו לדורות כל העזרה משער נקנור ולפנים, שהוא תחלת עזרת ישראל. והוא אומרו יתברך ולא יטמאו את מחניהם (במדבר ה ג), רוצה בו מחנה שכינה. ובגמרא מכות (יד ע"ב) אמרו: הבא אל המקדש טמא כתיב עונש וכתוב אזהרה. עונש: (כי את מקדש) [את משכן] ה' טמא ונכרתה (במדבר יט יג); אזהרה: ולא יטמאו את מחניהם. ויש בזה מצוות לא תעשה נוספת כלשון הרמב"ם בספר המצוות (מל"ת עח): שהזהיר כל טמא מהכנס למחנה לוי, שכמוהו לדורות הר הבית... והכתוב שבא על לאו זה הוא אמרו בטמא מקרה לילה: לא יבא אל תוך המחנה (דברים כג יא). ואין בכניסת טמא להר הבית עונש כרת. והנה אם נוהג דין זה למעשה בזמננו — הדבר שנוי במחלוקת.

ב

מחלוקת תנאים ואמוראים היא אם קדושה ראשונה שנתקדשה ארץ ישראל למצוותיה קדשה גם לעתיד לבא או שקדשה רק לשעתה ועם הגלות הראשונה בטלה. לאומרים דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא מחלוקת

1 בהלכות ביאת מקדש פ"ג ה"ד פסק הרמב"ם שטמא מת, ואפילו המת עצמו מותר להכנס להר הבית. ולפי זה כל „טמא" האמור כאן כוונתו לזב וזה נדה ויולדת מצורע ובעל קרי, כפי שפירש ב„מנחת חינוך" מצוה תקסה. וכבר כתב ר' אברהם בן הרמב"ם בספר „מעעשה נסים" (סי' יא), שאפשר שסבר הרמב"ם בעצת שחיבר את „ספר המצוות" שגם טמא מת אסור במחנה לוי וחזר בו כשחבר את ספר היד. או שכונתו באמרו „כל טמא" ב„ספר המצוות" רוב הטמאים. והעיר על כך כבר ר' חיים הליר ב„ספר המצוות" שהוציא לאור (מהדורת תש"ט) בהערה 8 מל"ת ע"ח.

היא אם קדושה שניה שקידש עזרא קדשה רק לשעתה או קדשה אף לעתיד לבא. ונחלקו בזה אף הראשונים (עיין במפורט ב„מלא הרועים“ ערך „קדושה ראשונה קדשה לשעתה“ ובאנציקלופדיה התלמודית ערך „ארץ ישראל“ ע' רטו—ריה).

והנה שנינו בשבועות (יד א—ב) שלענין הנכנס לעזרה בטומאה דין אחד לנכנס לעזרה או לתוספת העזרה שהוסיפו עליה אחרי כן. ואין מוסיפין על העיר ירושלים ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של ע"א (כלומר צריך שיתרצו הכל) וכו'... וכל שלא נעשית בכל אלו הנכנס לשם אינו חייב. ובגמרא (שם טז ע"א) מחלוקת רב הונא ורב נחמן היא. לרב הונא בכל אלו תנן. והוא סבר שקדושה ראשונה (בקשר לירושלים ולבית היא קדושת דוד ושלמה עיי"ש בריש"י) קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא. ועזרא לא היה צריך לקדש כלל — ואף לא יכול היה לקדש, שהרי לא היו בזמנו לא מלך ולא אורים ותומים. ומה שקדש עזרא רק לזכר בעלמא עשה. לעומת זאת רב נחמן אומר, באחת מכל אלו תנן, וסבר שקדושה ראשונה בטלה, ועזרא קדש אף שלא היו אורים ותומים; דאין צורך בכל אלו אלא אחת מכל אלו מספיקה.

במחלוקת זו פסק הרשב"א (שבועות שם) כר' נחמן² דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא. הרשב"א מזהה את המחלוקת בענין קדושה שניה של הבית שקדש עזרא, אי קדשה לעתיד לבא או שבטלה, עם המחלוקת אי קדושת הארץ בשניה למצוותיה בטלה, או שלא בטלה. הרשב"א נוטה לאמר, שכיון שמחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש היא, ולר' יוחנן לא בטלה, קיימא לן כר' יוחנן. אך בסנה דבריו אומר, שכיון שר' יוחנן ור"ל מתייחסים למחלוקת תנאים, ר' יוסי ורבנן, וריש לקיש אחא כרבנן, אפשר שיש לנו לאמר דיחיד ורבים הלכה כרבנן, וכרבנן, וקדושה שניה לא קדשה לעתיד לבא. ונראה שאין כאן הכרעה מוחלטת.

ג

לא כן היא דעת הרמב"ם; בהלכות בית הבחירה (פ"ו הל' יד—טז) הכריע כרב הונא: „וזה שעשה עזרא שתי תודות, זכרון הוא שעשה, לא במעשיו נתקדש המקום, שלא היה שם לא מלך ולא אורים ותומים. ובמה נתקדשה, בקדושה ראשונה שקדשה שלמה, שהוא קדש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבא“. ומפורש מחלק הרמב"ם בין קדושת ארץ ישראל למצוותיה, שבזה פסק שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא וקדושה שניה קדשה לעתיד לבא. ובין קדושת ירושלים והבית הראשונה, שהיא קדשה לעתיד לבא. לדבריו קדושת המקדש וירושלים „מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם (ויקרא

2 עיי' „סדר תנאים ואמוראים“ (במהדורתי: כלל לה IV): רב הונא ורב נחמן הלכה כרב נחמן. אכן יש שם גם הגירסא: הלכה כר"נ בדיני וכו' הונא באיסורי. וכן הוא גם ב„ספר כריתות“ (ימות עולם, ג כא). אך מכיון שהרשב"א פסק בפשטות כאן במחלוקת ר' הונא ור' נחמן — שלא בדיני — כר' נחמן נראה שהוא סובר שהלכה כר' נחמן לא רק בדיני. ועיין עוד בהערה 4.

כו לא) ואמרו חכמים א"פ ששוממין שבקדושתן הן עומדים" ³. ולעומת זאת קדושת הארץ למצוותיה הראשונה באה על ידי כיבוש וכיון שנלקחה מדיהם בטל הכיבוש. והנה הראב"ד חולק על הרמב"ם וכתב: „סברת עצמו היא זו ולא ידעתי מאין לר". אך כבר הוכיחו מפרשי הרמב"ם (הכס"מ שם, הגר"א יו"ד שלא ס"ק ו, חזון איש שביעית ג יג ועוד) מקורותיו. הרמב"ם פסק במשנה דשבעות ד, „בכל אלו" חנן וכרב הונא, משום שהגמרא מעמידה מחלוקתם של ר' הונא ור' נחמן כתנאי. ולפי זה ר' יהושע סבר שקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא ור' אליעזר סבר שלא קדשה לעתיד לבא. ור' אליעזר ור' יהושע הלכה כר' יהושע. ועוד שהגמרא דוחה דעה זו ואומרת שאפשר לומר שגם ר' אליעזר סובר שקדשה לעתיד לבא. מכך משמע שנקטה הגמרא שכן הלכה ⁴.

וכן מצאנו מחלוקת מקבילה בענין המעלה בחוץ בזמן הזה (זבחים קו ע"ב). לר' יוחנן חייב, לר"ל פטור. והגמרא מסבירה שחולקים בכך, אי קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא; לר' יוחנן קדשה, ועל כן יש למקריב בזמן הזה בחוץ דין מקריב בחוץ. לר"ל לא קדשה, ומכיון דאין פנים, אין בזה דין מקריב בחוץ, ופטור. ובמחלוקת ר"ל ור' יוחנן קיימא לן כר' יוחנן. הרי שפסקינו דקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא.

ד

אחרת היא כאמור דעת הראב"ד. לדברי ר' יהושע שהוכרנו לעיל, הסובר שקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא, אוכלין מעשר שני בירושלים אף על פי שאין חומה. והנה סתם משנה נשנית במעשר שני (פ"א מ"ה), שהלוקח פירות בכסף מעשר שני אם אין מקדש ירקבו. ואם איתא דקדשה לעתיד לבא למה לא יאכלו בירושלים אף בזמן הזה. וכן סתמה הגמרא ואמרה (ב"מ נג ע"ב), דמעשר שני שנקלט בירושלים ונפלו מחיצות נחשב לדבר שאין לו היתר, שלפדותו אי אפשר שהרי כבר נקלט בירושלים ולאכלו אי אפשר שנפלו מחיצות. ולר' יהושע הרי נאכל אף שאין מחיצות.

לסתמות אלו משמע דאין הלכה כמ"ד דקדושת המקדש וירושלים קדשה לעתיד לבא. אלא שכשם שקדושת הארץ בטלה כן בטלה קדושת מקדש וירושלים. ומוסיף עוד הראב"ד ואומר, שאפילו לר' יוסי האומר שקדושה שניה דארץ

3 ועיין שו"ת מהרש"ם ח"ד סי' טו, וציוני מהר"ן, שמחלוקת אמוראים במדרשות היא אם קדושת המקדש היא אף בשממותו. ובציוני מהר"ן הביא עוד לחלק בין שריית שכינה תדיר או שלא שרתה תדיר. ועיין עוד אסמכתות להוכחת דעת הרמב"ם במהר"י פורקוס וב, אור שמח".

4 עיין בהערה 2. הכ"מ מביא הוכחות אלו שהלכה כר' הונא. מתוך כך משמע שלדעתו לולא זאת היינו אומרים שהלכה כר' נחמן. והרי כאן לא מדובר בדיני. אלא משמע שלכ"מ בסתם מחלוקת ר' נחמן ור' הונא הלכה כר' נחמן לא רק בדיני. ומאידך אפשר לומר, שהרמב"ם פסק כר' הונא מתוך הכלל שהלכה כר' נחמן בדיני וכו' הונא באיסורי, והרי כאן מדובר באיסורי והלכה כר' הונא.

ישראל קדשה לעתיד לבא, קדושת מקדש השניה לא קדשה לעתיד לבא⁵. ונימוקו⁶: לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד ד' לעולם — כך נגלה לי מסוד ד' ליראיו⁷ — לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת.

המאירי מביא ב„בית הבחירה“ למגילה (מהדורת ירושלים תשכ״ב ע' מא—מב) ולשבועות (ע' 29) את שיטות הרמב״ם והראב״ד. ומסכם כדעת הראב״ד, דאין לאכול מעשר שני במקום שאין חומות. ומוסיף ואומר „והמנהג פשוט ליכנס לשים לפי מה ששמענו“. משמע מדבריו, שלומד בדעת הראב״ד שאין שום איסור מן התורה, ולא איסור מדרבנן, בכניסת טמא להר הבית ולמקום המקדש. אמנם רבו האחרונים הסוברים שגם לראב״ד יש איסור כניסה למקדש, או מן התורה, או מדרבנן; ולא אמר אלא שאין בו איסור כרת. וכבר העיר הכסף משנה, שהראב״ד בריש דבריו נראה „דכמספק אמרה“, שהרי כתב על דברי הרמב״ם „ולא ידעתי מאין לו“, ובסוף דבריו נראה דפשיטא ליה. ומתוך כך, וגם הואיל והראב״ד רק הסיק שאין בו איסור כרת, ולא כתב שאין איסור להכנס למקום המקדש בזמן הוה, נראה שגם לראב״ד האיסור במקומו עומד (עיניי „בנין ציון“ סי' ב, ו„משפט כהן“ סי' צו פרק ו— באריכות). ולדעת „בנין ציון“ נתכוון הראב״ד רק לאמר שאין לדוננו כחייב כרת לענין פסול עדות.

5 וע' חו"א שביעית ג ס"ק יג שגם לדעת תוס' זבחים ס ע"ב אפשר לאמר שקדושת הארץ לא בטלה וקדושת מקדש בטלה.

6 ועיין ריטב"א למגלה י ע"א שאף הוא מסביר שלדעת ר' יצחק שקדושת מקדש ראשונה לא קדשה לעתיד לבא ויש היתר במות אחרי חורבן בית ראשון, הוא הדין שקדושה שניה לא קדשה לעתיד לבא ויש אחריה היתר במות. שהרי קדושה ראשונה הנה עיקר והוקשה — לדעה זו — לקדושת שילה בכתוב „כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה“ — מנוחה זו שילה, ונחלה זו ירושלים, וכשם שיש היתר במות אחרי שילה, כן יש היתר במות אחרי ירושלים. וכיון שכן הדין בקדושה ראשונה הוא הדין בקדושה שניה משום שקדושה ראשונה שהוקשה לשילה היא העיקר. ואומר שם שאין לענין זה מקום להשוות קדושת ארץ ישראל לקדושת מקדש. שלענין אר"י אפשר לאמר שקדושה א' בטלה אבל קדושה ב' לא בטלה.

7 הראב״ד רגיל להשתמש בלשון כעין זו. עיין הלכות לולב פ"ח ה"ה: כבר הופיע רוח הקדש בבית מדרשנו; ובה' מטמאי משכב ומושב פ"ז ה"ז: אבל עשה אונך כאפרכסת ושמע דבר ד'... ברוך אשר גלה סודו ליראיו, יצפון לישירים תושיה. וכן בסוף שער המים שבספרו „בעלי הנפש“ (מהדורת ר"י קאפח ע' קיא): כך הראוני מן השמים. וכן בפירושו לתו"כ, אחרי, פרשתא א פסקא יב: ונודמן לי פי' מן השמים. עיין עליהם בהקדמת הג"ר ראובן מרגליות שליט"א ל„שו"ת מן השמים“ ע' כז. וע' מה שציין על דבריו של הראב״ד ב„שם הגדולים“ ערך ראב״ד השלישי. ועיין בשו"ת „משפט כהן“ סי' צו פרק ז שהאריך בהסבר דברי הראב״ד על דרך קבלה. אך ע' בשו"ת חת"ס או"ח סי' רח, שפירש שמופיעה רוח ה' על עוסקי תורה לשמה אשר זוכים לכוון האמת אפילו אם לפי טבע חכמתם ושכלם לא ישיגו ידיהם תושיה כזו, מכל מקום הקב"ה יפיק חכמה לחכימאי לפי שעה.

ובספר „משכנות לאביר יעקב“ ח"ב סי' ג רוצה לאמר, דאף דלהראב"ד בטלה הקדושה, מכל מקום נשארה במקומה מצוות מורא מקדש, ועל כן אסור להכנס לשם בטומאה.

ה

ומה שהקשה הראב"ד על הרמב"ם מהא דמע"ש שאין לו פדיון ירקב, אם אין מקדש, ומהא דאם בקלט בירושלים ונפלו מחיצות נחשב לדבר שאין לו היתר, אי אפשר לאמר שהרמב"ם לא סבירא ליה הא, שהרי בפירוש פסקו להלכה בה' מעשר שני פ"ו הט"ו, ופ"ו הט"ז.

ותירץ התוי"ט עדיות פ"ח מ"ו, שמה שנאמר במשנה שאם אין לו פדיון ירקב פירש הרמב"ם שהוא גזירה דרבנן, משום דכשאינן מקדש אין העם רגילין בטהרה. והוסיף נימוק לדבריו, שהרי אילו היה מדובר כאן באיסור מן התורה, ומשום דלא קדשה לעתיד לבא, למה לא הביאה הגמרא סתם משנה זו להוכחת הדיעה דלא קדשה לעתיד לבא, כשמהפכת לאמר דתנאי פליגי בה⁸. ולדעת היעב"ץ ב, חדושים וביאורים" להלכות בית הבחירה לחינם נדחק לאמר כן. והוא מפרש, כשם שפירשו גם ב, „משנה למלך“ (בה' בית הבחירה שם) וב, „מגן אברהם“ (או"ח תקסא ס"ק ב), שמעשר שני הוקש לבכור (מכות יט ע"א תוס' ד"ה ואי סבר, וזכחים ס ע"א וע"י תוס' שם), וכשם שאין בכור נאכל אלא כשיש מזבח, כך אין מעשר שני נאכל אם אין מזבח. וזו כוונת המשנה אם אין מקדש, דהיינו אם אין מזבח.

ובקשר למה שנאמר דבקלטוהו מחיצות ונפלו אין לו היתר, כתב ה, „משנה למלך“, שהמעין היטב בדברי רבנו בהלכות מעשר שני ימצא יישוב לקושיא זו. ופירש ב, „חק נתן“ (לתמורה כא) וב, „בנין ציון“ (שם) שיש לדייק בדברי הרמב"ם בהלכות מעשר שני (פ"ו הט"ז) שכתב שאין לו היתר ובטל ע"י כן ברוב במעשר „שכנס לירושלים ויצא ונפלו מחיצות“. הא נפלו לחוד בלי שקלטוהו מחיצות, אוכל. אלא כיון שכבר נתקדש בקדושת מחיצות, שהיתה לו קדושה חמורה, אין רשאים לאכלו אחר שנפלו מחיצות. ועיין ב, „פרי מגדים“ ששאל מה טעם ביצא ונפלו מחיצות דלא יאכל. ומתוך כך כנראה כתב ב, „חזון איש“ (שם) ד, „כוונת המשנה למלך“ בזה עלומה⁹.

ותירץ ב, „חזון איש“ (שם), שכוונת הגמרא באמרה שנפלו מחיצות היא שחרב גם הבית. ונקט בלשון קצרה, משום דלמאן דאמר לא קדשה לעתיד לבא פקעה קדושה בנפלו מחיצות לחוד. ולמאן דאמר דקדשה לעתיד לבא צריך לאמר שאין מזבח⁹.

ועיין עוד ב, „חזון איש“ שחיוק דברי הרמב"ם, שמדברי המשנה דאם אין מקדש ירקב אין ראייה שסברה שבטלה קדושה; שהרי ר' יוחנן אית ליה דהלכה כסתם

8 ועיין שם שכתב דלראב"ד לא הביאה הגמרא משנה זו משום שרצתה להביא משנה שנזכר בה מאן תנא לה, והרי בכל דוכתי כי מסתם סתום אמרינן מאן תנא.

9 שוב ראיתי שכן תירץ גם ר' נתן ברי' אברהם בורגיל בספר „חק נתן“ (ליוורנו תקל"ו) לתמורה כא (דף קמ"ב ע"ב). והוסיף שהאי דנקט רבנו דנפול מחיצות אע"ג דלדידיה מחיצות לא מעלין ולא מורידין לישינא דגמרא נקט, אבל העיקר לדעתו תלוי במזבח וסמך על המעין בדבריו היסב.

משנה (שבת מו ע"א וש"נ), ולדעתו (זבחים קז ע"ב, עיין לעיל סוף פרק ג) קדושה ראשונה לא בטלה.

1

ואף שמצאנו בתוס' (זבחים ס ע"ב)¹⁰ הסברא דקדושת הארץ לא בטלה וקדושת מקדש בטלה, הנה הריב"א (בתוס' יומא מד ע"א ד"ה שילה)¹¹ סבר דקדושת מקדש לא בטלה בזמן הזה, וכן משמע מתוס' שבועות (יד ע"ב ד"ה ונעלם)¹².

: וכן מסיק ב"ספר יראים" (שכה), הנכנס בירושלים בזמן הזה צריך לזהר במקום מקדש ועזרות לפי שכולנו טמאי מתים ואין לנו מי גדה להוות בג' וז"ל. וכן מובא ב"מגן אברהם" שם בשם ספר התרומה והאגודה, וה"מגן אברהם" מסיק, שבדברי הרמב"ם שרירין וקיימין והנכנס עתה למקום המקדש חייב כרת, שכולנו טמאי מתים.

הסמ"ג, החינוך, ר' יחיאל מפריז, הטור והתשב"ץ סוברים בעיקר הדין כרמב"ם, כמובא ב"לקוטי הלכות" (לבעל "חפץ חיים") לזבחים קז; ומסקנתו כדעת הרמב"ם גם ב"משנה ברורה" (תקסא ס"ק ה)¹³. וכן מובאת ב"ארחות חיים" (ספינקא) בדברי מהרש"ם (סי' תקסא ס"ב) דעת מהר"י סג"ל מסי' מהרי"ל, שהנכנס בטומאה במזיד חייב כרת. וכן מובא ב"דרישת ציון" מר' צבי הירש קלישר (מהדורת ירושלים תשכ"ד, עמ' קג) דעת ר' אלי גריידיצר, שיש לפסוק כרמב"ם וכרוב פוסקים דקדשה לעתיד לבא.

ובספר "משפט כהן" סי' צו האריך הגר"א קוק זצ"ל לברר שיטות ראשונים ואחרונים בזה, מאחר שנהי' מה שלא פיללנו שיש מתפארים להכריע כדעת הראב"ד¹⁴. ומסקנתו שקדושת מקום מקדשנו קדשה לעתיד לבא וקיימת היא כולה בזמן הזה ולעולם, וכן ההלכה רווחת וקבועה בישראל. יג בסיון תשכ"ז. פניה"ק ירושלם תוכב"א.

10 מובא בחזון איש שביעית ג יג.

11 מובא בשו"ת מהרש"ם ח"ד סי' סו.

12 מובא במגן אברהם תקסא ס"ק ב. ועיין "משפט כהן" סי' צו פרק ט בירור שיטת תוספות בארוכה.

13 ע' בשו"ת "נודע ביהודה" קמא או"ח סוף סי' לה, שדן בכך אי אסור גדה הוי איסור מוסיף על איסור אשת איש מיגו דחייל לענין חיוב טומאת מקדש. ועורר שם לכמה ספקות בענין וסיים: "וכו' למאן דסובר דקדושת המקדש לא בטיל. ועדיין לבי מהסט בזה זצ"ע לדינא". ובקונטרס, עבודת המקדש" למהר"צ חיות (בסוף שו"ת מהר"ץ) פירש דבריו שהספק נתעורר אצלו בקשר לשיטת הראב"ד. וכמובן שהיסוס זה אין בו מקום כלל להתיר הכניסה למקום המקדש או להר הבית בטומאה.

14 כוונתו כנראה לר' חיים הירשנזון: "מלכי בקדש" ח"א סט. לואיס תרע"ט. תשובתו של הרב קוק הנה משנת תרפ"א. בשנת תרפ"ח הלך בעקבות הירשנזון ר' י. נ. בראור שהוציא לאור חוברת, "שער דלתי הלבנון... היתר כניסה להר הבית בזמן הזה". וכאן מקום אתי להודות לידי"ע הגאון ר' רפאל קצנלנבוגן שליט"א על שהפנה תשומת לבי לכמה ספרים שדנו בענין.

בעיות המתגייס בשבת

אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלו קיננו נזכיר.
ומי כעמך ישראל, גוי אחד בארץ.
אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בר יוחאי: אמר להם
הקב"ה לישראל, אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית
וערבית, אי אתם נמסרים בידם.

עת צרה גדולה עברה על ישראל, אך הקב"ה חמל על עמו ועל ארצו. לפנינו
התרחשו נסים ונפלאות, אף שקשה לנו להבין לנכון את גודל ישועתו
ית' שמו. כל העם השוכן בציון עמד כאיש אחד וכחומה אחת על נפשו ועל קיומו
של כלל ישראל.

בימים אלה רצוי מאוד שכולנו נחפש דרכינו, נבדוק את התנהגותנו ונחקור
אם אנו הולכים בדרך התורה.
נברר להלן בקצרה בעיות אחדות אשר התעוררו אצל חיילים רבים שנקראו
לגיוס בשבת קודש פרשת בחקותי.

א. הגורם לגיוס היה המחסום על מיצרי טיראן, רחוק מארצנו הקדושה
ורכוזי צבא במדבר סיני. האם מותר לחלל את השבת בשביל סכנה כזו?
התשובה נמצא בדברי התוספתא, מובאים ברמב"ם¹ ובשולחן ערוך²:
ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי
זיין ומחללין עליהן את השבת. ואם כי רש"י בגמרא³ מסביר את הטעם: עיר
שמבדלת בין גבול ישראל לגבול האומות יוצאין עליהן שמה ילכדוה ומשם תהא
נוחה הארץ ליכבש לפניהם, — נראה שגם במיצרי טיראן לא היתה הכוונה להם
בלבד, כי הרי הערבים הכריזו בקולי קולות על התחלה של "מלחמה קדושה", —
והרמ"א בשולחן ערוך⁴ מביא דברי האור זרוע: אפילו לא באו עדיין אלא
שומעים⁵ שרוצים לבוא מחללין עליו את השבת. והרמב"ם⁶ כותב: ואי זו היא
מלחמת מצוה... ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ולא רק כאשר כבר בא
הצר עליהם, וכפי שמשמע פשוט דברי הרמב"ם, אלא גם אם טרם באו ויש חשש
שיבואו, גם כן מלחמת מצוה נקראת⁷.

1 פ"ב מה' שבת ה' כ"ג.

2 ס' שכט סע' ו.

3 עירובין מה א ד"ה לספר.

4 ס' שכט סע' ו.

5 ע"ש בדרכי משה.

6 פ"ה מה' מלכים ה"א.

7 ע"ש בלחם משנה, ועיין חזו"א, ה' מלכים פ"ה ה"א.

ב. כאשר הוחלט על הגיוס, הופיע אצל רבים בלייל שבת שליח הצבא, וצו ההתייצבות בידו; הוא ביקש לחתום על מנת שידעו בפיקוד שאמנם השליח עשה את שליחותו וכן גם על מנת שאפשר לקבוע את מספר המתייצבים אשר מצא השליח בביתם. אם מקבל הצו אינו חותם, השליח יחתום במקומו שהוא מסר את הצו לתעודתו ומקבל הצו אינו חותם. נשאלת השאלה, אם מותר למקבל הצו לחתום מטעמים הנ"ל.

כיון שעצם החתימה אינה משנה ולא כלום בפיקוח הנפש אשר לפנינו, ועוד הרי השליח יש לו האפשרות לעשות סימנים אחרים על מנת לדעת מי ומי הם שקבלו את צו ההתייצבות, ולו רק על ידי עשיית נקב בנייר במחט⁸ — אין כל היתר שמקבל הצו יחתום על הצו.

ג. מצוה על כל ישראל שיכולין לבוא ולצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילים מיד העכו"ם בשבת, ואסור להם להתמהמה למוצאי שבת⁹. נשאלת השאלה: מה מותר למגוייס לקחת אתו. כמובן שכל ציוד צבאי, דבר שמוכרח לישאנו מצד הצווי של הצבא (כמו פנקס מילואים על מנת שיוכל להודות בכל מקום שהוא) שאין בו כל איסור שיקחנו עמו¹⁰.

מה בנוגע לדברים חיוניים אחרים, אשר בעצם אין חובה שיהיו אצלו, כמו טלית ותפילין, לבנים להחליף בשעת הצורך (במיוחד בימים חמים, כמו בתקופה הזאת), כסף ועוד.

שאלה זאת נחלקת לשלשה, א. איסור טלטול מוקצה, ב. איסור הוצאה מרשות לרשות, ואיסור טלטולם ארבע אמות בכרמלית, ג. איסור תחומים, ונבאר אחד אחד אי"ה.

התפילין הם מוקצה, וכפי שמבואר בשולחן ערוך¹¹, ודינם ככלי שמלאכתו לאיסור שאסור לטלטלו כי אם לצורך גופו ומקומו. המשנה ברורה¹² המביא את הדעות על עצם הטלטול של התפילין, כותב במסקנתו: ומכל מקום במקום הדחק יש להקל לטלטלם.

כסף הוא מוקצה¹³, ככל מוקצה מחמת גופו שאין כל היתר לטלטלו בשבת בדרך טלטול הרגיל, ומכיון שמתפקיד הצבא לדאוג לכל צרכי החייל המגוייס, בין במאכל ומשתה ובין לכל שאר צרכיו הפרטיים הנחוצים ביותר, לכאורה אין מקום להקל לקחת כסף בידים על מנת להכניס לתרמיל. אולם ישנם חיילים, שברצונם להתקשר עם קרוביהם דרך הטלפון, ומכיון שאינם יודעים לאן הם יגיעו, יתכן ולא יוכלו לטלפן בלי תשלום. וכן ישנם חיילים המקבלים הופשה קצרה בלי לקבל תחבורה מתאימה לביתם, ולכן ברצונם לקחת עמם כסף. והנה מבואר בשולחן ערוך¹⁴, כי טלטול בגופו, שאינו נוגע בידו כי אם

8 עיין סי' שכ"ג במ"ב ס"ק כ בשם שו"ת הרא"ש. 9 רמב"ם פ"ב מה' שבת הכ"ג.

10 עיין מחנה ישראל מבעל הח"ח פרק לא, ונראה מדבריו, דאפילו אינו ציוד צבאי ממש, כמו רובה וכדו', אלא כל דבר שהיית שישאנו אתו החייל, ג"כ מותר.

11 סי' שח במ"ב ס"ק כד. 12 שם. 13 סי' שג סע' כב.

14 סי' שיא סע' ח. 15 שם במ"ב ס"ק ל.

בגופו או בשאר אבריו¹⁵ או אפילו רק באחורי ידיו או באצילי ידיו¹⁶ מותר, אפילו אם כל כוונתו רק לצורך דבר האסור, לא לצורך השבת. ולכן אפשר להכניס כסף זה, על ידי טלטול בגופו, לתרמיל יחד עם שאר חפציו של היתר¹⁷.

הוצאה מרשות לרשות, ואיסור טלטול ארבע אמות במקום שאין עירוב. בארנו למעלה שאין כל איסור לטלטל ולהוציא מרשות לרשות כל ציוד צבאי, אשר הוא חייב לישאנו עמו. המחנה ישראל¹⁸ מביא שישתדל בכל היכולת לטלטלם (ע"י אינו יהודי — וזה לא מציאותי אצלנו) על ידי שיניחם על המכונת, שהרי עצם המכונת, בדרך כלל דין רשות היחיד עליה, כיון שרחבה היא לפחות ארבעה על ארבעה טפחים וגובהה מגיעה לכדי מטר אחד לפחות. הגמרא¹⁹ פוסקת, וכן הוא ברמב"ם²⁰: זרק כלי מרשות היחיד לרשות הרבים והיה אותו כלי גדול ויש בו ארבעה על ארבעה בגובה עשרה פטור, מפני שכלי זה רשות היחיד גמורה ונמצא כמוציא מרשות היחיד לרשות היחיד. הוי אומר, כל המטלטלים הנמצאים במכונת, בטלים לגבי המכונת ואין איסור בהעברתם מרשות לרשות ובטלטולם במקום שאין עירוב²¹. אבל לא רק לגבי דברים אשר החייל חייב לישאנו עמו נאמרו הדברים הללו, אלא מצאנו שהמחנה ישראל מקל גם לגבי דברים אחרים אשר נחוצים לו לצורך שימוש, וכנ"ל. לפי זה יוכל החייל המגויס לקחת אתו כל דבר שנחוץ לו, ויניחנו על המכונת. אבל מה יעשה באשר להעמסתם על גבי המכונת והורדתם מן המכונת, הלא לפי האמור לעיל, דין המכונת כדין רשות היחיד. וגם אם יסע החייל ממקום עירוני אשר תוקן לפי תקנת חז"ל בעירוב חצרות, אבל הלא הוא נוסע למקום נדח, רחוק רחוק מן העיר, אשר בשבת אי אפשר לתקנו בעירובי חצרות, איך יוריד את חפציו מן המכונת למקום כרמלית אשר מסביבו. אם המכונת נשארת על מקומה עד מוצאי שבת, ורק אז יוריד את חפציו, מה טוב. אבל יש והיא מורידה בכל משלט מספר מסויים של חיילים וממשיכה לגסוע, ואם לא יקח אתו החייל את חפציו, הרי יהיו אבודים.

מצאנו תשובה לכך שוב במחנה ישראל, אם מכניס את הכל לתרמיל, אשר בו נמצא גם הציוד הצבאי אשר מוכרח לישאנו, במקום הדחק יש לסמוך להוריד את התרמיל על כל אשר בו מהמכונת, ואין בו איסור משום החפצים אשר הוא לוקח אתו לצרכיו הפרטיים²².

ובאשר לאיסור תחומים, הלא כלל בידנו²³: הבהמה והכלים כרגלי הבעלים, ואם כי הבעלים מותר להם ללכת אל מחוץ לתחום, כמו בנידון דידן, אבל מנלן שגם כליהם, שאינם ציוד צבאי דוקא, מותר להם לקחת אתם אל מחוץ לתחום.

16 סי' רעו במ"ב ס"ק לא; וע"ע בדעת תורה על שו"ע סוסי' שיא.

17 עיין סי' שט סע' ד ובמ"ב ס"ק יו, סי' שי סע' ח.

18 פרק לא. 19 שבת ח א.

20 פי"ד מה' שבת הי"ט, ועיין סי' רסו במ"א ס"ק ז, וע"ש בפמ"ג, ושם ערה"ש סע' יא.

21 ע"ש ושם, אלא דעיין בסוגיא של כוורת, שבת ח א בפ"י ד"ה תוד"ה רחבה.

22 ע"ש בהערות, דההיתר הוא משום ריבוי בשיעורים דבמקום פסידא מקלינן, ועיין ב"נעם" ח"ד תשובה מהגרצ"פ פראנק וצ"ל.

23 ביצה לו א.

מפשטות דברי המחנה ישראל הנ"ל משמע, שאין בו כל מיחוש, שהרי כל חששותיו של המחנה ישראל הם בענין טלטול מוקצה ואיסור הוצאה, ולמה הוא אינו מזכיר דבר ולא חצי דבר על איסור תחומים? ודוחק לומר שכל כוונתו דוקא אם נשאר בתוך התחום. ויותר מפורש מצאתי להיתר מתוך דברי הרמב"ן על עירובין²⁴, דאין איסור תחומים אלא בהולך באיסור, אבל כל שמותר לו לצאת אל מחוץ לתחום, אע"פ שיצא לו לכמה תחומין אינו חייב עד שילך מאותו מקום כשיעור תחומי שבת. פירוש הדבר, דכל שמותר לאדם ללכת אל מחוץ לתחום, אם מחמת סכנה או המילדת, אין עליו כלל איסור תחומים, ומקום שביתה שלו הוא במקום הגיעו. והרי אמרנו הבהמה והכלים כרגלי הבעלים. וב"ה מצאתי דברים אלו בשם מו"ר הגאון ר' שלמה זלמן אויערבך שליט"א²⁵. הוא מביא ראייה לדבריו, שהרי מצינו גבי הולך במדבר ואינו יודע מתי הוא שבת שמותר לילך אפילו כמה פרסאות²⁶, והמשנה ברורה²⁷ מכריע שחייב להניח תפילין ואפילו ביום שמקדש בו. וקשה, הרי גם בשאר ימות השבוע איך יניח תפילין, כי אסור לו להוליך אותם אל מחוץ לתחום, אלא על כרחך, שאיסור הכלים תלוי בבעלים, ואין איסור להוציאם אלא במקום שגם הבעלים אינם יכולים ללכת, אבל כל שהוא עצמו מותר משום פקוח נפש, גם כליו נגררים אחריו ומותר.

הוה אומר, שהתייל המגוייס מותר לו לקחת אתו טלית ותפילין, חומש וסידור, מלבושיו הנצרכים ביותר, וכן נייר טואלט קרוע, ויתכן גם כסף, ואין בו משום איסור מוקצה, איסור הוצאה ואיסור תחומים, ובלבד שיכניס את הכל לתוך תרמיל אחד יחד עם צידודו הצבאי.

בקשר לאיסור הוצאה של הכסף, יש להוסיף דברי החיי אדם²⁸ דבמקום הדחק יתן את כספו בסנדלו או יקשרהו ברגליו.

ד) והנה החייל המגוייס מתלבט: הוא צריך לנסוע בליל שבת למקום רחוק מן הישוב, מפיקוד הצבא נתנו לו ולחבריו הדתיים את האפשרות לקחת אתם ארון קודש קטן עם ספר תורה בפנים, האם מותר להם לקחת אתם לשם קיום קריאת התורה בשבת.

ראשית כל יש לוודא, אם אמנם אפשר לשמור על קדושת ספר התורה במקום המצאם, שאם לא כן — טוב לוותר על ספר תורה, וכשם שמקבלים שכר על הדרישה כך יקבלו שכר על הפרישה.

אם בטוחים שיוכלו לשמור על טהרת המקום וקדושתו, מה יעשו בקשר לאיסורי שבת.

כבר כתבנו למעלה, שלגבי תחומים אין שאלה, כיון שכליו של אדם כרגליו, ואם לחייל מותר לצאת אל מחוץ לתחום, כך גם לכליו, ואפילו אלה ששואלים בידו²⁹ מותר להוציאם אל מחוץ לתחום. אמנם יש להעיר, כי המדובר הוא בכלים

24 מג א ד"ה וגדולה מזו.

25 בחדושי תורה בהקדמתו לספר דעת תורה ח"ד.

26 סי' שמד. 27 בביה"ל ד"ה אפילו.

28 כלל נד סי' ת, וע"ש במחנה ישראל סעי' ג.

29 סי' שצז סעי' ה.

שאלים, אשר עם כניסת השבת היו כבר בידי החייל או חבריו אשר נוסעים אתו. אבל אם רק בליל שבת לפני הנסיעה קבלו כלים להסיעם אתם, חל עליהם איסור תחומים³⁰, אם לא במקום סכנה שחייבים לקחת אתם כל דבר.

בקשר להוצאה כבר הזכרנו לעיל, כי עצם ההעברה ממקום למקום על גבי המכונית, אין בו משום מיחוש; עיקר הבעיה היא הכנסת ספר התורה ממחנה הצבאי למכונית (אם אין עירוב במקום), וכן לגבי הוצאתה מהמכונית למשלט (אם אין עירוב במקום). לכאורה אין מקום להקל הקולות שהזכרנו למעלה, כיון שספר התורה הוא דבר נפרד, ואין לו קשר עם גשיאת הציוד הצבאי. ואם באמת בתחנת המוצא קיים עירוב, ואילו במקום המשלט אין עירוב, טוב אם ישאירו את ארון הקודש עם ספר התורה על המכונית, ויעלו בשבת על המכונית ויקראו בתורה. אם אי אפשר, כיון שהמכונית ממשיכה לנסוע, יש מקום להקל, במקום הצורך ובשעת הדחק, שיצוה אנשים שיעמדו מסביב למכונית, אחד על יד השני, בלי להודיע להם לאיזו מטרה הוא עושה כן, ומותר להשתמש בהם כמחיצה מתרת להעביר את ספר התורה מן המכונית לרצפה³¹.

ה. הקמת אוהלים, יש בו משום איסור תורה, ואין מקום להקל אלא במקום שיש בו חשש משום סכנה ממש, כגון חיילים הנמצאים במדבר (שבאו למקום בשבת) תחת השמש הלוהטת ואין להם כל מחסה בפני השמש, וקיים חשש רציני למכת שמש.

ו. כאשר נמצאים החיילים רחוק ממקום ישוב, מתעוררות בעיות חמורות בקשר לאוכל בשבת, במיוחד אם לא היתה אפשרות להכין מבעוד יום, כי הם הגיעו רק ביום שבת. בדרך כלל יכול החייל להסתפק במנות הקרב שלו אשר הוא קבלם במחנה הצבאי. מה בקשר להפרשת תרומות ומעשרות בשבת מפירות וירקות אשר לא עברו דרך המחסן הראשי, אשר בו מפרישים, בדרך כלל, תרומות ומעשרות כהלכה. בעצם שאלה זו אינה חדשה, כי כבר דנה בזה הגמרא³², מה עדיף, לאכול טבל (ספק טבל), או להפריש תרומות ומעשרות בשבת. עמד על הסוגיא הזאת הנודע ביהודה³³, ומסקנתו, דכל שאפשר לתקן צריך לעשר ואפילו בשבת ואפילו בירקות.

יש להזכיר הבעיה של העברת כלי האוכל בשבת ממקום למקום אם אין עירוב במקום. אם האוכל קר, ובמקום חלוקת האוכל נמצא חייל, אשר ממנו אפשר לשאול את צלחתו בגמר האוכל שלו, ודאי מהווייב לעשות כן, אפילו אם צלחתו של הלה אינו כשר³⁴, ובלבד שינקה אותה היטב לפני השימוש. ואם האוכל הוא חם (שנתחמם לפני שבת), חייב הוא להשתדל לקבל את האוכל באשר כבר אינו

30 שם ובמ"ב ס"ק י"ב. ודע כי לפי זה מה טוב אם החייל המגוייס יקבל את מנות הקרב שלו מן הצבא בעוד יום, כי אז אין שאלה בקשר לאיסור תחומים ולהיתר אכילתם.

31 עיין סי' שסב סע' ה—ז, ע"ש במ"ב ס"ק מג, שגם מי שמעמיד את האנשים מותר לו להשתמש במחיצה הזאת.

32 יומא פג ב. 33 מהד"ק או"ח סי' לו ד"ה וכל זה.

34 עיין יו"ד סוסי' פט בש"ך ובט"ז שם. ועיין חכ"א סוף כלל מ ובנ"א ס"ק לח.

יד סולדת בו, כי גם אז יוכל להשתמש בצלחתו של חברו שהיא טרפה, וכנ"ל. אם אי אפשר, ולא יהיה לו כל אוכל בשבת (כגון שאין לו מנות קרב, וכד'), ואין הוא יכול לקחת את האוכל בידו, יש מקום להקל להעביר את צלחתו דרך שינוי, כגון מתחת למרפקו אל מקום חלוקת האוכל ויאכל שם את מאכלו.³⁵

ה. מותר לצאת גם במקום שאין עירוב בשרשרת סביב לצואר שבה חרוטים שמו, מספר הצבאי וסוג הדם של החייל. אמנם נפסק בשלחן ערוך³⁶ שאסור לעבד לצאת עם חותמת העשויה ממתכת, שהרי יש לחשוש דילמא מיפסק ויבוא לטלטלנו ארבע אמות ברשות הרבים³⁷, אבל הב"ח והאליהו רבה כתבו שאצלנו שאין רשות הרבים אפשר להתיר. ויש מקום להתיר גם ע"פ הצפנת פענה³⁸ הדין אם מותר לצאת בתעודת זהוי דרך מלבוש במקום שמטעם הממשלה אסור לצאת בלי תעודה.

וה' הטוב יתן, שנוכל לשמור שבת כהלכתה, ושנוכה לגאולה שלמה בזכות שמירת השבת, ויקויים בנו וישבתם לבטח בארץ, יהי שלום בחילך שלום בארמנותיך, הי עז לעמו יתן הי יברך את עמו בשלום.

35 כי לכאורה יש לדון, דמ"ש ממי שאין לו במה לקנח א"ע, שהתירו לו להעביר, אפילו מוקצה, מכרמלית לרה"י, ומשום כבוד בריות, ס"י שיש סע' א, וודאי שכבוד הבריות דשם הוא משום כבוד עצמו, וכן עיין שבת פא ב, לגבי קיסם, והגמרא מתרצת שם: התם אדם קובע סעודה, ע"ש ברש"י, והיה לו להכין שם מאתמול, הכא אדם קובע לבית הכסא, ע"ש ברש"י, משמע דלפ"ז בני"ד אפשר להקל, ובפרט אם מעביר כלאח"י, שכבר כתבנו לעיל לגבי כסף, שהח"א מקל וכ"ה במחנה ישראל.

36 ס"י שד סע' א ברמ"א. 37 שם במ"ב ס"ק יט.

38 ח"ב ס"י לו ע"פ שו"ע או"ח ס"י שא סע' כה שמותר לצאת בקמיע דרך מלבוש, וע"ש במסקנתו להחמיר בתעודת זהוי, וטעם זה לא שייך כאן.

תגובות

וירא ישראל – ויאמינו

היינו כחולמים.

יודעים אנו שאין זו הגאולה השלמה, אך ישנה כאן הרגשה ברורה של גאולה. התשועה הפתאומית, הנסים והנפלאות, כאשר הפחד, האימה והחשיכה הגדולה נהפכו פתאום לשמחה ולישועה. ועוד הרגשה נפלאה לראות במו עינינו את ידו הגדולה של הקב"ה המכוונת את כל המאורעות הכבירים המתחוללים לפנינו. וירא ישראל.

על הנסים ועל הנפלאות ועל התשועות ועל המלחמות. גם בימים גדולים אלה יש להזהר מהגומה; אך בכל זאת מותר לומר: אם נביאינו חכמינו ז"ל הגדירו את ימי הפורים כימים של נסים, נפלאות, תשועות ומלחמות, כל-שכן שיש להגדיר את המאורעות של כ"ו—כ"ז—כ"ח אייר תשכ"ז כימים של נסים, נפלאות, תשועות ומלחמות שעשה לנו השם ית'.

והלב אינו יודע על מה להתפעל יותר — על הנסים או על המלחמות, על הנפלאות או על התשועות.

ואולי דוקא הידיעה שאין זו הגאולה השלמה, מוסיפה על שמחתנו ועל התפעלותנו נוכח כל הטוב והחסד שהקב"ה הנחיל לנו כעת הזאת. מי מלל ומי פלל לראות ולתפוש בדינו-ראנו כל כך הרבה נסים ונפלאות, — עוד לפני בוא יום ה' הגדול והנורא.

וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים.

והנה החיילים, גבורי החיל שלחנו וראו את תשועת השם. איך טעו המפקדים שדברו על חולשתו הרוחנית של הנוער הישראלי. כל יום כתבו על כך בעלוניהם וחודש בחודשו בירחונם — על הריקנות, על הרקבון, על חוסר ההכרה הלאומית שבצבור הישראלי.

והנה עינינו רואות איך הקב"ה בחר במ להנחיל לנו תשועה גדולה כיום הזה. נוכחנו לראות את מסירות הנפש של הנוער הישראלי על כל שכבותיו, מסירות הנפש עד לנטילת הנשמה, עד ועד בכלל, למען עם ישראל.

לדאבוננו התרחקו רבים מהם מחיי תורה ומצוות, אך מי יכול להעיד שאין גם בנו האשמה.

והחיילים האלה, הצעירים והמבוגרים, מודים כיום על הנסים הגלויים אשר ראו, אשר עשה להם הקב"ה, אלקי ישראל.

וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, ויראו העם את ה' ויאמינו בה'.

כעת עומדים אנו בתוך מערכה מדינית גדולה כאשר כוחות אדירים מנסים שוב לנוול מאתנו התשועה הגדולה.
אך אנו עומדים גם לפני מערכה אחרת, לא פחות חשובה, המוטלת על היהדות הנאמנה.
רוח של אמונה נושבת בישראל, בעם ישראל היושב בציון ובעם ישראל בכל מקומות מושבותיהם בגולה.
האם היהדות הנאמנה מבינה את השעה הגדולה הזאת? מה תשובתה כאשר אחים תועים אומרים בפה מלא: אכן, יש מנהיג לבירה.
אין שעה זו דורשת רק לארגן נסיעות למקומות הקדושים, לכותל המערבי שריד בית מקדשנו, לקבר רחל שעי בית-לחם ולמערות המכפלה שבחברון.
רחל מבכה על בניה, גם על בניה החיים.
ימינו אלה דורשים מסע התעוררות בכל עיר וכפר בישראל, בירושלים ובעין-חרוד, בחיפה ובדגניה, בטירת צבי ובחפץ חיים.
עלינו לחזק את רוח האמונה לרוח של אמונה בתורה ובחכמינו.
ויאמינו בה' ובמשה עבדו.

זיתי לעמוד לפני הכותל המערבי בחג מתן תורתנו, יחד עם רבבות אלפי ישראל. ושוב עמדתי שם ימים אחדים אחר כך, תפלת מנחה ביום חול. והנה דבר חדש: מבצע התפלין. חסידים ואנשי מעשה מזכים כל דכפין בהנחת תפלין. אין צורך לשכנע. מפקדים, חיילים ואזרחים מניחים תפלין ומתפללים.
חזונו של הרב מפוניבז' שליט"א מתחיל להתגשם: הכינו תפלין לאנשי עין חרוד. וכנסת ישראל לוחשת: משכני אחרין נרוצה.
בני ישראל מוכנים להודות ולשיר, אך גם שירה צריכה למוד.
אז ישיר משה — אז ישיר משה ובני ישראל.

י.ע.

כי לך ה' הוחלנו

דברים שנאמרו בפני הכרים בקבוץ חפץ היום

בש"ק פרשת בחקותי

אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם... וישבתם לבטח בארצכם ונתתי שלוי בארץ (ויקרא כו ג-ו).

תנו רבנן: אם בחקתי תלכו — אין אם אלא לשון תחנונים (ע"ז ה ע"א). מתחנן הקב"ה לפני עמו ישראל ומבקשו. ומה היא בקשתו? מפרש רש"י: אם בחקתי תלכו — יכול זה קיום המצוות? כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם הרי קיום מצוות אמור. הא מה אני מקיים אם בחקותי תלכו? שתהיו עמלים בתורה.

שלשה דברים מתבקשים ישראל לעשות: להיות עמלים בתורה, לשמור ולקיים, כמו שנאמר: זלמדתם אותם ושמרתם לעשות. רש"י מביא המקבילה בדברים ה א, שבה גם הוזכרו שלשה הדברים: למוד שמירה ועשיה. בדברים ד ו מסביר לנו רש"י שמירה ועשיה מה הן: ושמרתם — זו משנה; עשיתם — כמשמעו*.

עשיה פשוטה כמשמעה קיום המצוות. וקיום פירושו קיום מדוקדק שלהן, של כל תרי"ג המצוות על העשין ולאיון שלהן, על מצוות שבין אדם למקום ועל מצוות שבין אדם לחברו. ומותר אולי להדגיש אף את אלה שבין אדם לחברו. שהרי כשכר הגדול לכל אלה נאמר: וישבתם לבטח בארצכם ונתתי שלוי בארץ. ועיין ברמב"ן, שכנראה מתוך כך שיש כאן כעין כפילות דברים מפרש, „ונתתי שלוי בארץ — שיהיה שלוי ביניכם ולא תלחמו איש באחיו“. כשההבטחה הנה שלוי פנימי בין איש לרעהו, וזה מן הדברים שהאדם יכול רבות לעשות הוא עצמו למענה, הרי שאין ספק שכדי לזכות בהבטחה זו מחובתו לעשות כל מה שביכולתו למען „שלוי ביניכם“.

ושמרתם — זו משנה. כוונת הדברים ברורה. שינון המצוות, ושינון ההלכה הברורה, ידיעת הדין, כי זה היסוד לקיום המצוה ועשייתה כדבעי. ועמלה של תורה הרי הוא ההתעמקות בתורה, העסק בה, למודה המקיף בעיון ובעמל להבנה ולאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא. כי הרי כך פירש הט"ז את נוסח

* המקור לדברי רש"י אלא הוא בספרי (פי' נח) לדברים יא לב: ושמרתם — זו משנה, ועשיתם — זו מעשה. ועי' „עמק הנציי"ב" שמגיה: לעשות — זה מעשה; מתוך שבכתוב המתפרש כתוב: ושמרתם לעשות. ואין הכרח. שהרי הספרי מתכוון כאן לפרש כבנין אב לכל המקומות ש„שמירה“ פירושה משנה. והוכחה לכך, שבספרי שם מפרש גם „אשר תשמרון — זו משנה“, אף כי אין מלים אלה מופיעות בכתוב כאן.

הברכה „לעסוק בדברי תורה“ דברי תורה תובעים עיסוק, עיסוק רב ואין היא נקנית אלא בעמל של עיסוק בה.

וישבתם לבטח בארצכם — גדולה בברכות היא. ולא נאמרה על ארצות הגויים. בהן נאמר: ובגויים ההם לא תרגיע. ורק „בארצכם“, בארצנו, ישנו מקום החלות של הברכה וישבתם לבטח. וזה נאמר לבעלי כל הדרכונים שבעולם. אין הבדל בענין זה בין בעל דרכון של מדינת ישראל לבעל דרכון זר. לכל יהודי נאמרה הברכה הזו, כמו שלכל יהודי ארץ זו הנה ארצו, „ארצכם“ כלשון הכתוב. בשעה קשה, בשעה גורלית, בשעה שעיני כל ישראל גשואות לשלוי ולישיבה לבטח בה, בא הכתוב ומכריז: אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם — הרי התנאים לקיום השלוי המיוחל.

אין אתנו מי שהוא המולול בביצוע כל הדברים הנחוצים להבטחת בטחונה ושלומה של מדינת ישראל. בכל הצעדים עלינו לנקוט, אבל יחד עם זאת עלינו לדעת לנקוט בצעדים העיקריים אשר התורה, נותן התורה, ה' שעיניו בארצו מראשית השנה עד אחריתה תובע מאתנו: הו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים. ובשעת סכנה עלינו להגביר ולהתמיד בעשייה זו, עלינו להיתלק ולהתגיס כל אחד ואחד כיחיד וכציבור לקראת אותה משימה.

*

בתוכחה שבפרשת השבוע מופיעה מלה מנחה אחת: קרי. ואם תלכו עמי קרי (כו כא); והלכתם עמי קרי (שם כג); והלכתי אף אני עמכם בקרי (שם כד); והלכתם עמי בקרי, והלכתי עמכם בחמת קרי (שם כז—כח); ואף אשר הלכו עמי בקרי, אף אני אלך עמם בקרי (שם מ—מא). בפסוק הראשון מפרש רש"י מלה זו בשם רבותינו: עראי, במקרה שאינו אלא לפרקים, כן תלכו עראי במצוות. אין שמירת מצוות עראית. דין הניא לי דין לא הניא לי — אין זה קיום המצוות. עקביות בזמן, במקום, במכלול כל המצוות, זהו קיומן, זהו עשייתן. לא מקריות בקיום, כדי לצאת ידי חובה אלא דקדוק בהן ובפרטיהן — זהו הקיום והי העשייה.

ואולי מותר להוסיף בעקבות הרועים. אין לראות מקריות במאורעות הימים. לא למקרי הטבע נעזבנו. לא למקריות של התפתחויות אנו צפויים. יש סיבה ותוצאה שלה. יחסנו למצוות, למצוות התורה היא הסיבה והתוצאה יחס נותן התורה ומנהיג הבירה אלינו.

ומי שמתייחס לכל כלמקרי הזמן סכנה מרובה צפויה לו: יופקר למקריות. ההולך קרי — ילכו אף עמו קרי. זהו עונשו הגדול של מי שאיננו רואה את יד ה' המנחה את העולם. וזהו שכרו הגדול של הרואה, כי אכן הכל צפוי והכל מתוכנן והכל תלוי גם בפעולת האדם. ההשגחה המיוחדת מגינה עליו ומצילה אותו. כן בפרט וכן בכלל; ואין בכלל אלא מה שבפרט.

ה' צלך על יד ימינך, כי כפי אשר האדם מתנהג כן הקב"ה מתנהג עמו. כמו צלו של אדם אינו אלא השלכתו שלו — כמבואר במדרש והזהיר וכמובא רבות בשם הבעל שם טוב.

*

זכורני עם קום המדינה. דוד בן גוריון נאם את נאומו הראשון בפני מועצת

המדינה הזמנית ומסר דו"ח על המצב. המצב הבטחוני לא היה משופר ביותר. ולא עמדו לצדנו אומות אחרות או מדינות אחרות להגן עלינו בפני צר ומתנקש. בדבריו הדגיש אז בן גוריון כי „אין לנו להשען אלא על כוחות עצמנו” — והנה הרגשתי, כי מבטו נפל על כמה יושבים ממולו, שחזותם העידה עליהם כי דתיים הם ואחרי שניה של היסוס הוסיף וסיים את המשפט, כך, שבשלמותו הוא נשמע: אין לנו להישען אלא על כוחות עצמנו ועל אבינו שבשמים. אינני יודע, אם סבר אז, כי מדבר הוא בשם העם כולו ולא ייתכן שלא יתחשב בדעותיהם ובהשקפותיהם של אלה אשר בראש וראשונה מפנים מבטם לאביהם שבשמים. או אולי אף בלבן, בקרבן, זו משהו וניצוץ היותו מורע מאמינים דחף אותו לאמר מה שאמר. אבל באותה שעה גורלית נאמרה אז המלה, כי אכן על אבינו שבשמים עלינו להישען. יחד עם זאת מחוייב האדם להשתדל. יש עליו חיוב השתדלות. וצריך הוא אף לדעת את המגבלת שבהשתדלויותיו. ובעיקר עליו לדעת שלא כחו ולא עוצם ידו עושים לו החיל אלא הכל בידי שמים.

כדאי אולי להזכר בתקופה שבעבר הלא רחוק. בין מלחמת העולם הראשונה לשנייה רווחה בקרב העם הדעה כי הוא לקח את גורלו לידו. החל בכנין הבית הלאומי שלו. האחד חשב כי בשיטה של דונם על יד דונם, רכישתו, כיבושו, עיבודו, יגיע לכך. השני סבר כי „רק כך” יצליח. והיתה תקופה מסוימת בה רווחה הדעה כי אכן התבסס העם בדרך הלאומית והיא היא אשר מבטיחה את קיומו — בכוחו ובעוצם ידו.

ועם השואה פחד לב העם על המתרחש בארצות הגויים. אבל כאן הרגישו כאילו בטוחים. ולא חשבו שיכול משהו לזעזע בטחונן זה.

והנה לפתע. רומל — מפקד צבא הנאצים כמעט בשערי הארץ. והבטחון הפנימי הזה בכוחי ובעוצם ידי ובטבעיות ההתפתחות ובנורמליות החיים הזדעזע. לפתע ראו כולם עד כדי כמה אין להשען על היותנו עם כשאר עמים ועל חיינו במקומנו כחיי אומות אחרות במולדתם. והקב"ה הצילנו מידם.

*

ואולי מקבילה לכך במאורעות ימינו כעת. לפתע נתגלה עד כדי כמה אין אנו יכולים להיות בטוחים ועלינו לצפות לחסדי הבורא. היאך מדברים על סכנת השמד לעם הזה. והיאך אצל רבים לבא לפומיה לא גליא, שרק נסים, רק חסדי הבורא, יכולים להצילנו.

ואם, אם חלילה תמה זכות אבות חסדיו יצילונו. הרי מדי יום ביומו מתפללים אנו: וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו. בראשונה פונים אנו לחסדי אבות. אך אף אם תמו חלילה, תפלתנו להקב"ה שיביא גואל — גואל גאולה שלמה — ואם לא זכינו עדיין, גאולה חלקית ממצבים קשים, למען שמו הגדול שלא יהי חרפה בגויים.

דוקא כעת מדת הבטחון נדרשת מאתנו ביתר שאת. מרגלא בפומיה דחותני מורי הגאון ר' ברוך קונשטט הכ"מ: יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך. מה שיגדלו יחולנו אליו כן יגדלו חסדיו עמנו.

והרי כך אנו מתפללים: על הצדיקים, — ועל החסידים, — ועל זקני שארית עמך בית ישראל, — ועל פליטת בית סופריהם, — ועל גרי הצדק, — ועלינו — יהמו נא רחמיך ה' א', ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמם —

הַבְּקֶשָׁה אֵינָהּ רַק שִׁיהִי חֲלֻקְנוּ עִם מְקַבְּלֵי הַשְּׂכָר הַטוֹב, אֲלֵא יֵשׁ כִּאֵן עוֹד בִּקְשָׁה: וְשִׁים חֲלֻקְנוּ עִם הַבוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בְּאֵמֶת. ובטחון — מה פירושו? נשמע נא הגדרתו של בעל הבטחון הגדול, שלא ניתן לזעזוע כל שהוא, דברי בעל החזון איש.

„טעות נושנת נתאורחה בלב רבים במושג בטחון. שם בטחון המשמש למדה מהוללה ועיקרית בפי החסידים, נסתובבה במושג חובה להאמין — בכל במקרה שפגש האדם והעמידתו לקראת עתיד בלתי מוכרע ושני דרכים בעתיד אחת טובה ולא שניה, — כי בטח יהיה טוב... ואין הוראה זו בבטחון נכונה, שכל שלא נתברר בנבואה גורל העתיד אין העתיד מוכרע, כי מי יודע משפטי ה' וגמולותיו יתברך. אבל ענין הבטחון הוא האמון שאין מקרה בעולם וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאתו ית'“.

*

עם כיבוש ירושלים — העיר העתיקה

קשה לדבר. כי מי יודע לדבר מול מה שקרה. אך קשה גם לשתוק. אתה גבור לעולם ד' — מי ימלא גבורות ה' ישמיע כל תהלתו. עמדנו דלים וריקים. דור זה שעברה עליו השואה האיומה, דור זה שזכה להרמת קרן ישראל — עמדנו לפתע מחוסרי סיכוי כאילו, מול עמים ומדינות שהרבה יותר ממנו ראש לא היה להם כלפינו.

עמדנו רק בבטחון בהקב"ה עם מנת ההשתדלות בכוחות עצמנו המותרת לנו ושלא ידענו עד היכן היא תוכל להוביל אותנו. ובשורת איוב רודפת בשורת איוב. גם עבר הירדן הצטרפה בריש גלי ובכוח מחץ לצרינו. מכל צד ומכל עבר מתנכלים לנו.

והנה מתוך צרה עצמה צמחה הישועה. ובמצעים, שרק הסבר אחד להם — גם גלוי, זכינו למה שלא זכו דורות רבים וגם שלמים.

1900 שנה פחות שלש לא ה' שריד בית קדשנו בידי יהודים. ואחרי אותן 1900 שנה פחות שלש זכינו לפתע ורגלי יהודים עומדות על יד הכותל המערבי שהגנו בדינו.

למי הכוח הנפשי לברך כאחת על חורבות בית קדשנו: ברוך דיין האמת, ועל זכות שזכינו לה: ברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה.

לכוחות נפש אלה אנו נדרשים.

כי טוב יום בחצריך מאלף, בחרתי הסתופף בבית אלקי מדור באהלי רשע. בחרתי לעמוד אצל הסף בבית ה' מדור בקביעות באהלי רשע הגם שהם ארמונות ומשכנות מבטחים (מלבי"ם) וטוב יום בחצרך — יום אחד מאלף ימים אחרים. לזאת זכינו, ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים ונזכה בקרוב לאמר בבית המקדש תפלת העבודה, ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות ברוך אתה ה' שאותך לבדך ביראה נעבוד.

למען קדושת השבת בירושלים

עם שחרור העיר העתיקה והגדה המערבית של הירדן חזרה ירושלים עיר הקודש להיות מרכז הארץ, לא רק מבחינה דתית-רוחנית אלא גם מבחינה גיאוגרפית.

עם כל השמחה הרבה על מאורע כביר זה, יש להתריע על הסכנות הגדולות העומדות כעת לפני מעמדה של ירושלים כעיר דתית, קריה נאמנה השומרת על צביונה, שומרת שבת ברחובותיה.

אמנם גם עד עכשיו לא היתה שמירת שבת מלאה בירושלים וההסכמים הקואליציוניים העירוניים על סגירת ככר השבת וסילוק תחנת המוניות ממרכז העיר בשבת לא בוצעו, אבל בכל זאת הורגשה אווירה של שבת בשכונות רבות של ירושלים.

המצב נשתנה בשבועות האחרונים כאשר שיירות ארוכות של מוניות עולות בשבת לירושלים ונוסעות בכיוון רמאלה, יריחו, חברון, בית לחם ועוד. כך הופכת ירושלים לעיר מעבר לאלפי נוסעים בשבת ח"ו.

חסרה כאן הסברה מיידית ומקיפה בין תושבי הארץ, במיוחד בין אחים תועים, על צביונה המיוחד של ירושלים. אין לתקן את המצב ע"י הפגנות, צעקות או זריקת אבנים. באמצעות העתונות הכללית והרדיו יש לעורר את הבעיה בכל חומרתה לפני הציבוריות הישראלית. בימים אלה של שחרור העיר העתיקה והכותל המערבי קיימת הבנה למעמדה המיוחד של ירושלים ויתכן שהסברה כנה על רמה נאותה ובצורה מכובדת תוכתר בהצלחה. תנאי ראשון להצלחה מותנה בהופעה מלוכדת של כל הגופים הדתיים במדינה תוך שיתוף פעולה עם כל הגופים הציבוריים במדינה המבינים את הבעיה החמורה הזאת.

היער בתקופת המקרא

יוסף יוחימק הי"ד נפל בקרב על שחרור ירושלים עיה"ק. כמה שנים חי בקמץ שעלבים וגם אחרי עזיבתו, הרבה לתת שם הרצאות לנוער ולמבוגרים אשר חבבוהו מאוד על אופיו ועל ידיעותיו הרבות. לפני שבועות אחדים מסר לנו יוסף הי"ד ראשי פרקים של אחת מהרצאותיו.

התייגה שורותיו אלו מצבת זכרון. ה' י ק ם ד מ ן .

מכך אף על זמני שלום)³. ומאידך נסיונו של פרופ' פליקס⁴ לראות בהתרו של יהושע בן-נון לרעות בחורשין⁵, אף הוא איננו מושלם, שהרי הגמרא מוסיפה לדברי רב פפא⁶ שמוחר לגדל בחורשין רק דקה בגסה, פירש"י "בהמה דקה ביער גסה שאינה מכלה את האילנות", דהיינו במקום שאין הבהמה הדקה יכולה להזיק (כגון ביער חרובים מבוגר), אבל דקה בדקה וגסה בגסה וכל שכן גסה בדקה אסור. (ואגב לענין "תורשין" בגמרא — אין זה ה"חורש" המקראי, שהרי בכל מקום במקרא שמוזכר יער מתרגמינן "חורשא", וכן רש"י בבא קמא ע"ט ע"ב ד"ה בחורשין).

ארץ ישראל כפי שבני ישראל ויהושע מצאוה בבואם לארץ היתה מיוערת בחלקה. הגליל העליון שיושב לראשונה ע"י שבטי ישראל⁷ היה בודאי מיוער לפני בואם (כמו היום בכל המקומות

חזונם של רבים בארץ לראות את סלעי הארץ ושוממותיה מכוסים ביערות ועצים. בחזון זה יש בו כל הסמנים של אהבת הארץ וחנוך ליחס חיובי אל העץ, אך רבים שגו באמנם שאין נטיעה זו אלא החזרת העטרה ליושנה — החזרת השממה בארץ לארץ מיוערת.

יש לחקור מתי אמנם החלה הארץ להת-רוקן מעציה ומדוע. יש גם לדעת אם אמנם נטעו קדמונינו בתקופת המקרא או התלמוד עצי-יער.

הפסוק בדברים "לא תשחית את עצה לגדוה עליו גרון כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור"¹ מצוטט ע"י רבים כהוכחה ליחסה של התורה לעץ ורצונה לשמור על היער בארץ. הכותבים כך² "שכחו" את סוף הפסוק "רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרת". הרי לפנינו היתר מפורש בקרא לכרות עץ סרק (ולמדים

1 דברים כ, י"ט-כ.

2 למשל ספרו של נ' הראובני "בסוד אילן ופרח" בפרק על האילן בישראל.

3 ובכלל זה דיני קציצת עצי פרי ועצי מאכל, ראה ב"ק צ"א; רמב"ם הלכות מלכים, פרק ו הלכה ח-ט.

4 טבע וארץ תשכ"ו: "עולם הצומח המקראי" פרופ' י' פליקס עמ' 73.

5 ב"ק פ ע"ב.

6 שם פ"א ע"א, וכן נוסק להלכה ברמב"ם ובש"ע כמצוין בעין משפט.

7 יוחנן אהרוני "התנחלות שבטי ישראל בגליל העליון".

הושע "השימותי גפנה ותאנתה... ושם" תים ליער...".¹² כך ראו הנביאים את היערות בארץ ישראל.

מלבד שלמה המלך שנטע עצי-יער לנוי¹³ לא מוזכר במקרא שום יער נטוע, אם כי המקרא מלא פסוקים המזכירים את ההוד שביער¹⁴, אך קשה להניח שנטעו עצי סרק במכוון¹⁵. גם אצל הערבים לא נמצא בוסתן נטוע בעצי סרק (או גן-נוי כפי שאנו קוראים לו היום). אותם "הגורות עצים" שנטעים סביב הישוב אסורים היו בעבר משום נויי העיר¹⁶; ישנה אף דעה שעצי סרק גנאי הוא לעיר¹⁷.

למעשה שונה המצב כיום בגלל צורות הכלכלה החדישות שאינן מתירות עבוד ההר (רנטאביליות — מלה שלא ידועה אבותינו ואבות אבותינו) ולכן אותם המקומות שאינם מתאימים לחקלאות, צרי-כים ליער.

ולבסוף אם כי מרנין לב לראות את הרי ישראל ענפים, עלינו להזהר מלהזכיר את העבר בלי שעמדנו על הדברים מתוך עיון בכתובים ובמקורות.

שאינן ישוב ושאין בהמה דקה רועה (שם). גם רובו של הר אפרים היה מיוער⁸. אמנם יותר מאוחר נקרא יער אפרים בגלעד⁹ וכבר עמדו על כך מפרשי המקרא (ולא כפי סברת פרופ' פליקס שיער אפרים היה מתמיד בגלעד; אלא לאחר הכבוש וההתנחלות בורא יער אפרים ולא נותר לבני אפרים מקום זרעה זולתי יער הגלעד שהיה שייך לאחיהם — מנשה, ובהמשך הזמן נקרא יער אפרים, וכך מבואר כבר ברש"י וברד"ק).

בתקופה שקדמו להתנחלות בני ישראל בארץ ישנן עדויות על יערות ביהודה¹⁰, הכרמל היה תמיד מיוער (בנבואות ישעיהו מוזכרים יער וכרמל ביחד) והשרון היה מיוער עד סמוך לימינו.

הכלל היוצא מדברים אלו שכל מקום בלתי מיושב או שהיה מיושב ישוב דליל היה מיוער. ולכן לא סמן היער ברכה אלא סמן מעין שממה או סוג של שממה. "לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער"¹¹. ובנבואת

8 יהושע י"ז. 9 שמואל ב י"ח. 10 "תולדות א"י" — מיזלר, בן שמאי.

11 מיכה ג י"ב וכן בירמיה כ"ו י"ח מובאת נבואתו זו של מיכה.

12 ב י"ד. 13 קהלת ב ה.

14 יחזקאל ל"א ג; תהלים כ"ט ט; שם קל"ב ו ועוד רבים.

15 בגמרא מסופר שכשנולד בן שתלו ארו וכשנולדה בת שתלו אורן (תורניתא, ורש"י מפרש פי"ן — פינסו — אורן) וקצצום לחופה ביום חתונתם — גטין נ"ו ע"א. ענין זה לא ברור לי כל צרכו שהרי ארו בגיל העשרים עדיין נמוך הוא מאד.

16 בבא בתרא כ"ד ע"ב. הרמב"ם בהל' שכנים פ' י הל' א פסק שרק כך הדין בארץ ישראל, עיין מגיד משנה.

17 בבא בתרא שם בשם אבא שאל לפי פירש"י.

מה בין שאל לדוד

כשהלך שמואל למשוח את דוד, היו מלאכי השרת
מקטרגין אותו לפני הקדוש־ברוך־הוא, ואמרו:
רבונו של עולם, מפני מה נטלת המלכות משאול
ונתת לדוד?
אמר להם: אני אומר לכם מה בין
שאול לדוד וכי.
פס"ר פ"ח, שוח"ט תהלים כז

ז. קשה בשאל קנאה

הפרקים בגליונות הקודמים:

- א. איך אלך
- ב. עגלת בקר
- ג. וירב בנחל
- ד. חטאת קסם
- ה. בעין דור
- ו. מלכות שעה

קשה כשאל קנאה

קשה כשאל קנאה — קנאה שקינא שאל בדוד
(שיר השירים רבה, ח)

ואלו שאלות התלמידים, אשר הוסיפו ושאלו בעניין רדיפת שאל את דוד :

כיצד הפך האיש הטוב הזה לרודף, נוקם ונוטר ?
הוא, אשר בתחילה ברח מן השררה והתחבא אל הכלים כמתבייש מפניה, והנה
עתה הוא מתחיל לרדוף אחריה בחמה שפוכה גלויה לכל.

האם מותר לנו לנקוט בדעה, כי שאל באזחה תקופה היה חולה נפש ?
האם מעיד על כך הכתוב (טו, יד) ובעתו רוח רעה מאת ד' ?
ההיה זה כדי להוסיף על עונשו ?

ואם כן, הרי זה עונש אכזרי מדי, ללא כל יחס לחטא אשר חטא. האם
לא די שניטלה ממנו המלכות, ולמה ליטול ממנו את הדעה והבחירה ולטורדו
למצב טרגי שכזה ?
וכי ננעלו בפני שאל שערי תשובה ?

ולפי זה נראה גם אכזרי ביותר הדבר, שנשלח שמואל למשוח את דוד,
בעוד שאל חי וממשיך למלוך.

ולמה היה עוד צריך לזמנם יחד, שיהא דוד יושב לפניו ומנגן. שיראה שאל
כיצד דוד מפליא ומנצח את גלית וזוכה לתהילת הרבבות ולאהבת כל ישראל
ויהודה וגם לאהבת יהונתן בנו ובתו מיכל, ולאהבת השם : ויהי דוד
לכל דרכיו משכיל וד' עמו (ראה את כל האהבות האלה
בפרק יח).

האם לא היה כל זה מכוון להרגיו את שאל, ולהבעיר קנאתו בו ?

ומה חטא דוד, שהיה ככה נרדף, בראשית דרכו אל המלוכה ?

⊞

*

כיצד הפך האיש הטוב הזה לרודף, נוקם ונוטר ?

שאלה זו היא גם ראשונה במעלה, שכך היא עשוייה להדריך אותנו, להבין את נפש
שאל, עם הלימוד ברובו של ספר שמואל א', לפי הסדר ; להסביר הליכותיו ומעשיו
אחרי שניטלה ממנו המלוכה, ולהקישם אל תחילתו.

אולם השאלה השנייה מעכבת. כי מי שחושב ששאל באותה תקופה היה חולה נפש, הוא פטור מלענות על השאלה הראשונה. הוא מזכיר לנו אותו מלמד דרדקי שהתקשה לתרגם לתלמידיו מהו העטלף בפרשת העופות הטמאים, ואמר להם כי הוא דג משוגע. וכאשר דרדק אחד העיז ושאלו: רבי, אם דג הוא, כיצד הגיע אל העופות? — ענה לו הרבי בקפידה, הלא לכך אמרתי שהוא משוגע, ואתה בא ושואל עליו קושיות.

חטא חטאו כל אלה שהדביקו מחלת נפש זאת אל שאל. לא זו בלבד שפגמו בדמותי המופלאה של משיח ד' ובחיר ד' ראשון למלכות, אלא גם סילפו על ידי כך את דמויותיהם של כל סביבי.

הנה יהונתן זה בנו אהובו ונעימו, גאשם על ידם בבגידה באביו בשעה שהיה חולה, ועוד הוסיף להרגיזו. ומיכל בתו אף רימתה אותו בתרפים ובכביר העיזים. ולא ידעו הילדים לכלכל מחלת אביהם. ודוד עצמו, אף כי נוהר, ובכבוד נהג בו, בכל זאת, לא נראה כי הרגיש במחלה. ויותר מכולם שמואל הנביא אשר משחו, ואשר אהבו, והתאבל עליו בכשלונו — מדוע פנה והלך הרמתה ולא יסף לראות את שאל עד יום מותו? ומדוע לא דאג למצבו בעת כזאת. יעוד, מה שגילו לנו חז"ל, כי כל אותן שנים שהמשיך שאל לחיות, היו בזכות תפילתו של שמואל עליו — האם על חיים כאלה ראוי היה להתפלל?

אמר ר' יוחנן: זיקנה קפצה עליו, על שמואל — דכתיב (ט"ו, י) נחמתי כי המלכתי את שאל. [ורצה הקב"ה להורגו מיד. — רש"י].
אמר לפניו: רבונו של עולם, שקלתני כמשה ואהרן, דכתיב (תהלים צ"ט, ו) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו. מה משה ואהרן לא בטלו מעשי ידיהם בחייהם, אף אני לא יבטלו מעשי ידי בחיי.

ושאל יושב בגבעה תחת האשל ברמה (ש"א כ"ב ו).
וכי מה עיניין גבעה אצל רמה?
אלא לומר לך, מי גרם לשאל שישב בגבעה שתי שנים ומחצה? —
תפילתו של שמואל הרמתי. (תענית ה:)

לא היינו מאריכים בסתירת הטעות. כי האמת מתגלית אך בדרך הלימוד הנכון, ואז הטעויות נופלות מעליהן. אך כיוון שבטעות זו כבר החזיקו גם מהתלמידים שלנו, אחרי שקראו בספרות מחקר ושירה ומסה, ולא ראו בה כל פסול, חובה עלינו להוקיעה, ולהצביע על שרשיה הכוזבים.

אל-תגעו במשיחתי ובנביאי אל תרעו. (דה"י טז. כב.)

הנה מקצת דברי אחד הסופרים החשובים, העורך השוואה בין שאול לאיוב:

הלא לעומת סופו של שאול גראית לעינינו אחריתו של איוב חתימה מלודר-מטית, כפתרון מתקתק ורב אושר — —

מה שאין כן בשואל; שמואל עשה אותו כלי שרת לחפצו. הוא לקח אותו מן הבקר למושחו מלך על ישראל, אך סמוך להמלכתו כאשר אך החלו כנפיו לצמות, כבר נתעורר רצונו של שמואל לקצצו וקנאתו בערה בו עד לאימים. מעולם לא למדהו איך לנהוג כמלך, ומעודו לא זכה לקורט של רחמים וסליחה. שגגותיו נעשו זדונות. תמיד מיצו כלפיו את הדין. הנביא, האלוקים וכל הטבע, כביכול, קמו עליו לבלעו, לבלבלו ולדרדרו תהומה. הוא אירס לו את היסורים לעולם. מרוב מכאובים צורבים נשרף שכלו ולא ניתן-לו לשחת את כוס התרעלה שלו ברוח פילוסופית שלוה —

אולם איתרע מזלו ורוח נכנסה בו ונהג בשגעון והפיל אימה סביבותיו. לבו הגה רעות, ופיו דיבר טרופות, וכל ישותו נתפרעה.

(אישים מן המקרא. ישראל כהן ע' 182—183)

וחוקר היסטורי אחד קבע כי שאול היה לקוי בנפשו. וכי „קרוב לוודאי כי גם בילדותו, פקדו את שאול תזונות נפשיות“ (ההוכחה לזה, גנאי הוא להעתיק). וגם הוא כקודם מלעיג על הנביא ועל משיחו:

ייתכן ששמואל שמע על שאול לפני כן, אולי אף ראה אותו וסבר כי בחור זה יצליח למלוכה ויהיה נוח גם לו: אינו נראה כמתונן בתכונות העושות מנהיג גדול אבל הוא גבור חיל משכמו ומעלה גבוה מכל העם. דאי יהיה רצוי לעם. הוא שמואל יעמוד לימינו וינהלו בעצותיו — בלעדיו לא יעשה דבר. ואם לא ישמע בקולו יעובנו ולא יעמוד לימינו. אם לא יעמוד לימינו — לא תיכון מלכותו.

(דוד המלך — מחקר היסטורי א. ראובני, הוצאת מסדה ע' 63—65)

*

ולשון חכמים מרפא:

הגמול המקווה לנו מהעלות הדברים על הספר, כי בהעלותנו את הגנות על הספר, באים הדברים הלוהטים ומטפחים על פנינו להכיר את הגנות — („חזון איש“ על ענייני אמונה ובטחון ב. ג.)

*

הלא לדבריהם יש לתמוה!

שנתיים ומחצה הוסיף שאול למלוך על ישראל, ואיש מכל העם לא הרגיש ולא ידע כי מלכם חלה נפשו. וכל העם הוסיפו ללכת אחריו ללחום מלחמותיו באשר ערכם בעמק האלה, בקעילה ובאחרונה בשוגם. (יו — כג—כח).

נערו, שרי צבאו ועבדיו היו עמו בעצה ועשו את דברו. גם ישבו השרים על שולחנו בימי החודש, כפעם בפעם. (כ).
ומעשהו בנוב, אך נרתעו הרצים מלשלוט ידם לפגוע בכהנים, אבל לא קם אחד מכל שריו למחות ולמנוע מדואג האדומי מלעשות זאת האכזריות: וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש נושא אפרוד בד: ואת נב עיר הכהנים הכה לפי חרב וכו' (כב).

אבנר למה נהרג?

על ידי שהיתה ספיקה בידו למחות בנוב עיר הכהנים, ולא מיתה. (ירושלמי פאה פ"א הל"א)

אדרבה, נראה שרבים הצדיקו את רדיפתו את דוד וגם עזרו לו לרדוף. ראה דברי נבל הכרמלי אל עבדי דוד (כה. י.) ואת מחשבת בעלי קעילה להסגירו (כג. יב) והזיפים וגם אחרים באים לאמור הלא דוד מסתתר עמנו. (כג—כד—כו).

שניהם חנית וחצים — אלו בעלי קעילה.

ולשונם חרב חדה — אלו הזיפים. (שם — תהלים נו)

ושלושת אלפים איש בחור מכל ישראל הלכו עמו לבקש את דוד על פני צורי היעלים (כד), ובגבעת החכילה. על פני הישימון על הדרך: ואבנר בן נר ושאול שוכב במעגל והעם חוגים סביבותיו. (כו).
גם כאשר ביקש ללכת אל בעלת האוב נמלך תחילה בעבדיו והם סייעוהו בדבר. ואת זה בוודאי אפשר לראות כמעשה מעוקל, ובכל זאת הלכו עמו לשם שני אנשים (כח. ח) — אבנר בן-נר ועמשא בן יתר, והם נקראו אנשים צדיקים ולבאים בתורה (ויק"ר כ"ו, מלכים א' ב. לב; ירושלמי פאה שם).
ואילו היה שאול בלתי שפוי ובלתי אחראי על מעשיו, לא היה נשפט ולא נענש על החטאים שעשה בתקופה ההיא, על הכהנים ועל הגבעונים ועל הדרושה באוב. (ראה דברי הימים א' בסוף פרק י"ד).

יחד עם זה יש למחות כנגד טעות אחרת, שכבר נשתבשה ועלתה על לשונם של רבים וגם טובים מאתנו, מבלי אשר שמו לבם אל מקורה הפגום. והיא „הטרגדיה" של שאול המלך.

עברתי על הרבה ספרים, מסות וחיבורי תלמידים העוסקים בנושא, ולא מצאתי אחד שיוותר על המושג הזה מלהזכירו.

והנה דוגמא:

הכרוניסטן — הצייר הגאוני, אשר קבע למשמרת עולם את צלמי הענקים של קדומי עמנו ידע היטב, מהי ואיזוהי הדמות שהוא חפץ להנחילה לנו בציורו זה המתאפק, המחריש מרוב דעת, בדמות דיוקנו של שאול בן-קיש משבט בנימין.

הוא חפץ לצייר דמות טרגית, דמות אנוש אשר חותם הגורל הטבוע בה, מעלה אותה למדרגת סמל מרעיד. — — —

משהו מן הרוח המרחפת באנדיפיסוס של סופוקלס נושב עלינו גם מבין השיטין של סיפור המקרא על גורל חייו של שאול.

(על שאול — ישרון קשת — אנטולוגיה מקראית ע' 244—245)

יוצרי הטרגדיה, היוונים הקדמונים, היניחו ביסודה, כי לא מעשיו של אדם, הם הקובעים גורלו, אלא להיפך — גורלו של אדם הוא הקובע את מעשיו. (משם). לכן היה גיבורם דמות טרגית, הכושל חינם ומעורר על עצמו אך חמלה (אריסטו. פואטיקה פ"ג). על כן ציירוהו, כאיש מרמי המעלה המלא תסביכים נפשיים ושאיפות גדולה. אך, „גורלו“ הביא עליו תמורה אכזרית ודרדר אותו מן ההצלחה אל הכשלון (שם) ולא הוא האשם בכשלונו ולא הוא ראוי לאסונו. זו היתה השקפתם של היוונים, שהיו בימים ההם עובדי אלילים ממש.

לא כאלה חלק יעקב, כי יוצר הכל הוא וכו' (ירמיהו י. יב—טז). הסיפורים שנכתבו בתנ"ך, מטרתם חינוכית טהורה. לא לגיוני אמנות ואף לא לחקר היסטורי נכתבו לנו כל אלה על ספרי הספרים ביד נביאים, אלא כהמשך לגר המצווה שבתורה מורים הם לנו דרך חיים ותוכחות מוסר. על כן חייבים אנו ללמוד בהם לפי השגב שלהם ולפי מגמתם. וכנתינתם לנו בקודש, ברוב חכמה וברוב כעס. (ראה קהלת א. יח — ורש"י בגדרים כב:).

אמר רב אדא ברבי חנינא: אלמלא חטאו ישראל, לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד. (גדרים כב:)

על כן לא נבקש בתנ"ך אידיליות, דרמות, קומדיות וטרגדיות ובייחוד את זו האחרונה הם לנו מלהזכיר, כי כל אלה אינן צורות ספרות ואמנות שעשועים בלבד, כי שרשם ומולדתם באמונות ודעות זרות.

נבקש בתנ"ך את לבו של האדם, כיצד הוא נאבק במכשולי החיים שהם הם נסיונותיו המכוונים כפי כוחו ועינינו, כי על הכל פקוחה עין של מעלה: גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעל ליו (ירמיהו לב יט)

שאול מלך ישראל איננו דמות טרגית. אלא דמות גדולה ונפלאה אשר נתנה לנו ללמוד בה כח נפשו של אדם, כוח נפשו. הוא לבדו נושא באחריות על כל מעשיו, על הראשונים ועל האחרונים, ועל כל אלה הביאו אלקים במשפט.

אמר ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי:

מלמד שהראהו הקב"ה למשה דור דור ושופטיו, דור דור ומלכיו, דור דור וחכמיו, דור דור ומנהיגיו, דור דור ומשניו, דור דור ושוטריו, דור דור ופרנסיו. דור דור ותומסיו, דור דור וגזלניו, דור דור ונביאיו.

והראהו שאול ובניו נופלים בחרב.

אמר לפניו: מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב?

אמר לו הקב"ה: ולי אתה אומר, אמור אל הכהנים שהרג, שהם מקטרגים אותו שנאמר: ויאמר ד' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן.

(ויקרא רבה אמור, פכ"ו)

וַיִּקַּח שְׂמוּאֵל אֶת-קָרְנַן הַשֶּׁמֶן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ בְּקֶרֶב אָחִיו.
וַתִּפְּלֶה רוּם ד' אֶל-דָּוִד מִהַיּוֹם הַהוּא וְנִמְצְלָה —

דָּרוּם ד' סָרְהָ מֵעַם שְׂאוּל.

וּבְצַמְתוֹ רוּם-רְפָה מֵאֵת ד': (ש"א טז, יג—יד)

והיותר מתיישב אצלי, ששאוּל אחרי שסרה ממנו רוח ד' הנוכר לא נשאר כיתר האנשים, אבל סבבוהו בלהות ומחשבות רעות, והיה תמיד דמיונו מתעסק בעונשו, ואיך קרע ד' את מלכות ישראל מעליו. ואיך רוחו הטוב סר מעליו. —

ושהרוח והמחשבה הרעה ההיא היה לו מאת ד', ר"ל, שהיה מחשב תמיד שה' סר מעליו ויהי אויבו. (אברבנאל)

אמנם עת יוסר ממנו השפע בחטאו, וכליו יורקו מהרוחניות השוכן בו, ירגיש החסרון הזה וישתומם ויתבהל. ותחת רוח הנשגב ישכון בו רוח אחר שחורי, מלא בלהה ועצב דאגה ובעתה. (מלבי"ם)

המלבים הלך בעקבות אברבנאל להסביר את הרוח הרעה מאת ד', אשר ביעתה את שאול. אך הוסיף את הרגשת ההתרוקנות מרוח ד' שהיתה בו בתחילה. אף הוא העתיק מדברי אברבנאל אשר כנה במחלת המונקוליא את זו הרוח השחוריי העצב הדאגה והבעתה. אך זה חלי ואשאנו — פ"י: ואסבלנו ות"י: ואסובריניה. (ראה ירמיהו י: יט).

על העצבות הזאת מדברים שנים מרבותנו האחרונים, ועל ידי כל אחד מוסבר פסוק קשה במקומנו. שני הפסוקים האלה אמרם דוד לשאוּל בתוכחה, את האחד בצאתם מן המערה ואת השני בקחתו ממנו את חגיתו ואת צפתת המים.

וּנִפְּשׁ כִּי תִקְרִיב מִנְחָה (ויקרא ב' א) לשון נפש מלמדנו, דמנחה באה לרצות על הנפש — ונראה מסוגי דקראי שבא להשיג כפרה וריצוי על השחתת הנפש במידות. ומשום הכי אמר דוד אל שאול (כ"ו. יט) אם ד' הסיחך בי ירת מנחה, פירוש: הסיחך בי על ידי מחלה של מידת העצבון וכעס, ירת מנחה להסיר מחלה זו ממך —

את אזכרתה (שם שם ב) — ויש להתבונן מה זה בא במנחה ג' אזכרות. ולפי דברנו, דמנחה בא מחמת השחתת המידות על ידי אחד מחולי המרות — וכעניינן דתנו, עונש עבירה — עבירה, פ"י העונש הוא שמביאו לידי חולי שגוררו לידי עבירה. ואח"כ צריך ג' כפרות: ראשית: לכפר על החטא הראשון שהביאו לידי זה. שנית: להשיגהו רפואה למחלתו, כשאמר דוד

וכו', שלישית: לכפר על מה שהוסיף לעוות אחר שהגיע לידי חולי, כי אף על גב שהחולי גרם לו, מכל מקום אם היה מתגבר לעמוד נגד רוחו הקשה, היה מתגבר.
ואין החולי אלא כמו ניסיון שבא דבר עבירה לידו, שאם אינו עומד בניסיון, נחשב לעבירה.
(העמק דבר להנצי"ב זצ"ל)

העצבות שירדה על שאול היא גם עונשו, ואף כי בה עצמה: המשך החטא, וכעניין דתנן עונש עבירה, עבירה" — אך הוא גם המשך הניסיון.
רעיון זה יעזור לנו אחרי כן, בפתרון השאלות האחרונות.
ובאורות התשובה:

מהו מקור הרגוזה של רשעים, מהו הקצף על העולם-כולו, מהו יסוד העצבות המרה, האוכלת את הרוח ואת הבשר, הממלאת ארס את החיים המצויים אצלם, מהיכן מקור משחת זה נמשך? —
בבטחון פנימי ברור אנו משיבים על זה: ממקור הרשעה כל זה נובע, „מרשעים יצא רשע" (ש"א כד. יג)
חפשי הוא הרצון, ולהיות גבור וכן חורין אמיתי באו החיים.
והרשעה השרויה בעומק הנשמה, כשהרצון איננו חפץ לעזבה, הרי היא סותרת את המשקל השווה של החיים; את היחס הישר שיש לנשמתו של האדם עם היש, עם כל ההווה כולה בכללותה ובפרטיותיה.
והרוס ההרמוניה — מכאובים רבים הוא מסבב, וכשהוא חודר אל הרוח, עצומים יסוריו שהם מתגלים בצורה של זועה, של קצפון, של חצפא של קלון ויאוש.
(אורות התשובה להגרא"י קוק זצ"ל, פרק ת, ד)

רחיב את דברי המלבי"ם, כי העצב אשר לשאול בא מהרגשת החסרון, כאשר הורקו כליו משפע הרוחניות שהיתה לו. ונזכור כי שאול הוא זה שהגיע לדרגות נבואה עם הגיעו למלכות: וצ'חה עליך רוח ד' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר (ש"א י. ו).
ואף כי בוודאי נשאר באותן הדרגות אשר הגיע אליהן בכוחו הוא (ראה מדברי הרמב"ם בפרק הקודם, „זאת קומתו", מהלכות יסודי התורה פ"ז הל"א), אך כמה קשה היא העצבות לרוח הנבואה.

ולא תרחיק היות חסרון כמה מידות ממעט ממדרגת הנבואה.
שאנחנו מצאנו בכמה מפחיתות המידות שמונעות הנבואה לגמרי, ככעס.
אמרו: כל הכועס, אם נביא הוא, נבואתו מסתלקת ממנו (פסחים 10:).
— והביאו ראייה מאלישע, שנסתלקה ממנו הנבואה, כשכעס, עד שהסיר כעסו.
— והוא אמרו: ועתה קחו לי מנגן (מ"ב ג, טו).
וכן הדאגה והעצבות וכו'. (ח' פרקים להרמב"ם פרק שביעי).

גם שמן המשחה שנתן על ראשו של שאול, (ראה בפרק הקודם, "ראש למשיחים") גם הוא כוחו יפה היה להעלות את האדם לגדולה שבמידות, והיא מקור השמחה.

הנה כי כן פירש לנו הנצי"ב את גבורות הנפש שנתנה בכהן הגדול אשר נמשח בשמן המשחה.

וּמִלֵּא אֶת-יְדוֹ קָדְשׁ אֶת-הַקִּנְדִּים
 אֶת-רֵאשׁוֹ לֹא יִקְרַע וּבִקְדָיו לֹא יִפְלֹם:
 וְעַל קַל-נִפְשָׁתוֹ מִתּ לֹא יָבֵא לְאָבְיוֹ וּלְאִמּוֹ לֹא יִשְׁמָא:
 וּמִן-הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא וְלֹא יַחַל אֶת מִקְדָּשׁ אֱלֹהֵיו
 כִּי יָזַר שָׁמֶן מִשְׁחַת אֱלֹהֵיו וְעָלָיו אָנִי ד':

(ויקרא, אמור כא. י-יב)

מן המקדש לא יצא — מקדושתו לא יצא (סנהדרין יט.)

מת לו מת אינו יוצא אחריו, ואינו יוצא מפתח ביתו או מן המקדש.

(רמב"ם הלכות כלי המקדש פ"ה הל"ה. סנהדרין יח. יט.)

ראה גם ב, כסף משנה" וב, תורה תמימה")

לא יצא — מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמע, אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה. (רש"י כאן ובזבחים צט.)

כי נזר וכי. הוא טעם על שאונן כהן גדול אינו מחלל את העבודה. דהא דאונן פסול לעבודה הוא משום שאינו ראוי לעמוד לפני המלך בשעה שהוא בעצב. — אבל כהן גדול, שהוא דבק לשכינה, ראוי להיות פניו ולבו צוהלים אפילו באנינות והיינו טעם כי נזר משחת אלקיו עליו אני ד'.

ומקורו בזה"ק:

ובגין דאיהו קדישא כגוונא דלעילא, כתיב ביה ומן המקדש לא יצא, (ולפי שהוא קדוש כדמיון שלמעלה כתוב בו ומן המקדש לא יצא. —) ותא חזי, כהנא עלאה בעי להתחזאה בשפירו דאנפין, בנהירו דאנפין, בחידו יתיר מכלא. ולא בעי להתחזאה ביה עציבו ורונזא. אלא כלא כגוונא דלעילא.

(ובוא וראה, כהן גדול צריך להתראות בפנים יפות, בפנים מאירות בשמחה יותר מכולם. ואינו צריך שיתראה בו עצבות ורונג, אלא הכל כדמיון של מעלה). (זהר, אמור פט:)

וכן מצאנו בהליכות המלך, בקודש : ז.

מת לו מת אינו יוצא, מפתח פלטין שלו. (סנהדרין כ.)

המלך מסתפר בכל יום (כהן גדול מערב שבת לערב שבת, כהן הדיוט כל שלוש יום) ומתנאה במלבושים נאים ומפוארים, שנאמר (ישעיהו לג. טז) מלך ביופיו תחזינה עיניך.

(שם כב : רמב"ם הלכות מלכים פ"ב הל"ה)

לְמַנְצֵם מִמּוֹר לְרוּד

ד' בְּצוֹף יִשְׁפַח-מֶלֶךְ וּבִישׁוּפָתָהּ מֵה-יְגִיל מֵאֵד :

תַּאֲנֹת לְבוֹ נִתְּתָ לּוֹ וְנֶאֱרָשֶׁת שִׁסְתִּיו בַּל מְנַצֵּת-סֵלָה :

כִּי-תִקְדְּמֵנוּ בְּרִכּוֹת טוֹב תְּשִׁית לְרֵאשׁוֹ צִטְרֹת פִּז :

טִיִּים שָׂאֵל סִמָּה נִמְסָ לּוֹ אֲרָךְ יָמִים עוֹלָם וְעָד :

גְּדוֹלָה כְּבוֹדוֹ בִּישׁוּפָתָהּ הוֹד וְהִדְרָה תִּשְׁנֶה עֲלָיו :

כִּי תִשְׁיַתְּהוּ בְּרִכּוֹת לְעַד תִּתְּחַדְּהוּ בְּשִׁמְחָה אֶת סָנְיָה :

כִּי תִמְלֶךְ בְּטַם בְּד' וּבְחֶסֶד עֲלִיוֹן בֵּל יְמוֹט :

(תהלים כא. א. ה. וראה גם בפרק מ.)

אם העצבות פוגמת בנפש אצל כל אדם, כל שכן אצל שאול שזו הורידה אותו מדרגת נבואתו והוציאה אותו מהמקדש, אשר נמשח שם למלכות בשמן המשחה, שמן ששון.

כיצד הפך האיש הטוב הזה לרודף?

מה לפי-דעתכם היה על שאלו לעשות בשעה שאמר אליו שמואל: קרע ד' את ממלכות ישראל מעליך?

תמימים שבכם יאמרו, היות ששאלו היה עניו וצנוע, ובורח מן השררה בתחילה, הרי טוב היה עושה באותה שעה, אילו היה מסיר מעליו בגדי מלכותו ואת כתרו ומניח אותם לפני הנביא, ואולי גם מודה לו על נטילת שררה זו ממנו. רוצים הייתם לראות את שאלו חוזר לו בשקט אל בית אביו, ואל דודו, כמהלך אחרי האתונות שאבדו לו וגם נמצאו.

תמימות שבכם מעידה, שאין אתם בקיאים בכוחה של שררה.

קשה היא השררה שהיא דוחקת את בעליה (מדרש הגדול. ב"ר צט)

חריפים ונאמנים עלינו דברי פי חכם ובעל נסיון:

תניא, אמר ר' יהושע בן פרחיה:

בתחילה, כל האומר לי עלה (לנשיאות) — אני כופתו ונותנו לפני הארי. עתה כל האומר לי לירד ממנה, אני מטיל עליו קומקום של חמין. שהרי שאלו ברח ממנה, וכשעלה ביקש להרוג את דוד. (מנחות קט:)

רבי יהושע בן פרחיה היה מן הווגות הראשונים, וגשיא בימי יוחנן כהן גדול (ראה אבות פ"א) אמנם באבות דרבי נתן מיוחסים הדברים ליהודה בן טבאי (פרק יו"ד).

אל לנו לשכוח, כי מאותה שעה שקיבל עליו שאלו את עול המלכות, הפך לאיש אחר, ולב אחר הפך לו אלקים — לבו של כל ישראל (לשון הרמב"ם) כי מעתה הופקד להיות נגיד על העם ומושיעו, לשופטו ולהורותו לצאת לפניו וללחום את מלחמותיו.

ושאלו עשה וגם יכול. (ראה לעיל בפרק „זאת קומתו“). ושאלו עדיין בעצם פריחת פעילותו. והנה אתם אומרים לו פתאום: הנח את הכל, ולך שוב הביתה? הרי בזה סיבה שלישית לפתח עצבו, בהרגישו חסרונו בהתרוקן תפקידו זה הגדול אשר מילא את ידו ואת לבו.

גם שמואל בשעת התוכחה, לא אמר לו כי יניח את תפקידו מיד. גמורה היתה עמו נבואתו אך גם סתומה, כי לא פירש לו אימתי תקרע המלכות מעליו, כיצד תקרע, ועל ידי מי — — —

אבל באותה שעה נעץ קנה בליבו של שאלו, אשר עליו סובכו כל פקעות העצב והדאגה, הצער והרוגז — היתה זאת מידת הקנאה.

ויאמר אליו שמואל קרע ד' את ממלכות ישראל מעליך היום

ונתנה לרצף הטוב ממך: (טו. כח)

על השימוש בתאריך אזרחי

ב"ה א' אחרי ו' ניסן תשכ"ז לפ"ק,
שוכ"ט למר יונה עמנואל, עורך, "המעין".

קבלתי בתודה את החוברת שיצאה החדש, וכתמיד שמחתי לקראתה ונהנתי מקריאתה.

יורשה לי להעיר הערה אחת הנוגעת למאמרו של ד"ר יוחנן כהן ישר. בעמ' 67 סידר את הביבליוגרפיה של כתבי המהר"ל, אולם הצטערתי לראות שאת ציון שנת הופעת הספרים ציין לפי תאריך לועזי. דומני שאין זה לכבודו של המהר"ל מפרג זי"ע (גם לא של "המעין") לציין את ספריו בתאריכים לועזים.

בספרי האחרונים דנו בענין כתיבת תאריך לועזי אם הוא איסור ובשו"ת, ציץ אליעזר חלק ח' סי' ח' דן באריכות בענין זה ומסקנתו דרך אם מוכיר גם תאריך עברי לא הוא איסור, וגם זה רק במקום שמוכרח כמו בשטרי חוב וכדומה אולם במכתב הרשות ראוי לא להזכיר רק תאריך עברי. על אכו"כ בקובץ תורני וציון ספרים תורניים. לו היה מציין את ב' התארכים הייתי מתשה, אולם התעוררתי אחרי שראיתי שמספר ספרים ציין רק בתאריך לועזי, ולא תהיה תורה שלימה שלנו כשיחה בטילה שלהם ולא תהיה כהנת כפונדקית" ?!

בתקוה שבעתיד לא ישנה הדבר הנני מסיים את מכתבי וחתם בברכת חג כשר ושמח.

מוקירו ומכבדו
בנימין סופר
רמת גן

ב"ה י' ניסן תשכ"ז
לכבוד
מר בנימין סופר נ"י
רמת גן

שלום רב, לאוי"ט
בתודה אני מאשר קבלת המכתב מיום ו' ניסן עם הערה חשובה בענין הזכרת תאריכים אזרחיים במאמר על ביבליוגרפיה שימושית של כתבי המהר"ל מפראג זצ"ל.

הערה זו ראויה להשמע ועלי לציין שהמערכת משתדלת מאוד לא להשתמש בתאריכים לא-יהודיים. בסיפוק עלי לציין שהמעין גמנה בין הבמות התורניות המעטות, בהם אינו מופיע תאריך הכרך והגליון בתאריך אזרחי, וזאת בניגוד לנהוג ב"סיני", "שמעתיני", "בית יעקב", "פרדס" ועוד. מאידך יש לציין שלפעמים

אין למנוע השימוש בתאריכים כלליים שהנהיגו הנוצרים בתוך מאמרים הסטוריים. ברשימה הביבליוגרפית של כתיבי המתר"ל צוינו כל ההוצאות החדשות אך ורק בתאריכים עבריים והמחבר השתמש בתאריכים אחרים רק בציון שנת הופעתם של הדפוסים הראשונים, וגם שם בחלקם רק כתאריך לוי. מודה אני שהיה רצוי אילו צוינו כך כל הדפוסים הראשונים שבמאמר, אבל מאידך יש להודות שקשה לוותר על השימוש בתאריכים לא-יהודיים ברשימה כזו. עובדה היא שחשובים הסטוריים נעשים רובם ככולם ע"פ התאריכים כנ"ל ויש להודות בעובדה שיש רבים שציון שנת 1592 נתן להם תמונה יותר ברורה מציון שנת שנ"ב.

ובענין האיסור בשימוש בתאריכים נוצריים, יש מקום לפענ"ד להזהר מהפרזה. בודאי רצוי מאוד להמנע כמה שאפשר מדבר זה, במיוחד כאשר זכינו להשתחרר מעול הגויים וזכינו לחיות בארץ ישראל ומחויבים אנו לחזור ליעודנו המקורי. אך מאידך אין להכחיש שהיו גדולי ישראל שהשתמשו לפעמים בתאריכים לועזיים ולכן יש להזהר מלהוציא לעז. ודומני שהרבנים החשובים שדנו וכתבו בשנים האחרונות על ענין זה לא ראו את מכתבו של גדול האחרונים, אביר ההלכה, בעל הש"ך זצ"ל, בו השתמש הש"ך בתאריך לועזי בהתכתבות ידידותית עם פילוסוף נוצרי, וואלענטניני ווידריך. המכתב הזה מסיים בשורות אלו:

הק' שבתי בן הגאון רבינו מאיר הכהן
ולכל חבריך המקשיבים אמריך שלום וישע רב אליהם יקר
העלישויא יום ג' פעברואר 1660.

המכתב הועתק בכללו ע"י שלמה י"ל רפפורט (שי"ר) בסוף ספרו תולדות גדולי ישראל.

ודומני שאין מקום לחלק ולומר שרק כלפי הגויים יש מקום להתיר, שהרי דווקא במכתב ידידותי אל חכם נוצרי יש מקום להזהר מכל גילוי כאילו אנו מודים בתאריכים הנוצריים המונים את השנים אחרי הבל וריק. אם בכל זאת השתמשו גדולי הפוסקים (ראה גם שו"ת הרמ"א סי' נא) בתאריכים אלה, יש לומר שלא חששו לחשש כזה, שהרי גם הגויים יודעים שאין אנו מודים להם כלל, לא בהבליהם ולא במשמעות הדתית-התרבותית שבתאריכים שהנהיגו.

ומענין לענין: יש להעיר שאין לטעון שהשימוש בחודשי החמה בא לנו רק מהגויים. דאה פירש"י סנהדרין יג ע"ב ד"ה שמור את חודש האביב המזכיר, „גיסן של חמה" ולפי דבריו שם כוונתה התורה ב„חודש האביב" ל„גיסן של חמה", עיי"ש היטב וכבר עמד על דברי רש"י אלה הרב דוד צבי הופמן זצ"ל בפירושו לויקרא, הקדמה לפרקים 23—25. לפי דבריו השתמשו אבותינו בחיי הכלכלה והחקלאות בחודשי החמה.

אך כאמור כבר לעיל, בודאי רצוי מאוד למעט בשימוש של התאריכים הנוצריים ולכן אני מודה לך מאוד על הערתך בענין זה. אודה לך גם על הערות נוספות, במידה שיש לפי דעתך מקום לכך.

בברכת חג כשר ושמח

ינה עמנואל

בשולי המכתבים

מר ב' סופר נ"י ענה על הנ"ל שיעקר הקפדתו אינו על השימוש בתאריכים אזרחיים אלא על אי-ציון התאריך היהודי.

מיותר לציין שאין כוונת ההתכתבות הנ"ל למצות את הבעיה בכל היקפה, במיוחד שיש כאן צד הלכתי ונוסף לכך צד חנוכי שאין לזלזל בו כלל.

חומר הלכתי נוסף על הנושא הופיע כעת במאמרו של הרב מאיר אמסעל שליט"א בספר שו"ת המאור (ספר יובלו של ירחון „המאור“) כרך א, ניו יורק ה' תשכ"ו עמ' חלו והלאה; תודתי נתונה לרב קלמן כהנא שליט"א שהעירני על כך. וראה שם בעמ' תצח, דגם אומות העולם גופא בהשתמשם במנינם הזה לא נקטתו אלא לסימא בעלמא ואין דעתם כלל לע"ז אם אינם מציינים בפירוש שהכוונה ללידתו, ומכש"כ היהודי שמונה גם למנין ישראל, אין לומר שדעתו לע"ז, והרי אנחנו מונים שבתות, חדשים ומועדים למנין ישראל, ור"ה שלנו אנו מהגים בפרסום ובריש גלי, וכל האומות יודעין שמנין אחר לנו, וכל מנינו למספרם הוא לשום חועלת בעלמא...

ויש עוד להעיר לספר דינים ומנהגים „יוסף אומץ“ לרב יוסף יוזפא האן זצ"ל עמ' 258—260. המחבר — מאחרוני חסידי אשכנז — הביא שם רשימה מפורטת של סדר חדשיהם ונהגיהם של הנוצרים למיניהם. וראה שם בסוף עמ' 259. ועיין עוד תשובתו של הרב חיים יצחק ירוחם זצ"ל ב„המאסף“ שנה יא (תרס"ה) חוברת א' סי' ו, ובספר שו"ת יין הטוב (ירושלים תרצ"א) לרה"ג הרב יצחק נסים שליט"א סי' ז—ח.

ולסיום יש לציין שבמשרדי הממשלה במדינת ישראל נוהגים לכתוב את התאריך העברי בכל המכתבים, ובודאי רצוי מאוד שלכה"פ יהודים דתיים יקפידו גם על כך ביתר זהירות, אך בלי להוציא לעז על אחרים שאינם נוהגים כך.

י.ט.

עם מכירת הגליון לדפוס, נודע שבעל המכתב
מר בנימין סופר, ספרן תורני, נפל במערכת סיני,
ה' יקום דמו

אתר דעת - מכללת הרצוג
מבחן על ארץ ישראל

צו השעה במערכת החינוך לשים תשומת לב מיוחדת לנושא ארץ ישראל, קדושתה, דיניה ולתשוקתם של גדולי ישראל לעלות לארץ ישראל לחיות שם חיי טהרה ועל פעולותיהם בבנין הארץ.

הן בשיעורי תורה למבוגרים, הן בלימודים בבתי הספר יש להרבות בנושא זה. בחורף שעבר הוכרו בבית הספר "חורב" בירושלים על "ארץ ישראל" כנושא מרכזי. בכתות השונות למדו פרקים שונים בתורה על נושא זה עם פירשי ורמב"ן, למדו הלכות התלויות בארץ וקראו על עלייתו של הרמב"ן לארץ ישראל לפני שבע מאות שנה. גם שיעורי הספרות הוקדשו לנושא זה. להלן המבחן של כיתה ז' (ב) בנות.

מבחן – ארץ ישראל

תורה

שאלות

1. במה משבחים את א"י? הביאי דוגמאות מן הפסוקים (לפי הפסוקים שנלמדו מתוך חומש דברים).
2. א. "א"י אינה מקימת עוברי עבירה". הסבירי את הרעיון, הביאי שתי דוגמאות.
ב. בחו"ל אי אפשר להגיע לשלמות בעבודת ד'. הביאי שתי דוגמאות.
3. הסבירי לפי רש"י: כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא.

דינים

שאלות

- א. כתבי את נוסח הפרשת תרומות ומעשרות והסבירי!
- ב. על מה עובר אדם היושב במצרים?

הסטורי

שאלות

- עני על 1 מתוך 2 השאלות הבאות:
- א. מדוע עלה הרמב"ן לא"י?
 - ב. מה היה המצב בארץ לפני מכתבו?

ספרות

יחסם של אנשי הגולה לארץ ישראל (בפרט על פי שומר הקברים ובניו בספורו "עפר ארץ ישראל" לש"י עגנון וגם יחסם של אנשי הגולה באופן כללי).

משה ארנד

סוגיות בתורה

סוגיות בתורה ותלמודן על פי המקורות. סדרה ראשונה ושניה, בעריכת הרב יהודה קופרמן, מנהל מכללה „ירושלים“ ללימודי יהדות לבנות. ירושלים תשכ״ב–תשכ״ו.

א.

לפני כשנה (ניסן תשכ״ו) יצאה לאור חוברת י״ח, האחרונה בסדרה השניה, של ה, סוגיות בתורה ותלמודן על פי המקורות“ שבעריכת הרב יהודה קופרמן¹ את טיבן של חוברות אלה, את מגמתן ומטרתן, מסביר הרב העורך הן ב, דבר למעיין“ שבחוברת א' (ע' 7) הן ב, אחרית דבר“ שבחוברת י״ח (ע' 45) ובמקומות נוספים, וכדאי לצטט משני ה, דבר“ים משפטים אחדים :

„היסוד עליו בנוי כל לימוד בתורה ובמקצועות הקדש היא האמונה הטהורה, בתורה מן השמים. לכן בחוברות האלו, ועברנו על כל תגרע“ בזה שלא הבאנו מן אותם הספרים שנכתבו על התורה מפי חכמים אשר כפרו... אולם... „עברנו על כל תוסיף“ (!) בזה שהבאנו מפירושיהם של גדולי הדורות בקנה מידה רחב... ורשימת הספרים בהם השתמשנו (המובאת לעיל) תעיד...“² (לעיל מובאת רשימה של למעלה ממאה ספרים, שבה ש״ס בבלי אינו נמנה אלא כספר אחד! — מ״א).

„שלשת היסודות עליהם בנוי לימוד תורה הם: הלכה, מחשבה, פרשנות... כי אין לרוץ על טעמי המצוות כל עוד המצוה אינה נהירה די צרכה (ההדגשה

1. החוברת הראשונה יצאה בשבט תשכ״ב. הסדרה הראשונה מכילה 10 חוברות על פרשת שופטים והקשור בה. הסדרה השניה מבררת בשמונה קונטרסים את הענינים, שנאמר עליהם, נתעלמה ממנו הלכה“, וסימנם על פי הרה״ג ר' ראובן מרגליות: מנצפ״ך (מקושש, נוקב, ללפחד, פסח שני, כזבי); כך מובא בחוברת י״א עמוד 12 בהערה. החוברות יצאו-חלקן בהוצאת „קריה נאמנה“, חלקן בהוצאת ישיבת „מרום ציון“, בחלקן בהוצאת „מכללה ירושלים“ ועוד; הצד השווה שבהן, שלא נוצרו ליד שלחן העורך בלבד כי אם צמחו צמיחה אורגנית מעבודתו המעשית בהוראת תורה וב, הרבצתה“ לרבים ולרבות, לחובשי בית המדרש ולסמינריסטיות, במוסדות ובחוגים שונים.
2. אגב, ברשימה זו „שכח“ העורך כמה וכמה ספרים בהם השתמש: „שפת אמת“ (י״ח 20), „כוור״ (ד' 45), וספרים פחות ידועים כמו „תכלת מרדכי“ (י״ח 17), „דבק טוב“ (י״ח 12), „שערי תשובה“ לרבנו יונה (י' 37) ועוד!

שלי — מ"א)... בלימוד הפרשנות עמדנו על הקשר בין התורה שבכתב ובין התורה שבעל פה... הצבענו על הפונקציות השונות של פשוטו של מקרא כשהכתב והקבלה אינם תואמים יחדיו..." (חוברת י"ח).

„קונטרס זה... בא להציע דרך חדשה להוראת החוק ההלכתי של התורה, שאפשר לכנותה, „הגישה המקיפה"... לפי שהיא מקיפה את הלימוד כסוגיא שלימה, מבררת את המושגים ואת המונחים... ומשלבת בירור הלכתי זה עם בירור השקפתי..."

„יסודו של הקונטרס... הם המקורות... הגישה המיוחדת בה נקטנו היא של שאלות הדרבה... פה ושם מלווים הקטעים הקדמות קצרות וסיכומים תמציי-תיים... העיקר הוא לימוד עצמי מודרך".

„הקונטרס נועד... לכל אותם האנשים... המוכנים עדיין לעשות מאמץ בלימוד תורה..." (מתוך חוברת א').

ואמנם, בעיקרו של דבר נשאר המחבר נאמן לדרכו לאורך כל י"ח החוברות — הבסיס ההשקפתי הכשר למהדרין; הסידור השיטתי של המקורות לפי נושאים ונושאי משנה, המשתלשלים זה בזה וזה מתוך זה השתלשלות הגיונית; השמירה הקפדנית על עדיפות „ההלכה" על „המחשבה" (כנ"ל); אי-ההתחשבות המודעת (א' 26³ הערה שניה) בכל קנה-מידה כרונולוגי או הסטורי בבחירת המקורות ובמקום זאת הצגת כל גדולי ישראל, אחרונים כראשונים, כשותפים שוי-מעמד, בהינת „תלמידים ותיקים", בגילוי רזי תורה ומכמניה; תביעת מאמץ מחשבתי רציני (לפעמים אולי גדול מדי: את השאלה (7) (ב) בחוברת א' 25 לא הצלחתי, בעניי, לפתר) מאת המעיין; הרצאה שוטפת וניסוח ברור — כל אלה נשמרו שמירה מעולה בכל הסוגיות, שיכלנו לעיין בהן.

ב.

שונות הן החוברות זו מזו. הנה, החל מחוברת ו' (השביעית לפי סדר ההופעה) ויתר העורך על השאלות „המגשרות", בהתחשבו „בדעת רוב התגובות וההערות — הארות" (ו' „בפתח הסוגיא"), כלומר: הוא החליט להעמיס על עצמו חלק נוסף מן המאמץ, שבראשונה תבעו מקוראיו. אמנם, בחוברת ו' נתבשרנו (בפתח הסוגיא), שמעתה ינקט בשיטת בינים: שאלות-סכום תופענה בסוף כל פרק ופרק; אך החל בחוברת י"ג נעלמות השאלות כליל, חבל; — שמא מוטב היה להמשיך בשאלות, כפי שנהגו בתחלה, אך למעט בהן ולעשותן קלות יותר: גם הלומד המבוגר אוהב „להשתעשע" בפתרון שאלות ולאמץ מחשבתו הפעילה, ואין לך מוטיבציה טובה יותר ואמצעי-דרבון יעיל יותר להמשיך בלימוד ולהעמיק בו מאשר חדותו של המצליח להשיב כהלכה.

3 א 26 = חוברת א' עמוד 26; בשיטת סימון זו נשתמש תמיד במאמר זה.

ג.

„יותר מאשר באו החוברות להתוות דרך בהוראה תורה, הן באו להראות דרך בלימוד תורה...“⁴ (י"ח 45).

מפעל החוברות האלה — אין חשיבותו העקרית בדרך ההוראה, שכן ברוב המוסדות (בתי ספר, סמינרים וכיו"ב) הזקוקים למתודיקה ממילא אין אפשרות טכנית להתעמק כדי כך ולהפך את לימוד התורה ללימוד „סוגיות בתורה“. חשיבותו — לכל ראש — במה שהחוברות מלמדת: כמה וכמה תלמידי חכמים יודעי תורה (קרי: תורה שבכתב) סחו לך, שלמדו הרבה מאד מחוברות אלה. בעמל גמלים ובשקידה בלתי-רגילה לוקטו כאן פנינים ומרגליות ונחרו יחד למחרוזות נאות — ללמדך: אם דומה היית, שלבעיה פלוגית אין בפי חכמינו פתרון ושעל קושי זה או אחר לא נתנו את דעתם ושקושיה אלמונית לא הטרידה מנותתם ורק „המודרניים“ המצאזה — הא לך „מקורות“ של פרשנים, של הוגי דעות, של פוסקים, ותיכח שאין חדש תחת השמש... יגע העורך ומצא!

אמנם כל הדגמה סוביקטיבית היא, אך מתוך עשרות הפנינים, שמן הראוי היה להביאן כאן כלשונן, תורשה לנו הזכרת אחדות בלבד: בירור המחלקת „הש אם למקרא“ — „יש אם למסורת“ לפי שיטות בעל ס' יראים ובעל המאור (ו' 26—29); איסור לקיחת שחד וחומרתו — למן הגמרא, הש"י, מפרשי רש"י ועד לדברי הרב דסלר (י"א 36—43); מעמדו של גואל הדם (ו' 46—52); פסח חוקיהו (י"ב 73—79); גזירות דאורייתא וגזירות דרבנן (י' 32—37); התרת התסבוכת בדבר חלוקת הארץ (ט"ו 64—76) ועוד ועוד. — ללא הפרזה נאמר: בכל הנושאים בהם נגע לא השאיר המחבר שום שאלה גדולה, שלא הביא עליה מקור משל גדול בישראל, מקור שיש בו דיון, שיקול ויישוב. מותר איפוא לקבע, שאמנם „הראה דרך בלימוד תורה“⁴; ועל כך חייבים אנו לו תודה מרובה עד מאד.

ד.

ואף על זאת חייבים אנו לו תודה: על שהוא יודע סוד, שהרבה מחברים יעורכים אינם יודעים אותו: הוא יודע להתאפק ולכבש את חדושי! אין הוא מופיע אלא כמלקט, כעורך וכמסביר, כמורה, הדולה ומשקה תורת רבותי. לאתרים. במשמעת פנימית למופת יודע הרב קופרמן למחק את עצמו בפני גדולי התורה, שהוא מביא דבריהם ומפרשם; וגם בשעה שהוא יוצא מגדרו ומביא „חדש“ משלו, משעין הוא את מחשבתו על אילני רברבי. ראוי הוא, שנעתיק כאן אחד מחדושיו אלה:

„אולי ניתן אף להמשיך בדרך מחשבתו של הט"ז על סמיכות הפרשיות, ולראות משמעות חדשה בסמיכות הפרשיות בין צווי זה של משה את יהושע לבין הפסוקים הקודמים (ג' כג—כו) בהם מספרת התורה על סירובו האחרון

⁴ המלה „לימוד“ אינה חד-משמעית, שכן מובנה גם „הוראה“; יפה עשה איפוא העורך, שהחל בחוברת י"ב הכתיר את חוברותיו בשם „סוגיות בתורה ותלמודן...“

של הקב"ה להיענות לבקשתו של משה לתת לו חנינה על חטאו במי מריבה ולהרשותו את הכניסה לארץ הנכספת. „ואתחנן... אעברה נא... ויתעבר ה' בי... עלה ראש הפסגה... כי לא תעבור את הירדן הזה... וצו את יהושע“ הלא דווקא באיסור בל תוסיף, שינוי של פרט פנימי במצוה, טעה ונכשל משה רבינו, שעה שהיכה בסלע כשהציווי היה לדבר אליו... הלא לדעת הרבה מן המפרשים שם, כוונתו היתה אך ורק לשם שמים כשדרש את טעם המצוה של ה', ושינה בה כדי להצליח יעוד יותר! ושמא מותר לראות גם רמז שקוף לנקודה זו בדברי ה' אליו (פסוק כ"ו): „ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי, ויאמר ה' אלי הן לך, אל תוסיף דבר אלי עוד בהבר הזה!“ (י' 22).

ה.

וכח גדול לו, למחבר, בעריכה, כפי שניכח מתוך הדוגמה הבאה. בשמונה מקורות בחר כדי להבהיר לנו „טעם הדין“, הנראה מנוגד לכל הגיון: „כאשר זמם — ולא כאשר עשה“ (א' 33—40). בזה אחר זה עוברים לנגד עינינו החינוך יהרמב"ן, המהר"ל בשני פרושים, המלבי"ם והט"ו, האברבנאל והרע"ב. וכמה קולעים דברי הקישור (שם 37), הבאים לגשר בין המהר"ל לבין המלבי"ם: „בדרך אחרת הולך המלבי"ם. אין הוא נוקק לשיטת רמב"ן — חינוך הרואה. כאן את ההשגחה הפרטית על השופט העברי. אף אין הוא נתפש לשיטה הפילוסופית של המהר"ל על מהות ה„רע“ ועל כוחן של המחשבה ושל המעשה. תשובתו שלו לשאלה מדוע פטורים על המעשה כשחייבים על המחשבה היא פשוטה ומעשית.“

השוב (שם 39): „...עתה אנו עוברים לשתי שיטות אחרונות, אשר הצד השווה ביניהן הוא, שאינן עוסקות במיוחד בבחינה המשפטית של המזימים והמוזמים. דין זה נובע לדבריהם משיקולים חברתיים, שבמקרה זה אינם גוחנים לדין הטהור ליקוב את ההר“.

ועם קריאת המקורות ודברי ההסבר האלה צייר לו הקורא בתודעתו טבלה

מעין זו: ⁶

שיטת	עיקר ההסבר	האסמכתא בכתוב	הדרך
1. רמב"ן — חינוך	השגחת ה' על השופט	כי המשפט לא' הוא	הנחה שבאמונה — + שיקול מיסתי פילוסופית — סכולסטית
2. המהר"ל — א	מחשבה רעה שבוצעה, אינה ניתנת עוד לבעור	ובערת הרע מקרבך	
3. המהר"ל — ב	אם נגמר המעשה, איך „תהפך עליו“ המחשבה?	כאשר זמם	"
4. המלבי"ם — ט"ו	בשל גודל חטאם — אין במיתתם כפרה	כאשר זמם — ועשיתם עשה — (ועשיתי)	הנחה שבאמונה + שיקול הגיוני
5. אברבנאל — רע"ב	זילות דבי דינא ⁶	—	שיקול חברתי

5 ערכן הדיקטי של טבלאות ידוע יפה לעורך, והוא מרבה באמצעי זה ומלטשו בהריפות.

6 מונח זה אינו בחוברת, וחבל!

מקום הניח העורך להוסיף ולהעיר, ע"ד ההשגה או על דרך ההוכחה; שכן מצד אחד — דוקא הרמב"ן⁷ מלמדנו, ש"מטה ועמו" של הקב"ה עתיד ליתן הדין על מעשיו. כיצד נבין איפוא, שמכיון שהנהדון שנהרג, "ודאי היה ראוי לכך", ייצאו העדים הרשעים ללא ענש? ומצד אחר — ההלכה היא, "הרגו אין נהרגין", אבל בממון ובמלקות (לדעת חלק מן הראשונים⁸ אין אנו אומרים, "כאשר זמם — ולא כאשר עשה", אלא העדים הזוממים משלמין (או לוקין) גם כשהנהדון כבר שילם (או לקה) על פיהם. כיצד תתישב הלכה זו עם הסבריו הפילוסופיים של המהר"ל ועם פרוש החינוך — רמב"ן? הגורס שיש להעמיק בהלכה עצמה, לפני שניגשים לבירור טעמיה (עיין י"ח 45 המצוטט לעיל), מן הדין שישתמש בקנה-מידה זה גם בבואו להציע דעות שונות בטעמי המצוה, ושיכריע ביניהן! בנידון שלפנינו, נראות דיעות הרמב"ן והמהר"ל כדחיות, אלא אם כן נסתמך על דבריו המפורסמים של ה"מורה", שאין לחפש טעמים לפרטי המצוה אלא לכללה בלבד.

ג.

ואולי יטען הטוען: לא, "תורה" היא זו, כי אם תלמוד; לא, "חומש" מלמדות אותנו חוברות אלה, כי אם תורה שבעל פה!
תשובה ראשונה, העולה על הלב לשמע השגה זו, היא: ומה בכך? כלום לא נצטוינו ללמוד אלא, "ביבליה", המענינת גם את הגויים, ולא גם את, "המסתורין" שלנו? — אך תשובה זו אינה אלא דחיה בקש. התשובה האמתית, המוצעת לנו בסוגיות, היא, שאין לימוד תורה אלא זה: תורת שבכתב ותורה שבע"פ אינן ניתנות להיפרד, אפילו לא במקרים, שאינן תואמות יחדיו", כאשר יש לפשוטו של מקרא פונקציה שונה מזו של מדרש ההלכה המחייב לדורות⁹.
אך לא מקרה הוא, כמובן, שנבחרו בכל י"ח החוברות (לרבות אלה המוסבות על ס' במדבר) אך ורק נושאים הלכתיים; תביעתו של המחבר שלא להכיר בשום גישה אחרת ללימוד תורה עשויה לשכנע בכל מלוא תריפותה, אך הוא חייב להדגימה לפנינו גם בחלק הלא-הלכתי (ה"הליכות" בלשוננו) של החומש. ובכך — כה ל"ח"י חוברות נוספות!

ד.

יורשה לנו עוד להעיר הערות קצרות על פרטים אחדים — לא לשם בקורת על המקורות, שכן בדברי גדולי ישראל קא עסקינן, אף לא לשם בקורת על הבחירה,

7 לבראשית ט"ו 13: "האיש שנכתב ונחתם בר"ה להריגה — לא ינקה הלסטים ההורג אותו".

8 כמה ראשונים, וביניהם המאירי, סוברים כאן כהאברבנאל; ועיין בקשר לכל הענין ב"בית הבחירה" למכות, מהדורת הרב סטרליץ ז"ל, ירושלים תשכ"ה, עמוד ט והערה 59 שם. — אולי סמך לשיטת האברבנאל גם מן התוספות ב"ק ד: ד"ה, "ועדים זוממין".

9 עיין מאמריו של הרב קופרמן ב"המעין" ד, ד (תמוז תשכ"ד) ו-ה, ג (ניסן תשכ"ה).

יזכר כל הבוחר — על דעתו שלו הוא בוחר; אלא מפני שתורה היא וללמוד אנו צריכים.

א. „והרי אחיו קיים“ (א 29—32): קשים דברי הגמרא, קשים כפלים דברי רש"י, והובאו דברי הריטב"א, המלבי"ם והפנ"י ליישוב הדברים. לא הובאו דברי הרש"י (סנהדרין י:), שלפיהם, „הא דודאי שפיר מקרי אחיו אפילו לאחר מיתה“ אינו אלא באח ממש, בקרוב־משפחה; אך זה שאינו אלא אחיו במצוות (וכיון שמת, אדם נעשה חפשי מן המצוות) אינו יכול להקרא אח אלא בעודו בחיים. אמנם בעל „תורה תמימה“ (דברים י"ט אות פ) דוחה פרוש זה („והדוחק מבואר“), אך עינינו הרואות, שכל הפוסקים, שמהם הקשו הריטב"א והוא עצמו, אמנם מדברים באח טבעי, ולא ב„אח“ בהוראתו המושאלת. מכל מקום, לע"ד, אין דברי רש"י דחוקים יותר מן הדברים שהובאו בחוברת.

ב. „אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה“ (ב' 24): נדמה לנו, שמעמד הנביא לגבי ההלכה לא נדון כל צרכו בחוברת „פרשת הנביא“. והלוא שאלה יסודית היא זו! מקורות כגון עדויות פרק ח' משנה ז', הסוגיה בשבת ק"ח (תפלין על גבי עור דג טהור) וכיו"ב חסרים לנו בקונטרס זה, שפרקיו (ובייחוד פרק ד) קצרים יותר מן הרגיל.

ג. „ונשל הברזל מן העץ“ (ו' 22—32): גם כאן, אפשר להצטער על העדר פרוש הרש"י (מכות ז): על דברי רש"י הקשים (ו' 29), שכן הוא מעמידנו על קשי גוסף שבהם ומגיע לפרוש מקורי ומענין של הפסוק: „הברזל עשה שישיל העץ קיסם ממנו“. — אשר לדעת הרמב"ם, שכפי הנראה תפס תיבת „נישל“, כנטויה מבנין הנפעל“ (ו' 30) — עיין ב„הגהות לבבלי ולירושלמי — מכות“ לר' יוסף דינר, המפרש בדרך אחרת.

ד. בבאור טעם עגלה ערופה מביא הרב קופרמן (ו' 15) את דעת ה„מורה“, אך לא את בקורת הרמב"ן (דברים כ"א 4) עליו, אע"פ שבקורת זו מעלה נקודה עקרונית בסוגיית „טעמי המצוות“ (ועיין בספר הזכרון להריטב"א, מהדורת הרב ק' כהנא עמודים ס"ד—ס"ו): היש מצוות שאינן אלא אמצעי תועלתני, והמעשה עצמו אינו נרצה? — ולמה לא הובאו דברי בעל „תורה תמימה“ (דברים כ"א אות ס"ז), המצביע על הקבלה מאלפת בין באורו האלגורי של התרגום המיוחד „יונתן בן עוזיאל ובין הסברו הרציונאלי של הרמב"ם?!

ה. בסוגיית „המקושש עצים“ (חוברת י"ג) — פניני מחשבה בענין השבת. אך בפרק ז' שבה (עמ' 50—54) — אם היטבתי להבין — שילב העורך לתוך דבריהקשור משפטים אחדים, שאיני מוצא להם „כסוי“ ב„מקורות“ שלו. כה דבריו (ע' 52): „נצטוו אומות העולם לעסוק בישובו של עולם, ולכן יום ולילה (כלומר, יממה שלמה) לא ישבותו“. נצטוו עם ישראל לעסוק בישובו הרוחני של העולם, ולכן — והגית בו יומם ולילה“. משמע: אין ישראל מצווין עוד לעסוק „בישובו של עולם“ כי אם בישובו „הרוחני“ בלבד. רעיון זה מניין? איני מוצא לא בדברי החתם סופר, לא בדברי ר' בחיי; ואף לא בדברי בעל „פנים יפות“. — ואם יש כאן משום קוצר המשיג, אכיר טובה למי שילמדני דעת.

ח.

אולם, לא כל החוברות שוות בדיוקן ובנקיון מבחינת ההבעה ומבחינת הדפוס. אם יודפסו מחדש (אולי בצורת ספר ?), כדאי יהיה להשקיע מאמץ נוסף במלאכת ההגהה. ומתוך תקווה זו, נרשם כאן רשימה של טעויות (רובן קטנות) בסגנון ושל שגיאות דפוס, שדוקא חוברות מסוימות נגועות בהן ביותר.

חוברת א': ע' 13 שורה 5 — „עד אחד“: צ"ל ער חמס (וכן צ"ל בריטב"א, כנראה);
 — ע' 20 שורה 7 מלמטה — „לפי התאריך“: צ"ל לפני התאריך;
 — ע' 24 שאלה (4) (א): הנגוד בין „טעם הגיוני“ לבין „טעם הלכתי-טכני“ אינו ברור כלל; שמא הכוונה ל„טעם עניני“ בניגוד ל„טעם פורמלי“.
 — וכן בראש ע' 25 צליל מוזר למשפט „שיטתו של הרמב"ם בענין עדים זוממים (גוירה) היא עקבית (צ"ל: עקיבה, מ"א) והגיונית, אפילו יקבל את טעמו של הטור בענין נאמנותה של הכת השניה“. אולי מוטב לומר: אין איסור בנסיון ליתן טעם אף להלכות. שהן בגדר „חק“ או „גזירת הכתוב“; ומה גם שמדובר בטעם פורמלי גרידא.

חוברת ו': עמוד 30 שורה 8 מלמטה: „דרך זכות“ — צ"ל דרך זרות;

חוברת ט': עמוד 21 מקור (2) — חסרה שורה, וצ"ל:

„...בשעריך אתה מושיב בתי דין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, ובחול' אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר“.

חוברת ט"ז: עמודים 9, 10, 11 (פעמים אחדות), „שולמית“ במקום שלומית;

— עמוד 15 שורה 5: צ"ל: „כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל“;

— עמוד 17 שורה 7 מלמטה: צ"ל: „זאתה (משה) פה עמוד עמדי“;

— עמוד 18 בערך באמצע: צ"ל: „וזבחת... כאשר צויתך“;

— עמוד 19 שורה 7: „אותם“ — צ"ל אותה;

— עמוד 24 שורה אחרונה: כדאי לאחד את הכתיב ולכתב „מיתאפיסיקה“;

— עמוד 35 באמצע: לשון הפסוק בנחמיה הוא: „ויקראו בספר תורת

הא־לקים מפורש“;

— עמוד 38 שורה 1: „להתריע“ — צ"ל להרתיע.

חוברת י"ח: עמוד 15 מקור (15) שורות 5, 8, 9 „גדעון“; צ"ל יפתח; (ואמנם

בדפס כך ב„עמק הנצי"ב“, אך קשה להניח שיצאה שגיאה זו מלפני

הנצי"ב, ולמה לתזור על השגיאה עוד פעמיים?).

ט.

ובשולי ההערכה ברצוננו להעיר על בעיה. לא אחר מאשר הרמב"ם כתב (בהקדמתו ל„שמונה פרקים“) את המשפטים הבוטים הבאים: „הדברים אשר אומר בפרקים אלו... אינם דברים שבדיתים מעצמי... אמנם הם ענינים לקטחים מדברי חכמים... מדברי הפילוסופים... ומחבורי הרבה בני אדם — רשמע האמת ממי שאמרה!“ ואם גם אין זה לפי טעמנו היום להעלים שמו של מחבר כדי לשמר על

רעיונותיו בפני, „מי שאין לו חך“ והעלול להתנגד לאמת בשל התנגדותו לאומרה (עיין שם), עם כל זאת עלינו לעורר שאלה עקרונית ולהסתייג מן הגימה הבאה לידי בטוי בקמטי סגנונו של הרב קופרמן כשהוא כותב (י"ח 45): על ידי כך (=על ידי הימנעות מהבאת מפרשים מודרניים וחקרי התנ"ך — מ"א) נמנענו גם מלשוות להם בעיני הקורא, „ערך אקוילנטי“ לגדולי הדורות, גאף לחז"ל עצמם, כפי שמקבלים בספרות המקובלת, כשדבריהם באים ליד דברי חז"ל בלי כל ציון של „להבדיל“.

בפני תלמידים ותלמידות ושעדיין לא שנו כל צרכם מובנת גישה זו. אך נאמנים עלינו שלשת תארי האקדמיים של הרב העורך, שהוא יודע, שיש חכמה גם בגוים ושלא כל מה שאמרו חוקרי המקרא, בין שהם בני ברית ובין שאינם בני ברית, מותעה ופסול הוא. משום כך, דוקא הוא מסוגל היה שלא להנזר — תוך ציון ברור: להבדיל!, למה לא? — מהבאת פירווי האמת, שמצא בדבריהם של המחברים הנ"ל, ושכן לא הם חשובים לנו כאן, אלא דבריהם במדה שהם נאמנים לאמת. וחבל שלא מצא מחברנו עדיין במה מתאימה לעשות זאת, אף שיש להודות שבחבורות האלו אין מקום להבאות ממחברים הנ"ל.

חשיבותה של הערה זו עשויה לע"ך להתגלות, אם וכאשר יטפל העורך בסוגיות שלא מתחום ההלכה דוקא. עלינו להיות מוכנים להזדהות עם האמת יהא אשר יהא אומרה.

י.

לא כל אדם עשוי להפיק תועלת מחוברות ה„סוגיות בתורה“. החסר מטען- ידיעות מינימלי בתורה וביהדות — לא יבין אותן; המחפש בתורה אישור לדעותיו ולהשקפתו ואינו רוצה להתאמץ ולקנות אמת, כי אם לטפח על כרסו ולהצהיר: „נכון, נכון, נשגב, תמיד אמרתי זאת!“ וכיו"ב, וכל המתבייש בתורתנו הק' וניגש אליה גישה אפולוגטית, ולאחרונה, כל מי שאינו מתענין אלא באקטואלי, במה שיש לו השלכה מידית על מציאותנו כאן היום — כל אלה לא יבואו על ספוקם בחוברות אלה, ובהכרח יראו בהן ספרות „מקצועית“ של „מומחים“ לתורה. אך הרוצה באמת ללמוד תורה והמוכן „להמית“ עצמו באהלה (קרי: להתעלם מן האינטרס הטבעי, הסוביקטיבי, המצומצם לתחום הוויתו הצר) ולהתעלות אליה, יוכל ללמדה כאן, ממקום, שחיש מהר לבו יחפץ בו!

מהחתם סופר ועד הרצל

מחקר רציני או רומן היסטורי ?

מהחתם סופר ועד הרצל מאת ד"ר י. צבי זהבי ; תולדות חיבת ציון וראשית הציונות בהונגריה, טרנסילבניה, סלובקיה, רוסיה הקרפטית, צפון יוגוסלביה ובורגנלנד.
יוצא לאור על ידי הספרייה הציונית, על יד הנהלת ההסתדרות הציונית, ירושלים תשכ"ו.

א

לפני זמן־מה נתקלו עיני במודעה על הופעת ספר חדש בשם "מהחתם סופר ועד הרצל", מאת ד"ר י. צבי זהבי. לא האמנתי לעיני — כל בר־ביר־ב־דח־דח־יומא המצוי אצל תולדות עם ישראל המודרנית יודע שאין לך שתי קצוות יותר מרוחקים, לא בעולם המעשה ומה גם בעולם המחשבה התודעית־יהודית, משני השמות אלו שנשתלבו לתוך שמו של ספר חדש זה. שמו הפרובוקטיבי של הספר הוכיח, שבודאי הספר החדש הזה יהי' מלא תעודות חדשות, חומר ארכיוני מלא וגדוש, מסמכים חדשים לא שערום חוקרים מקודם — וממילא הערכה מחדש לכל ההנחות שנתקבלו עד כה בחקר יהדות הגר.

מלא תקוה התחלתי לקרא בספר. בהקדמת הספר אף היתה בה להחזיק תקוותי למה שאמצא בספר זה. הרי פיסקא קצרה מן ההקדמה:

"כל כותבי תולדות חיבת ציון קובעים, כי הרעיון להקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל בדרך טבעית, על ידי פעולות דיפלומטיות והתיישבות, נוצר במוחם של נוצרים אנגליים וצרפתים... לפי דעה זו חדר הרעיון דרך... הרב אלקלעי והרב קאלישער ואחרים רק באמצע המאה הי"ט... אך המקורות ההיסטוריים של תולדות חיבת ציון בהונגריה מוכיחים, כי ר' משה סופר ותלמידיו הם פעלו בשטח זה כבר בראשית המאה, הם קשרו קשרים דיפלומטיים עם ראשי מדינות, ארגנו עליות יהודים (ההדגשה שלי א. ש.) והיו פעילים באיסוף הכספים לטובתם".

הוא אומר כל ההיסטוריונים טעו, ומחבר הספר פותח לפנינו דרכים חדשות, רכיבים אשר לא סלל אותן חוקר לפניו. ואמנם, מה נהדר המראה שד"ר זהבי מתאר לנגד עינינו: רבה הצעיר של דרעזניץ במוראביה שרק זה עתה הוזמן לרשת כסא הרבנות בק"ק מאטערשדארף המעטירה, דיתבתא על גדות הנהר ווערא ומי בארות, תחתית ההר הטוב רוזאליאה, ובצל צילה של מבצר האצילי פורכטענשטיין — ומשם מקשר קשרים דיפלומטיים עם ראשי המדינה... בלי ספק זהו השג לא קטן בעד רב צעיר — מה גם בימים ההם ובזמן ההוא. אחרי קריאת דברים אלו לא הייתי

1 התאריך המדויק מתי הגיע מרן למאטרשדארף אינו ידוע לי. אבל ברור שלא הגיע לשם עד קרוב לסוף שנת תקנ"ח. לפי זה הי' "בראשית המאה" במט"ד מעט יותר משנה אחת.

מופתע לגמרי לקרוא אחרי דפדוף קל שמרן זכה לאחר זמן לרבנות של עיר המלוכה פרעסבורג (מקום מושב המלכות לאי אלה חודשים בכל שנה), בעיקר בזכות חושו הדיפלומטי המפותח ובזכות עבודתו למען ארץ-ישראל. ההצעה לקבל אותו לפ"ב באה — לפי דבריו של ד"ר זהבי :

"כנראה היה מנהיגה של הקהילה נאמן-ביתו של ר' משה סופר, וידע על תוכניותיו בשטח הפעולה למען ארץ ישראל, והכיר בעובדה כי מפרעסבורג יש יותר אפשרויות לפעול ולהפעיל את יהדות הונגריה ואירופה" עמ' 55.

אין פלא איפוא ש"בשנת תקס"ז (1807) נענה ר' משה סופר להצעתה של קהילת פרסבורג וקיבל על עצמו הרבנות בעיר זו... " (שם).

הוא אומר שלא רק ההיסטוריונים שעסקו בתולדות חיבת ציון במדינת הגר טעו בדמיונם, אף כותבי תולדות מרן טחו עיניהם מראות האמת. כל אלה שידעו למסור פרטים מענינים ונאמנים המאומתים מתוך תעודות ארכיוניים וכתבי-יד אפילו אלו שידעו שמרן קבל שטר הרבנות בערב יו"כ תקס"ז, והגיע לפ"ב ביום ג' פ' לך תקס"ז — אפילו דייקנים אלו לא ידעו מה שידע ד"ר זהבי, איך ובזכות מה זכה מרן לרבנות של ק"ק פרעסבורג.

רעיונות אלו הפריעו קצת את מנוחת נפשי, ועונג הקריאה. הפסקתי לרגע ושאלתי את עצמי — האם באמת? האם באמת כל כותבי תולדות מרן לא ידעו מתופעה נפלאה זו? האם אפשר שאף אחד מבני המשפחה, משפחת סופרים לא ידעו לספר מאומה על זה, האם אלפי תלמידיו ותלמידי תלמידיו שידעו למסור על כל פרטי חייו של מורם הגדול והדגול לא ידעו למסור כלום על עובדה נפלאה זו? האם אפשר שבמאה שנה ועשרים שנה ושבע שנה מאז עלות נשמת מרן למרומים לא שמע על כך אף איש אחד? ועוד; הלא ישנן די מסורות חיות המוסרות לנו תולדות קבלת מרן לפרעסבורג מתחילה, מעת שעלה במחשבה תחילה עד לקבלת עול הרבנות שם. ומסורות אלו הלא מנוגדות הן בהחלט עם 'תגליתו' החדשה של ד"ר זהבי?

המשכתי לקרא בספר, אמנם עם גרעין של חדשנות שרעיונותי אלו העלו בלבי. לא היה צורך להרחיק נודד בקריאה והאכזבה התקפתני ברוב תוקפה. קריאה מיטודית שיכנעה אותי שהתקות למצא תעודות חדשות, מסמכים חדשים או מקורות חדשים כתובי-יד יתברו. שוכנעתי שאפילו דברי-דפוס או מקורות ישנים שלא הושם להם לב עד כה לא ימצאו בספר הזה. ד"ר זהבי לא גילה מקורות חדשים לא לתולדות מרן — וגם לא לתולדות חיבת ציון בארץ הגר, בכל אותם הפרקים העוסקים משנת תקנ"ט עד לאחר ייסוד אם המושבות פתח-תקוה². אכזבתי זו לא היתה, ואכזבה היחידה שנוחתתי — נוכחתי לדעת שהספר הזה המתנסה להיות "תולדות הציונות בהונגריה" רחוק הוא כמטחוי קשת ממה שנתרגלנו להגדיר בתואר עבודה רצינית. נוכחתי לדעת שהמחבר דגן גילה בספר זה שחסרים לו המכשירים היסודיים שהיסטוריון רציני צריך להיות מצויד בהם. רצוי שההיס-

2 כיון שלא קראתי את הספר משם והלאה בשים לב, אין ברצוני להביע דעה על חלקו האחרון הזה.

טוריון ישתמש בכלי ראשון, במסמכים מן המקור עד כמה שזה אפשר — ד"ר זהבי לא עשה כן אף בספרים פופולריים הנמצאים אצל כל בעל-בית תורני: הוא מציין למקורות ומבטלם אף בלי שראה אותם: יש והוא מצטט, והוא אינו מבין הדברים הנמצאים לפניו: הוא אינו יודע שיש הבדל בין עובדא דוקמנטרית לבין עובדא משוערת: ד"ר זהבי חושב שהוא הפוסק האחרון — וכיון שכך מבטל דברי קודמיו כמעט במעוף יד; ויש שהוא מציג דברים כעובדות ודאיות, אף אם הדברים לא היו ולא נבראו; ועל הכל הוא מהין לפעמים לסלף מקורות להתאימם — את המקורות — למשפטים קדומים שלו.

האשמות אלו רציניות הן, אבל דוגמאות אחדות הלכות מן הספר כפי שתעלה המולגה, בלי שום סדר, יספיקו להצביע לצדקת האשמות אלו. הדוגמאות לקוחות אכ ורק מן הפרקים הראשונים — פרקים העוסקים בעיקר בתקיפה התרום חובב-ציונית, ולא מן הפרקים המאוחרים לדור זה.

ב

בפרק הראשון עוסק המחבר בפרשת בראשית, בתחילת הישוב היהודי על אדמת ארץ הגר. בסיומו של הפרק הזה, "סקירה על תולדות יהודי הונגריה עד המאה הי"ט", הוא עומד על הזכויות שנתנו ליהודים על ידי הקיסר יוסף השני. הוא אומר:

"החוק אושר אמנם על-גבי נייר, אבל מועצות הערים והמחוזות הוסיפו להתגרות ביהודים, הטילו עליהם מסים כבדים מנשוא..."

כראיה לדבריו הוא מציין למקור בהערה:

"בספרו של ר' יחזקאל לנדא 'נודע ביהודה' חלק 'אורח-חיים' סעיף ע"א, נדפס מכתב משנת 1785, שנכתב לר' אליעזר לונדון שהיה רב בעיירה Bodrogkeresztur ובו רשימה של מסים ששילמו יהודי העיירה (Rohone) (עמ' 33 ושם הערה 44).

הנוהג המסורתי בין אלה המשתמשים בספרי שאלות-ותשובות, בשעה שמביאים דבר מהם, שמצביעים על סימן זה או אחר ולא לסעיף, והמביא דברי הנוב"י עליו לציין בדיוק באיזה מהדורא נמצאת תשובתו המצוטטת (מהדורא קמא או תנינא), כנראה שד"ר זהבי אינו מצוי אצל סוג ספרים אלו, ואף לא הטריח עצמו לפתוח הספר היסודי הזה, המצוי כמעט בכל בית יהודי ת"ח, ואינו קשה לראות מה שנמצא כתוב בו, ואילו הי' באמת מטריח את עצמו הי' נוכח לדעת שהסימן המדוייק הוא סי' ע"א של חלק או"ח במהדורא התנינא, והי' נוכח לדעת שהתשובה כתובה לר' ליזר לונדון במדינת הגר³, שחסר בתשובה זו תאריך מדוייק, שנמצא כאן תשובה בהלכה ולא סתם 'מכתב', שהמדובר בתשובה הזו הוא דיון הלכי — האם מותר להשתמש בפירות מיובשים לעשות מהם יי"ש לצורך הפסח —, ולא

3 נכון הדבר שרבה של בודרוג-קערעסטור בעת ההיא הי' הרה"ג ר' אליעזר לונדון, ונכון ג"כ שאליו מכוון הנוב"י בתשובה זו — הזיהוי הזה כבר עלה בגורלו של ד"ר משה ריכטמאן בספרו ההונגארי: רבה של פראג, הרב יחזקאל לנדוי ויחסיו ליהודי הונגאריה, בודא-פעסט 1905 עמ' 28. אבל בגוף המקור הזה אין זכר למקום מקבל התשובה.

עוד אלא הי' נוכח לדעת שאין זכר בתשובה זו לא לרוהובץ, לא למסים וארנוניות ולא לכל שאר הפרטים שמביאים — כביכול — מתוך התשובה הזו.

באותו הפרק דן ד"ר זהבי בזהותו של ר' יצחק הגר, המובא לפעמים בראשונים והוא מצטט דבריו מתוך ספר 'פתח סופרים' של ד"ר ברלינר. ד"ר אברהם ברלינר לא כתב ספר בשם הזה — כונת ד"ר זהבי לספר 'פליטת סופרים' ברסלוי 1872. אכן דבריו של ד"ר זהבי נובעים מתוך דברי ד"ר שמואל כהן⁴ שמביא את דברי ד"ר ברלינר בספרו בשם הנכון, בספר שציון על ידי ד"ר זהבי (עמ' 19 והערה 9).⁵

הן שאפשר לזקוף אי־דיוק זה על השבון הלא־זעום של אי־דיוקים המפריעים את הקורא בספר הזה. כך למשל: ר' שמעון ורטהיימר במקום ר' שמשון (עמ' 27); מאטערסדורף בסביבת פרעסבורג (עמ' 36) — בשעה שמטר"ד נמצא בסביבת עדנבורג; ר' אהרן שפיטץ היה לפי דברי ד"ר זהבי רבה "של פרוסטיץ במחוז טרנצ'ין ואח"כ בהוליטש". פרוסטיץ היא עיירה קטנה במורביאיה ולא במחוז טרנצ'ין שהוא בארץ הגר. לפי ספרי השמוש ידוע שר' אהרן שפיץ הי' בתחילה רבה של פרוסטיץ, משם בא לטרנצ'ין (העיר ולא המחוז), ולאחרונה הי' רבה של האליטש (שם הגדולים מארץ הגר, ועוד). אם ידיעותיו של ד"ר זהבי מיוסדים על מקורות שנותנים הסדר כמו שהוא כותב כאן, אזי עליו הי' להצביע על מקורותיו. ד"ר זהבי כנראה שאינו יודע שספרו של הרה"ג ר' עקיבא יוסף שלעווינגער נקרא לב העיברי (ביו"ד אחרי העיין) ולא לב עברי⁶, ושספר הפופלרי הזה לא נדפס בשנת תקכ"ט (עמ' 93, הערה 22); וכמו כן ספר היסודי לתולדות מרן 'איגרות סופרים' גם כן נכתב ביר"ד אחרי האל"ף, ולא אגרות סופרים (עמ' 144 הערה 133 ועוד).⁶

אחד מתלמידי מרן, הרב הג' ר' יצחק אפלטקה מפראג, עלה ירושלמה עוד בימי בחרותו. שם נחאקלם בין הספרדים שמבנותיהם נשא אשתו. הוא נמשך בהרבה בדרכי חייו אחרי הנהג שבין הספרדים, וגם סיגל לעצמו אופן החתימה שלהם, והוסיף לחתימתו אחרי שמו גם את הראשייתיות ס"ט. כמובן שד"ר זהבי אינו יכול לעבור על הזדמנות כזו בלי שיתן פירוש משלו, הוא כותב:

"יתכן שחקר בתולדות משפחתו ונתברר לו שהוא מגזע מגורשי ספרד"
(עמ' 123).

4 ד"ר שמואל הכהן בספרו ההונגרי: תולדות היהודים בהגר. ד"ר ש. כהן שוקל בטוב טעם ודעת את כל האפשרויות לזיהוי האישית ההיסטורית המוזכר כמה פעמים בתוספות ובספרות הראשונים; ר' יצחק הגר. ד"ר כהן הכיר את ספרו של ד"ר אברהם ברלינר, והכיר דעתו של זה על ר' יצחק הגר. הוא השתמש בספרו של ברלינר מתוך הסתכלות בספר עצמו — לעומתו ראה ד"ר זהבי רק את דברי ד"ר כהן.

5 אגב — ד"ר זהבי עומד שם באותו המקום (עמ' 19 הערה 9) על שמות של יהודי הונגריאה. מקור של 'בקיאות' זו בשמות יהודי הגר, ומספר שמותם נובע ג"כ מדברי ד"ר הכהן הנ"ל, שהקדיש פרק מיוחד לבעיית שמות יהודי ארץ הגר בימי השלטון הממלכה הראשונה ההונגרית. אכן, כנראה, שד"ר זהבי שוכח שספרו של הכהן נדפס בשנת 1884 ומאו נתגלו תעודות חדשות, אפילו מדור הראשון הוא. כנראה שעשרת כרכי המאנומענטא יודאיקה הונגאריה שהופיעו מאז אינם ידועים לו.

6 העיר על כך כבר ידידי הביבליוגרף המצוין ר' נפתלי בן־מנחם, הצופה, כ"ו אדר תשכ"ו.

כאן נזהר ד"ר זהבי ומביע ההשערה (מגוחכת) זו כ"יתכן". אבל מה בכך? יהי' אשכנזי או ספרדי, הדבר אינו מועיל ואף אינו מזיק. אכן דבר אחר מסופר על ידי ד"ר זהבי יותר רציני הוא. הוא מספר שהרה"ג ר' יצחק פראג ייסד בשנת תרכ"ו ישיבה בירושת"ו שרוב תלמידיה באו מבני עדות המזרח¹ הספרדים בירושלים, שעליהם נמנה גם הוא רשמית, אף אם לא לגועו ולארץ מוצאו. את שמו של המוסד הזה קרא לו "דורש ציון". כל זה ידוע הי' גם עד כה, מה שלא הי' ידוע ונדוע לנו רק מתוך ספרו של ד"ר זהבי:

"השם 'דורש ציון' נבחר למוסד בעקבות דבריו של ר' משה סופר: "ציון דורש אין לה, מכלל דבעי דרישה" (עמ' 133).

אין כאן השערה אלא פסקנות יודאית, אבל אפשר להביע השערה אחרת במקצת. נעלם לפענ"ד מעיני המחבר שדברים אלה (המובאים לפעמים בדברי מרן זצ"ל) אינם משלו אלא הם דברי חז"ל במסכת ראש השנה דף ל' ע"א. ע"פ דברי הנביא "נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה" (ירמ' ל', י"ז).

ד"ר זהבי מספר על עוד תלמיד, ר' נפתלי הערץ ווייס זצ"ל שגם הוא זכה לעלות ארצה ולהשתקע בעיר הקדושה עיר עזו לנו. עליתו של זה לא הי' מן הדברים הקלים. רבות סבלים גשמיים ורוחניים עד שזכה להחזיק בדרך ארצה קדם. אף גם אז, אחרי שכבר החזיק בדרך לא עזבוהו סבלותיו, גם אז היו כאלה שהיו רוצים לשכניעו שלא יעלה ארצה. יבוא כאן ד"ר זהבי וימשיך הסיפור בלשונו הוא:

"... אבל על ר' נפתלי הרץ השפיעו דברים [דבריו של איזה עלום שם, שרצה להניעו מנסיעתו] בכון הפוך. הוא [= ר' נפתלי הרץ] אמר כרבו הנערץ 'ציון דורש אין לו, מכלל דבעי דרישה...' (עמ' 142).

הרי גם הוא עשה כרבו — ולא כמאמר חז"ל. כאמור ר' נפתלי הערץ גבר על כל המניעים אותו והחזיק בדרך כמובן "בהתאם לדעת רבו, שמצוות העליה לרגל קיימת גם בזמן הזה" (עמ' 142), וכיון שכך עשו שניהם האב הזקן ר' נפתלי הירץ ווייס ובנו העלם בן העשר:

"את רוב דרכם מעיררתם [בטראנסילבניאה] עד עיר הנמל פיומה שעל חוף הים האדריאטי ברג'לו" (עמ' 142). (הפיזור שלי א.ש.).

כמובן שמצוות עליה ברג'ל עד לחוף האדריאטי הוא בהתאם ללמדנותו של ד"ר זהבי, ולא (להבדיל) בהתאם לדעת רבו. יש לקבוע שלא רק שאין כאן שום התאמה לדעת מרן ז"ע, וגם המקור שממנו שאב ד"ר זהבי מעיד עדות שלימה נגד כל הבליים הללו. ר' יודא אהרן ווייס ז"ל, בנו הצעיר ומלווהו של ר' נפתלי הערץ מספר על כך בזכרונותיו, ומוסר שאביו בחר ללכת רגלי את כל הדרך לפיומה, לא רק משום עניו ומרודו, אלא משום שרצה לבטא בכך כיסופי נפשו וכיסופיו לזיכוי נפשו באופן הזה, טרם עלותו ארצה וטרם שידרוך על אדמת הקודש. הוא ביטא זאת בדברים אלה: "...שצריך להיות באמת גולה בנכר, להיות נע ונד, משום כך צריך לערוך גלות...". ר' יודא אהרן אינו

7 ר' יודא אהרן סג"ל ווייס: בשעריך ירושלם, ירושת"ו תש"ט עמ' 8. (שמו משתמש בערבוביה בספרו של זהבי בעמוד אחד הופיע — עמ' 142 — יהודה־אריה, ובהערה יהודה אהרן).

מוכיר בענין הזה — הליכה ברגל — את דעת מרן. אם יש לו להד"ר זהבי החשק להראות בקיאותו ולמדנותו מוטב שיעשה זאת על חשבון עצמו. ואת כבודו של מרן יניח במקומו.

ועוד דוגמא אחת :

"בתשובה משנת תקצ"א (1831) לר' נתן נטע סג"ל, אב"ד באושפיצין, מתיר ר' משה סופר לפנות לערכאות הגויים כדי להציל על ידי כך קנין קרקע בארץ ישראל (עמ' 84)". ובהערה שם המקור לדבריו: "שם [= ח"ס חור"מ] דף ב' עמוד ב' (הערה 10)".⁸

אכן — מה ענינו של רבה של אושפיצין, וקרקעות בארץ ישראל? האם היו לו אחזות שדה וכרם שם? האם השקיע ממונו בנכסי דלא נידי באר"י? אבל לא נאריך בשאלות — יספיק לומר גם הפעם לא דובים ולא יער! אין כאן לא שאלה בעניני קרקעות ארץ-ישראל ואין כאן לא תשובה בעניני קרקעות בארץ ישראל. הבעי' שהציגה הרה"ג ר' נתן נטע לגדוי זצ"ל לפני מרן היא כך (לשון המפתחות של שו"ת ח"ס חור"מ סי' ג') :

"אי מותר להעלות דברים במכתבי ערכאות שאינם פועל יוצא לא לזכות ולא לחובה, לא לדון בין אדם לחבירו רק לקבל דברי העדים ולהעלותם בפראטקאל שלהם שיהיה שמור ליום מועד למזכרת בעלמא, אי יש מיקר שם פלילים או לא. וביאר סוגיא דמס' גיטין מ"ד ע"ב המוכר בית לנכרי".

הרי השאלה כאשר היא — ועליה דן מרן בתשובתו. מרן בתוך דינונו בשאלה זו ראה לנכון להביא את דברי הגמ' גיטין ח' ע"ב ובבב"ק פ' ע"ב הלוקח בית באר"י מגוי ודן בה לצורך ענינו הוא, אבל אין שם שום דיון להיתר או לאיסור, ואין שם פסק דין בנוגע למה שד"ר זהבי חושב שיש שם. פשוט ראה הגמרא המובאת — הציץ ונפגע!

התבאות מלמדנותו של ד"ר זהבי אינן יוצאות ללמד רק על עצמן אלא על הכלל כלו יוצאות ופותרות גם כן אשנב להבנתו את דברי מרן. נביא גם אי אלה מפנינים היקרים של 'עיבודו' של דברי מרן. יש ואנו מוצאים אותו דורש דברי מרן ממש כמין חומר. הרי דוגמא :

"בשנת תקפ"ז (1827) פנתה קהלה מאלזס אל ר' משה סופר בדברים הבאים [כאן מעתיק ד"ר זהבי חלק הגון מהשאלה, שהיא בעניני מעות רמבה"ג שרצו אנשי הקהלה לשנות לצדקה עירונית, ולא לשלחם לאר"י]. נשאלת השאלה מדוע פנתה בענין הזה [= מעות רמבה"ג] קהלה מאלזס דווקא אל ר' משה סופר מפרעסבורג שגר במדינה אחרת במרחק רב מהם, בזמן שהיו רבנים גאונים בסביבה הקרובה? נוסף על כך... לשם מה הי'

8 ד"ר זהבי מראה מקום להבאותיו מתשובות כק"ו הח"ס זצ"ל בכל פעם על פי דפי הספר. תשובותיו של מרן נדפסו פעמים רבות ובכמה מאלה ההדפסות לא נשתמרו סדרי הדפים — כמוכן. ד"ר זהבי אינו גוהר לציין בכל פעם באיזה הוצאה הוא משתמש בה. כמוכן היה מקיל על הקורא אילו הי' מצוין סתם מספר התשובות כנהוג. כדי להקל על הקורא ספרו אציין שבכל פעם שציין לחלק חו"מ היה לפניו דפוס ראשון, וויעז, תרכ"ב.

לקהלה רחוקה זו באלוס צורך בהסכמתו של ר' משה סופר ז" (עמ' 66, הערה 89).

אכן קושיא עצומה היא והוא מוטיב לה והוא מפרק לה :

"מן ההכרח שהתשובה לשאלה זו היא זאת, כי בחוגי הרבנים באי-רופה, היה ידוע שאחד המארגנים והממונים הראשיים על הכספים של קופת רבי מאיר בעל הנס ומעות ארץ ישראל הוא ר' משה סופר... לכן מצא לנכון לבקש הסכמתו המפורשת לשנות הצדקה...". (עמ' 66/67).

דהיינו שמרן נשאל לא מפני גדלו בתורה, ולא מפני שהי' המורה לדורו בהי' הידיעה, אלא מפני שהוא הי' ממונה על כספי אר"י. ולא עוד אלא אנו רואים איך מתרחב שדה פעולתו בעניני ארץ ישראל של מרן זצ"ל. בראשונה הי' רק ארץ הגר ומורביאה⁹, והנה אנו מוצאים מצודתו כבר פרוסה על כל רחבי אירופה. אבל אם נביט במקור נראה שגם כאן מסולף המקור — אולי מתוך אי הבנה וחסרון כשרון לקרא דברים כאשר הם. הכותרת שעל התשובה המדוברת נקראת כך :

"שלום וכ"ט לי"נ הרב החרוץ המופלג המא"ה תל תלפיות יושב ברמה בניוית עיניו כיוני הגיאות כש"ת... נ"י אב"ד ור"מ... מילידי מדינת עלווס יע"א" (חלק ו' סי' כ"ז).

מהדירי תשובות מרן, העלימו משום מה את שמו של השואל. אבל הדברים ברורים שאין המדובר כאן בשאלה שבאה ממדינת עלווס אלא השואל הוא מילידי מדינת עלווס. אם כן איפא מה לנו לכל הפלפול של הד"ר זהבי? פשוט, כשל עוזר ונפל עוזר!

ד"ר זהבי לימד אותנו לדעת ערכו הרם של מרן לא רק כפוליטיקאי דיפלומט ממולח, הוא מוצא עוד תכונה מעט ידועה ברבינו "ר' משה סופר היה אדם בעל תבונה ואינטואיציה היסטורית עמוקה, מן המעטים בדור ההוא...". (עמ' 57).

אבל עוד לא די בזה, ועוד כשרון יוצא מן הכלל מצא ד"ר זהבי, וגם עליה מעמיד אותנו:

"עובדא היא כי ר' משה סופר הקדיש חלק גדול מחייו ומרצו לענין ארץ ישראל. הוא לא פירסם מאמרים בעתונים בענין הזה, כי בתקופת שלטונו של מטרניך בעל יד-ברזל אי אפשר היה לכתוב בגלוי על הנושא הזה...". (עמ' 35).

כמובן חשוב לדעת מדוע לא כתב מרן מאמרים בעתונים. כמובן אילו היה מרן מעונין בנושאים אחרים נושאים שיד-הברזל של מטרניך לא הי' מכביד עליו נושאים כמו — תלמוד תורה ברבים. הרבצת תורה בישיבתו הרמה, עניני צדקה וחסד, עסקי אלמנות ויתומים או טרגדיות משפחתיות של עגונות ודומיהן, בודאי שהיה משתמש באמצעי העתונות לפרסם דעותיו. בודאי שהיה כותב מאמרים בעתונים — בלי ספק! ועל אף הערצתו העמוקה של ד"ר זהבי כלפי מרן, אינו יכול לעבור בשתיקה על קושיא עצומה, קושיא גאונית באמת. הוא כותב :

⁹ „והוא הי' גם הממונה על אוסף הכספים למען ארץ ישראל בכוהימיה, מורביה ובהונגריה" (עמ' 63). עד כמה שידוע, לא היה מרן מאספ כסף חוץ למדינתו, מדינת הגר.

"רבים שואלים, מדוע לא עלה בעצמו [=מרן] לארץ? ד"ר אליעזר כ"ץ עונה על שאלה זו, שכנראה שבכריאותו הרופפת ודחקותו החומרית הם שהיו במונעי עלייתו. אך אין הדבר כן... " (עמ' 91).

בניגוד להמקובל 'שמיעוט רבים שניים' מוצא ד"ר זהבי מרבים השואלים שאלה הן רק 'שואל אחד' היינו את הד"ר כ"ץ שמוכירו בהערה (שם הערה 19). שאלה גאונית היא זו בהחלט — כאילו גם בימי מרן היו רגילים אלה 'העוסקים בצרכי ציבור באמונה' לנסוע מסוף העולם עד סופה, בסילון בואינג 727, וכמובן על חשבון הרבים... אבל טוב לדעת בכל זאת, דעתו של ד"ר זהבי, שאינו מקבל תשובתו של קודמו. דעתו הוא שמרן לא עלה ארצה מפני שהוא ראה תפקיד חייו להיות מן "המיישבים" יהודים בארץ ישראל ולא מן היושבים עליה. וגם זה דוקא כמו היום 'שהעוסקים בצרכי ציבור באמונה' שולחים אחרים לקיבוצים בעוד שהם יושבים על סיר הבשר בלונדון, בניו-יארק וכו'! ?

דברים אלו וכאלו ניתנים לא ח"ו כהשערות, כהצעות להתחשבות, כאפשרויות — הם ניתנים כהכרעות פסקניות שאין להרהר אחריהן. ויש שד"ר זהבי מציג דברים כאלו אף בלי להטריח את עצמו לתת מקור, למשל: ד"ר זהבי מעתיק לצורך ענינו קטע הגזן מתוך התשובה או"ח סי' ר"ג (עמ' 90) ובהערה (מס' 17) העיר על דברי עצמו בזה הלשון:

"על רעיון זה חוזר ר' משה סופר פעמים רבות, והוא מתווכח בזה עם בן דורו ר' חיים מוולאז'ין וכן עם ר' משה טייטלבוים, מנהיג החסידים בהונגריה, שטענו כי עיקר ישיבת ארץ-ישראל היא בשביל המצוות התלויות בארץ".

לא זכיתי לרדת לסוף דעתו של ד"ר זהבי מה הוא "הרעיון" שעליו חוזר מרן פעמים רבות. אבל מה שכתב שמרן התווכח בעניני ארץ ישראל עם הג' ר' חיים מוולאז'ין וצ"ל — אין לו שחר כלל. עד כמה שידוע לא הי' לו למרן מגע אישי עם גאון ישראל הגר"ח, ממילא לא הי' לו ויכוח עמו לא בעניני ארץ ישראל ואף לא בענינים אחרים¹⁰. ואשר ליחסו עם מרן המר"מ טייטלבוים בעל ישמח משה וצ"ל, הן נכון שעמו התוכח, והויכוחים ידועים למדי. עמו התוכח אף בעניני ארץ ישראל — אבל על ויכוח אידיולוגי אם המצוה לישב בארץ ישראל הוא רק משום קיום מצוות התלויות בארץ או משום טעם אחר, לא נודע לי מאומה¹¹. אם יש ויכוח כזה בספרות הרבנית או התולדותית, שומה היה על ד"ר זהבי להראות לנו איפא נמצא.

10 ד"ר זהבי אינו רושם מקור לדבריו. האם יש להניח שראה את דברי מר שמואל הכהן וויינגרטן: 'ר' משה (החתם סופר) ורבי חיים מולאז'ין, בקובץ הדביר, ירושת"ו תשי"א עמ' ע"ג-ע"ז? שם מדובר על השואות פולקלוריסטיות — אבל אין זכר לוויכוח בדבריו. (כמובן שדברי אלו נאמרו רק כהשערה).

11 אשר לעניני ארץ ישראל — גם בזה היו קשרים ביניהם. מהתכתבותם נשאו אי אלה שרידים: חוט המשולש, דראהביטש, דף מ'; קונטרס תולדות רבינו יהושע כ"ץ וצ"ל, ירושת"ו תשי"ט עמ' קל"ה-קל"ו, ועוד. אבל לוויכוח אידיולוגי — אין זכר למו.

ואם הכרעה פסקנית שאין להרהר אחריה המצוטטת היא אולי עול כלפי ההיסטוריה, וכלפי הביוגרפיות של האישים שנסחבו על ידי ד"ר זהבי לתוך פיסקא המצוטטת. שונה הוא לגמרי 'פסק' אחר משלו — וגם הפעם ידבר ד"ר זהבי בלשונו הוא:

"ר' משה סופר לא התנגד גם לאיש מנדלסון, אלא לאותן יצירות שלו שהיתה בהן התנגדות להשקפת עולמה של היהדות המסורתית. הוא הקשיב בשמחת תורה לתרגום גרמני של מנדלסון לפרק בתהילים" (עמ' 95).

זהו הסך-הכל שיש לו לד"ר זהבי למסור על התנגדותו של מרן נגד רמ"ד. כמובן בדבריו הוא מרמז באופן מוסווה ובעירפול שמרן אף לא התנגד לפירושו התנ"ך של מנדלסון, ועדותו — אחרת מה היה לו להביא מה שמרן לא צוה להשתיק איזהו אורח-יפוחי אחד שזמר מזור עם תרגום משלו בשמחה? ולפי דברי ד"ר זהבי התנגד מרן רק לאלה מיצירותיו של רמ"ד שהתנגדו למסורת — למה לא הראה מקור לדבריו אלו? באיזה מקום התנגד מרן ליצירות אלו? ומה הן היצירות — מה הן בדיוק — שהתנגד להם? ד"ר זהבי מכיר את צוואת מרן זצ"ל — הרי בפיסקא הבאה אחרי זו מיד, בלי הפסק כלל, מצטט מתוך הצוואה עם קידום דברים משלו ככה:

"בהתאם להשקפת עולמו הדתית-לאומית, דרש ר' משה סופר מבני משפחתו הזהירו משינוי השם, לשון ומלבוש..."

הבאה מהצוואה שבה כתוב מפורש גם כן, ודוקא הפיסקא היותר מפורסמת מתוך אותה הצוואה "בספרי רמ"ד אל תשלחו בו יד, ואז רגליכם לא תמעד עד עולמי עד". וכפי הנראה הכיר המחבר גם פיסקא זו, הרי תחילתה של זו ("חדשים מקרוב באו וכו'") מובאה על ידו, ועל פירושה של הבאה זו מתווכח עם ר' עקיבא יוסף שלעזינגער זצ"ל (ואין צריך לומר שד"ר זהבי דוחה דבריו במעוף יד!) (עמ' 94)¹². אם כן איך זה העלים עין מפיסקא זו ואינה מביאה בהקשר לענין הזה? האם משום שפיסקא זו אינה 'בהתאם' להשקפת עולמו הדתית-לאומית של ד"ר זהבי העלים עין ממנה? המענין בזה היא העובדה שיש כאן סילוף האמת על ידי הסוואה מכוונת ומגמתית. מזור מאוד שהיסטוריון המהין להסוות עין בעלם- דבר כזה יהיו לכתוב כאשר ד"ר זהבי כותב "על עיר פול המכוון של סגנון הצוואה שנעשתה על ידי ר' משה סופר..." (עמ' 93, הערה 25).

טח עיניהם מראות ...

12 אשר לעדות התלמיד, ר' יעקב הירש בספרו מור דרור, לצערי אין הספר מצוי במחיצתי, ואין בידי לבדוק האמור שם. אבל אם זכרוני אינו מניחני בכז"ב, מעיד התלמיד הזה על עצמו שלא ירד לסוף דעת רבו בכל הדברים, ובהרבה ענינים (עי' בהקדמת ספרו הג"ל).

הקוטב שעליו טובב כל בנינו של ד"ר זהבי הוא, כפי שהבאנו למעלה, הנחתו שמרן ותלמידיו עבדו כבר בראשית המאה הי"ט למען יישוב ארץ-ישראל ולמען התישבות חקלאית עלי אדמתו. תפקידו של הספר הזה להראות איך שהמקורות ההיסטוריים של תולדות חיבת ציון מוכיחים את זה. הבאנו למעלה קטעים מדברי ד"ר זהבי, המשבחים את כשרונו הדיפלומטי של מרן, שקשר לו יחסים טובים עם חוגים בעלי השפעה, 'עם ראשי המדינה'. מרן אף מקונן מר לפי דעתו של המחבר דגן :

"שעם ישראל הפסיד את חכמת הדיפלומטיה והשלטון, וכתוצאה מכך אין הוא [= עם ישראל] מסוגל לפעול למען החזרת ארצו" (עמ' 44, הערה 33). הוא מצא, כביכול, בדרשותיו של מרן 'פירוש מדיני מובהק' המיוסד על הקדמות האר"י הקדוש (עמ' 61), וב'תורת משה' פיסקא המראה בפרוש "על תכניותיו הקונסטרוקטיביות בקשר לבנין הארץ...".¹³

ד"ר זהבי מבקר גם את כל אלה שכתבו שמרן הי' רק ממבשרי-ציון. אף הם טעו, ואף הם הטעו אחרים עמהם, האמת היא 'ר' משה סופר שייך לא רק למבשרים, הוא יצר תנועה...". (עמ' 35). הוא יודע אף לכוון את השעה מתי התחיל בעבודה רבת ההשפעה הזו. — הוא קובע "...החתם סופר. הוא התחיל בפעולות בשטח הזה בשנת תקנ"ט (1799)" (עמ' 34). ככה בדיוק.

מסימניה של הדיפלומטיה הטובה היא, ואולי הוא הסימן המובהק שלה, הכשרון לכוון העת-רצון, מתי השעה המוכשרת לפעול. מתי לבא בדרך קצרה ישר למטרה, ומתי לבא אליה בדרך ארוכה בעקיפין. כי עת לכל הפך! מה היו הגורמים החיצוניים, שנתנו לו למרן הדחיפה לבא לרשות הרבים עם מחשבותיו, מה היה הכח שליבה את

13 ציין לתורת משה, שופטים עה"פ מי האיש וכו' (עמ' 63, הערה 78) כעל, פיסקא זו שמראה בפרוש תכניותיו הקונסטרוקטיביות בקשר לבנין הארץ...". לצערי לא מצאתי רמזי הדברים שם — פשוט משום שהדברים שכן נמצאים שם אינם רומזים על מה שד"ר זהבי חושב שרומזים עליהם. פירושם של הדברים שם — פשוטים הם ומובנים בקלות.

מה שקובל ד"ר זהבי (שם) שהדברים הקונסטרוקטיביים והתכניות, איננה מופיעה בשאר המהדורות, שיצאו לאחר מותו של ר' משה סופר, בשעה שראשי התלוקה עמדו על כך שהמתיישבים בארץ לא יעסקו רק בתורה. צנזורה כזו על דיעותיו של ר' משה סופר אנו מוצאים בדור שאחריו בכמה מדבריו". מהבאה קצרה זו יוצא שד"ר זהבי אינו יודע :

(א) ששום ספר משל מרן לא יצא בחייו, וכולם יצאו רק אחרי מותו ;

(ב) שכל ספרי 'תורת משה' מיוסדים על כל מה דוריו (ה' בדיוק), על כתבי יד שונים, ואין במהדורא זו מה שנמצא במהדורא אחרת ;

(ג) יש שאיזהו 'מהדורות' האלו נדפסו מחדש — באלה נדפס בדיוק מה שנדפס באותה המהדורא בפעם הראשון ;

(ד) שגוף פירושו בדברי מרן מיוסד על חוסר הבנה וחסרון ידיעה.

הניצוץ הדיפלומטי שהיה טמון בחובו של מרן טרם יצא ללהט את כל הגולה למהדורה גדולה. ד"ר זהבי יודע שורש הדברים וכותב:

"ר' משה סופר התחיל את פעולתו למען יישוב ארץ ישראל, כפי שאוכיח להלן, בהשפעת כרוזו של נאפוליאון להקמת מדינה יהודית שהוצא ברביעי במרס 1799".

אכן מוסיף ד"ר זהבי בזהירות יתירה וכותב:

"כל פעולה גלויה בעניין הזה בימי המאבק והמלחמה בנאפוליאון היתה לסכן את חירותו ואף את חייו; לכן פעל ר' משה סופר בלי לעורר רעש גדול". (עמ' 35)

בפסקא זו מגלה לנו ד"ר זהבי שתי סודות; הסוד הראשון מקור התאריך המדוייק של שנת תקנ"ט—1799 שבו התחיל מרן בעבודה למען ארץ-ישראל, וגם את הסוד השני — איך זה ששום אדם לא ידע על כך עד היום, עד שבא ד"ר זהבי וגילה רו זה. הטעם פשוט; מרן הוצרך לעבוד חרשית, בסודי-סודיות כדי שלא יודע לשום בר-נש?

בכדי שנעמוד על הרקע ההיסטורי של שנת תקנ"ט עלינו לדעת שמרן זצ"ל הי' במאטערשדארף כבר כחצי שנה — ונאפוליאון מצדו היה עסוק ראשו ורובו בכבוש מצרים, והעברת חיילותיו משם לסוריה (ארץ ישראל היה כלול בשם הזה, באותן הימים, כידוע), ואף שם מיצר על יפו והתחיל לחדור (או כך קוה) לבפנים הארץ. בשנים האחרונות נתגלה כרוז שיצא מתחת ידיו של נאפוליאון מאותו הזמן. התאריך המדוייק של הכרוז הוא 20 אפריל 1799. בזה הבטיח ליהודים שבכל העולם שעם כיבושו את הארץ מידי התורכים, יחזיר את הארץ לידי יהודים כמדינה עצמאית תחת ממשלה יהודית. עם כרוז/מניפסט זה נשלח גם כן מכתב-לואי, החתום על ידי מי שמתואר שם כרבה הראשי של ירושלים, אהרן הלוי בן לוי (עמ' 63 והלאה). לפי דברי ד"ר זהבי היה למניפסט הזה השפעה מרובה, על פיו גויסו לחיילותיו הרבה יהודים שלחמו בחרף נפש על צד הצרפתים. נאפוליאון אף. דאג על כך, באמצע המלחמה, שהכרוז/מניפסט הזה עם מכתב הלואי יגיע ויודע בין יהודי אירופה. "בכל אופן ידיעה עליו הגיעה לר' משה סופר זמן קצר אחרי הופעתו" (עמ' 40). ד"ר זהבי ששערי השערות פתוחות לפניו בכל עת, יודע אף לספר איך ובאיזו דרך בא המניפסט, בזמן קצר לידי מרן היושב בקצה מערבה של ארץ הגר תחת שלטון הקיר"ה: "אולי באמצעות ידידו הרב יוסף דוד זינצהיים, שהיה מקורב לחוגי נאפוליאון...". (עמ' 40) ⁴.

מרן בחושו הדיפלומטי המפותח, ומה גם אחרי "שהעמיק חקר בתולדות ישראל ובתולדות העמים, ראה בכרוז הזה מפנה היסטורי בתולדות עם ישראל" (עמ' 45), והבין מיד שהגיע הזמן לעשות! ובאמת מיד התחיל בפעולה ממשית לנצל את המצב החדש, המפנה ההיסטורית, ממש התופעה החד פעמית בתולדות עם ישראל בגלותו, הזדמנות להשיב בנים לגבולם לנחלת אבותם. הוא התחיל בעבודת תעמולה

14 להלן נעמוד בפרטות על מקור הכרוז.

מסונפת, לדרוש בכל ז' באב, וכמובן גם בשאר הזדמנויות, ואף לשיר את שירת דוד לכרמו.

"באותה השנה בחג הסוכות חיבר שיר המתחיל במילים 'הללוי' הללי נפשי את ד'. בשירו הוא מוסיף לרמוז על תקוות הגאולה הקרובה שנתעוררה בלבו עם הכרזתו של נאפוליאון..." (עמ' 45).
 כמובן הכל נאה אף נעים. מצטער אני שיש צורך להפריע תמונה אידילית-שלובת זו — יש כאן פרובלימה קטנטנה, פרובלימה כרונולוגית היסטורית. שיר המצוטט יש לו תאריך מדויק ליום הוולדו — ערב חג הסוכות (=לא בסוכות) של שנת שבראנו לכבודו לפ"ק, דהיינו יום י"ד תשרי שנת תקנ"ט המתאים עם יום 24 ספטמבר של שנת 1798, לא פחות משבע חדשים לפני תאריך של הכרזתו של המניפסט של נאפוליאון, אבל דברים קטנים כאלה, בעיות כרונולוגיות, כנראה, אינן מטרידות ביותר את ד"ר זהבי.

כדאית תעודה מענינת זו של נפוליאון שנעקב אחריה, שנבדוק מקורה, ונחקור את דרכה לתוך ההיסטוריה היהודית. הרי תעודה זו היא אחד הבסיסים שעליו מיוסד כל בנינו של ד"ר זהבי.

ד"ר זהבי מצטט תעודה יסודית זו לטיוריאה שלו מתוך כלי שני. ומסגנון ציונו למקור יש להסיק שד"ר זהבי אף לא ראה את התעודה במקור הראשון. אלו הם דבריו:

"מובא בספרו של ד"ר מרחביה: 'הציונות — אוצר תעודות פוליטיות', ירושלים, תש"ד, עמ' 15—17. השוה גם מאמרו של ד"ר קובלר ב־New Judea ספטמבר 1940, עמ' 189—190 שמצא איתק כרוז זה בעזבונו של ר' וואלף פלעקלש..." (עמ' 37, הערה 15).

'השוה גם', זאת אומרת שד"ר זהבי לא הטריח את עצמו לראות תעודה זו, שהיא הקוטב של כל הטיאוריה שלו במקור. הוא לא ראה את דברי קובלר¹⁵. אילו הטריח את עצמו לבדוק היה רואה שד"ר קובלר הוא שגילה את התעודה הזאת, הוא עמד על חשיבותה לתולדות ישראל, והוא שפירסמה בראשונה בשנת 1940. כהיסטוריון בעל אחריות סיפר כל אופן התגלית — אחד מידידיו מר ארנסט פוגס, הביא אליו אי-פעם העתק מכונה בגרמנית מתעודה זו להראות אותה לידידו ד"ר קובלר. ד"ר קובלר בדקה והבין מה שנמצא לפניו. ועל פי שאלתו הודיע לו מר פוגס, שהעתק מכונה זה נעשה על ידו—הוא, שהעתיקה מתוך מקור, שלפי זכרונו היה כתוב בידי ר' וואלף פלעקש (שהיה לפי עדותו של מר פוגס אחיו של הג' ר' אלעזר פלעקש זצ"ל בעל שו"ת תשובה מאהבה) אבל לפניו, לפני מר

15 זהבי עמ' 37 הערה 15. הציון למאמרו של קובלר אינו שלם (שהרי ד"ר זהבי לא ראה דבריו) וכיון שמאמרו נדפס בעתון שאינו מצוי ביד כל כדאי לציין על הכתוב שם בדיוק Dr. Franz Kobler: Napoleon and the Restoration of the Jews to Palestine. New Judea, London, Spt. 1940 pp. 189—190; ibid Oct-Nov .pp. 18—19; ibid Dec. pp. 36—38; ibid 1941 Feb. pp. 69—70

ד"ר קובלר הספיק עוד לפני מותו לגמור מהדורא שני מעבודתו זו. עבודתו הורחבה עד כדי ספר. יש סיכוי שעבודה זו יראה אור בזמן לא רחוק.

פוגס, לא היה תעודה מקורית, שלפי הסברה, היתה צריכה להיות נדפסת בצרפתית. בעיות רבות קשורות בתעודה זו. ד"ר קובלר שהיה חוקר מתון והיסטוריון אחראי לא העלים עין מבעיות אלו. הוא ניסה לפרש מה שהיה בידו לפרש על פי השואה למקורות אחרים ובדיון של כל הידוע על יחסו של נפוליאון לאר"י וליהודים באותו העת. אחת הבעיות הקשות ביותר היא, איך לפרש באופן משכנע ההגירה של התעודה ממיצר שבארץ-ישראל להגיטו בפראג, ואיך באה תעודה זו במקורה או רק בהעתקה לידי ר' וואלף פלעקלש ראש הקהל של העיר ההיא בימים ההם (פרט זה שהוא היה ראש הקהל של פראג בעת ההיא, מיוסד רק על זכרונו של מר פוגס, נין למשפחת ר' וואלף). ד"ר נ. מ. גלבר, אף הוא היסטוריון מנוסה, לא קיבל השערותיו של ד"ר קובלר מתוך נימוקים המבוססים על חקר התקופה, ותוצאות חקירותיו היו שאף הוא הציע השערות שונות מאלו של ד"ר קובלר לפרש בעיה העיקרית הזאת¹⁶. וכמובן עוד לא נאמר סוף פסוק בפרשה זו – ש' החוקרים הציעו 'השערות', ביססו 'השערות' אלו על ידיעתם הרחבה והניחו את הדברים... כהשערות. ראויים חוקרים רציניים אלו, שהעוסק בפרשה מעניגת זו, – יחסו של נאפוליאון לארץ-ישראל, – שכל חוקר יעקוב אחרי דבריהם, טרם שיבטל אותם וטרם שיבא לידי השערות משלו. ד"ר זהבי – כאמור – לא ראה את מחקרו של ד"ר קובלר ואת דברי ד"ר גלבר הוא דוחה כמעט כלאחר-ידי, בלי תגובה מנומקת. ולעומתם הוא מעמיד את דעתו הוא בהחלטיות שאין להרהר אחריה. ואלו דבריו בנוגע לזה:

"השפעת הכרוזים לא איחרה לבא. יהודים רבים הצטרפו לחילותיו של נאפוליאון, הוא דאג כנראה לכך. שתוכן כרוזו וכרוז הרב לוי יגיע גם אל יהודי אירופה. בכל אופן ידיעה עליו הגיע לר' משה סופר זמן קצר אחרי הופעתו, אולי באמצעות ידידו הרב יוסף דוד

16 ד"ר קובלר משער שהכרוז הגיע לידי ר' וואלף פלעקלש דרך אחיו ר' אלעזר פלעקלש זצ"ל, מי שהיה ביחס ידידותי עם הצנזור קאראלוס פישער (אינו יהודי), ועל ידו יכול היה, שיבא המניפסט הזה מאיוה משרד רשמי למשרדו – והוא הראהו לר"א. וכיון שכך יכול הי' שישאר העתק ממנו בין כתבי המשפחה.

ד"ר נ"מ גלבר מציע השערה אחרת. לפי דעתו בא כרוז זה לידי הרה"ג ר' אלעזר פלעקלש במה שהי' בכל הזמן במלחמה עם הפראנקיסטים (ושאר שרידי השבתאים) בפראג. יש לו לד"ר גלבר על מה להישען בהשערותו שאצל הפראנקיסטים הי' ידוע הכרוז הזה, ושבידם הי' העתק ממנו. (ראה להלן הערה 19).

כהערה צדדית ארשה להעיר – ד"ר זהבי כותב בהקשר לכרוז הזה שנתגלה ב-1940: „על ידי כך נבטלו בהחלט פקוקיו של פרופ' ב"צ דינבורג (דינור) בקשר לאמיתתו של כרוז הזה, עי' ספר ציונות... תרצ"ט עמ' 165–166". איך אפשר שפרופ' דינבורג יפקפק בשנת תרצ"ט על אמיתתו של כרוז שלא נתגלה עד לשנת ת"ש–תש"א? אכן טיפוסים הוא זה לשיטתו של ד"ר זהבי ולערך עבודתו.

(כדאי ג"כ להשוות דברי ד"ר זהבי איך הוא 'מתפטר' מדברי דובנוב, עמ' 40, בפרק השפעת כרוזו של נאפוליאון).

זינצהיים. שהיה מקורב לחוגו של נאפוליאון, ושנקבע אחר כך כראש הסנהדרין בפאריס".

ר' משה סופר, שהעמיק חקר בתולדות ישראל ובתולדות העמים, ראה בכרוז הזה מפנה היסטורי בתולדות עם ישראל... " (עמ' 37, הערה 15, עמ' 37/38 הערה 16).

פסקנות זו, שר' משה סופר ראה הכרוז הזה, ושהכרוז עשה רושם על רואו, ר' משה סופר — אין צריך לומר אין לו שום יסוד. ד"ר זהבי מוסר הדברים הללו בלי שום מראי מקום לדבריו. וכיון שכך, אין להם שום ערך כלל וכלל — אף לא זו של השערה מבוססת — רק הם סתם דברים בטלים. עד שיבסס דבריו עם מראי מקומות נכונים.

טרם שנפרד מנפוליאון, וטרם שנאחל לעצמותיו העיפות 'מנוחה נכונה', נתעכב עוד לרגע לבדוק בפרשה זו — פרשת נפוליאון וכרוזו — עוד פסק-הלכה אחד של ד"ר זהבי.

ואלה דבריו:

"ידיעות על כרוזו של נפוליאון [=משל יום 20 אפריל 1799] היו נפוצות בפרסבורג, לא רק בין היהודים אלא גם בחוגי הכנסייה הקאטולית. הכומר הישועי יאנוש מאלנאר Molnár János שחי בשנים 1728—1808 וערך את הירחון Magyar Könyvesház בפרסבורג ואח"כ בבודאפעסט, כתב שם בהתמררות על 'ההצעה שהופצה בכתב בעולם ומעודדת את היהודים לחזור לירושלים... היהודים מביטים על בונאפרטה כעל משיחם". (שם חלק 12, עמ' 48—50)". (עמ' 37 הערה 15 — הנוגע לעניינו).

לשונו של ד"ר זהבי, הודאות שלו, הפסקנות שלו ותיאור הפלסתי של הריאקציה על הכומר הישועי (ש'כתב שם בהתמררות על...') מרשים לנו להניח שד"ר זהבי ראה את דברי מולנאר בכתבם וכלשונו. וכיון שכך, הוא מוכה לדברי עצמו הגושפנקא שהם באמת 'בר-סמכא'. נסיוני לימדני שלא להיות מן המאמינים לכל דבר. סדרת השנתון (! ולא ירחון!) של Magyar Könyvesház יקרת המציאות היא מאד, ואינה בנמצא אפילו בספריות הגדולות באנגליה. כיון שכך הוצרכתי לפנות לאחד ממכרי שזיכני בטובו עם הצילומים של הדפים 48—50 מדרך 12 ש"ל בשנת 1799, הנמצא בספרייה הלאומית בבודאפעסט. לגמרי לא הופתעתי כאשר נוכחתי לדעת שדבריו של ד"ר זהבי מנוגדים הם בהחלט למה שנדפס במקור.

כך היה דרכו של מולנאר עורכו של השנתון. הוא אסף במשך שנה שלימה חומר מתוך עתונות העולם הגדול ידיעות על אירועיים של כל שנה ושנה, על הקורות עם ועם, על המתהווה בעולם הפוליטיקה והטכניקה, על אנשי שם ועל מוסדות והשגיהם וכו' וכו'. ומן החומר שנצטבר על ידו במשך השנה ערך מידי

17 אני מאד אסיר תודה לד"ר רוברט דן, עובד מדעי בספרייה הלאומית בבודאפעסט (ספרייה על שם סטשעניי) בעד הצילומים הללו. כמו כן אני מודה לו בעד תיאורו של השנתון הנ"ל ודרך עריכתו על ידי מולנאר יאנוש. תיאורי מבוסס על מכתבו אלי מיום 2 במארץ 67.

שנה בשנה את השנתון שלו, ואחרי שערכם וסדרם הוציאם לאור תחלת שנה הבאה. כך החומר שנצטבר אצלו על מה שנתהווה בשנת 1798 הוציא לאור בחדשים הראשונים (לערך אפריל) של 1799. באמת יש בכרך של שנת 1799 ידיעות עד לחודש דצמבר של שנת 1798.

ומן הכלל אל הפרט — דפים 48—50 של כרך 12 שהופיע בשנת 1799. בראש עמ' 48 (שהוא העמוד הראשון המצוטט על ידי ד"ר זהבי) מוסר מולנאר פרטים על פלישתו של גפוליאון לאי מלטה. הוא מספר שביום 10 ביוני [1798] פלשו חילותיו על יבשת האי, ובעוד שני ימים, עד יום 12 בו, כבשו את האי כליל. אחרי דבריו אלה מביא מולנאר מן עתון צרפתי ידיעה על תקוותם של היהודים שהגנרל [בונאפרטה] יכבוש גם את ארץ ישראל ויתן ליהודים לשוב לארצם. כמובן מולנאר כותב בלשון הגר (וזה תרגומו):

"היהודים מביטים על בונאפרטה כעל משיחם, הם מקוים שכאשר יעלה בידי הגנרל לכבוש את ארץ הקדושה, אז יתן את ארץ הקדושה לששת מיליון היהודים הנפוצים על פני כל ארצות תבל. ועל ידיהם יקים ממלכה ירושלמית חדשה. אולי, וגם אפשר, שבעוד זמן יהפך בונאפרטה למשיחם של היהודים...".

מולנאר ממשיך בסיפורו ואחר כך מעתיק עוד ידיעה מתוך עתון צרפתי שהוא קורא לו A filozofiai Decas היינו העתון הפריזאי Decades philosophique et litterarie. וזה תרגום של מה שמולנאר מספר עד כמה שזה נוגע ישר לענינו: "באותו עתון מופיע גם כן מכתבו של יהודי אחד, הכותב לאחיו היהודים [די בכל אתר ואתר], שתוכנו הוא כזה — הגיע הזמן שנסיר מעלינו את עול השיעבוד המעיק על צוארינו. ערב-רב ארמי הוא המושל על ארץ הקדושה, ארץ שאבותינו הוגלו ממנו על ידי הרומיים, ארץ אשר שמרנו עליו עם דמינו, [ארץ אשר] זכרו עוד מסעיר אותנו...".

ליהודי עלום-השם הזה ישנם לו הצעות משלו איך לגשם שאיפותיו, לגרש את מושלי הארץ, יש לו אף תכנית לקרא לסנהדרין וכו' וכו'. אחרי העתיקו את האגרת הזאת מוסר מולנאר גם פרט על יהודי גרי לבוב המתלחשים בינם לבין עצמם בבתי המרוחאות על המתהווה בעולם הגדול ביחס לארה"ק. עם גמר עסקו עם היהודים הוא חוזר לסיפורו של האי מלטה ואיים הקטנים שנכבשו עמה, מצבם הגיאוגרפי וכו'. ועם זה מסתיים כל מה שמולנאר מספר בדפים 48—50 שבכרך 12 של השנתון שלו Magyar Könyvesház שי"ל בשנת 1799 — והכל כמובן מן הקורות בשנת 1798.

העתון, בו הופיע מכתבו של היהודי עלום-השם, ושמן העתיק מולנאר, נושא את התאריך הנאפוליאני המתאים עם 19. April 1798.¹⁸

סך הכל היוצא מזה הוא — (א) מולנאר מעתיק מכתבו של יהודי-עלום-שם ולא כרוז/מניפסט של גפוליאון; (ב) המכתב הזה ידוע מזמן לתוקרי יחסו של גפוליאון ליהודים, וכולם ידעו שהוא אינו משל גפוליאון; (ג) שמכתב הזה הוא

18 ד"ר קובלר New Judca, מחברת דעצמבר 1940 קובע את התאריך המדויק שבו הופיע עתון זה.

מוקדם בלא פחות משנה שלימה (ויום אחד!) לתאריך של הכרוז של נפוליאון.

דברים אלו היו ידועים לכל, רק ד"ר זהבי לא ידע אותם. השאלה איפא נשאלת, איך יקרה זה? ארשה להביע השערה. ד"ר זהבי לגמרי לא ראה את דברי מולנאר במקורם. הוא ראה רק את דברי ד"ר נ. מ. גלבר במאמר שהבאתי כבר לעיל¹⁹. ראה דבריו של גלבר המצטט דברי מולנאר משנת 1799 — אזי מה קרוב יותר מלהניח שהדברים מוסבים על כרוזו של נפוליאון. כיון שראה מה שראה, רץ והדפיס מה שהדפיס. כראי' לדברי — שדברי ד"ר זהבי מיוסדים עד דבריו של ד"ר נ"מ גלבר — ארשה לצטט חצי פסקא משל ד"ר גלבר ולהשוותה עם חצי פסקא משל ד"ר זהבי.

גלבר כותב (בשנת תש"י):

"הצעה שהופצה בכתב בעולם ומעודדת את היהודים לחזור לירושלים..." (שם, עמ' 275 הערה ג36).

זהבי כותב (בשנת תשכ"ד):

"ההצעה שהופצה בכתב בעולם ומעודדת את היהודים לחזור לירושלים..." (זהבי, עמ' 37, הערה 15).

האם מקרי הוא ההתאמה הלשונית? האם באמת שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד? אתמהה!

בכל אופן ברור, שדבריו של זהבי הם יותר מרוחקים מן האמת המציאותית מהמרחק שבין שאיפותיו של נפוליאון לכיבוש עיר עוז לנו, ולאכזבתו משאיפותיו אלו.

ד

מתוך קטע שהבאנו לעיל מדבריו של ד"ר זהבי עמדנו כבר על כך, למה לא פירסם מרן דבריו על דבר ארץ ישראל ברבים. לפי דבריו היה בזה סכנה. הרי ימי חירום היו ימים אלו, ימי מלחמת נאפוליאון עם אלה שהתגרה בהם. זאף מוזהרים אנחנו על ידי ד"ר זהבי, שלא לשכות שימים אלו היו ימי מטריניך — ומשום כך לא היה אפשרי שמרן יצא לרחוב העיר בכתבות לעתונים, ובפעולה תעמלונית בפומבי. ועלינו לדעת:

"יש לזכור שכל מכתביו של ר' משה סופר עברו צינזורה, כפי שהעיד מושל מחוז פרסבורג בעצמו, ובודאי שחשש [=ר' משה סופר] כי השלטונות מקבלים דין וחשבון גם מדרשותיו. לכן הי' נזהר מאד בדבריו

19 ראה דברי ד"ר נ"מ גלבר: נפוליאון 1 וארץ ישראל, ספר דינאבורג, ירושלים תש"י עמ' 263—288. ראה במיוחד הערה 36 שבעמ' 275 שמביא את דברי מולנאר. המכתב וענינו היו ידועים לחוקרי בעלי מקצוע מזמן. ד"ר גלבר בספר Zur Vor-geschichte des Zionismus, וינא, 1927 עמ' 42—48 עוסק בתעודה זו. בהערותו מס' 9 שבעמ' 278 ציין על ספרות הנוגע למכתב הזה — שם ציין שכבר סאקאלאו בספרו The History of Zionism vol. 2, pp. 220/223 מעתיק את המכתב מהעתונות הצרפתית. גם ד"ר קובלר במקום המצוטט לעיל מרחיב את הדיבור על חשיבותה של תעודה זו, ומקומה בחקר אר"י. הוא מוסיף ידיעות ספרותיות על ידיעות קודמיו.

מענין תוכניות ביחס לירושלים, שהיתה התישבות מובהקת" (עמ' 46—47, והערה 44 שם).

אבל ידע מרן לכוון את השעה מתי לחשות ומתי לדבר :

"רק בשנים שהמצב הפוליטי הופשר במידה מה, הרשה לעצמו לדבר באופן קצת יותר בגלוי על תכניותיו ופעולותיו, וגם אז בזהירות יתירה ועל פי רוב ברמזים בלבד" (עמ' 35).

שומה ה' על מרן להיות זהיר בדבריו שהרי הצנזורה היתה מליאה עיינין כמלאך המוות. לכן מצא מרן תכנית משלו איך לקדם פני הצנזורה, הוא הסתיר מחשבותיו ותכניותיו אף בדרושים — רק ברמזים — ואף השתמש בתחבולה מחוכמת זו לא רק בדבריו שבעליפה אלא גם בדבריו שבכתב. אף את דרושיו שכתב שיעמדו לימים רבים כתב אותן באופן מוסווה ומעורפל, דבר — כמובן שלא עמד עליו איש עד כה!

תחבולה זו לא היתה היחידה שבה השתמש מרן, לסמא בה עין-הרע של הצנזורה המסוכנת. על עוד תופעה נפלאה מעמיד אותנו ד"ר זהבי :

"שגם זאת היתה אחת משיטות ההסוואה של ר' משה סופר כלפי השלטונות. את יום ז' באב קבע כיום הספד על גדולי ישראל שנפטרו באותה שנה. וכיון שהספדים לא עוררו חשד אצל השלטונות יכול היה לדבר בהודמנויות אלו על בעיות הגלות והגאולה. עי' בענין זה: ר' משה סופר, דרשות, קלויזענבורג תרפ"ט, כרך שני עמ' 610 בהערה." (עמ' 47, והערה 46).

לצערי לא ירדתי לסוף דעתו של ד"ר זהבי מה הוא רוצה להעיר בציון מקור לדרשת ח"ס עמ' 610 בהערה 20. לא שם ולא בשום מקום אחר שבספר העניקי ספר דרשות ח"ס (על ג' חלקיו) נמצא רמז אף במלה אחת שמרן קבע יום ז' באב להספדים בכדי לסמא עיני הצנזורה.

כדאי אולי להעמיד הקורא התמים על העובדא (ולא השערה!) שמרן כבר קבע יום ז' באב להספד בהיותו עוד בדרעזניץ²¹. משנת תקנ"ד נשאר הספד שנשא ביום הזה — דהיינו ארבע שנים לפני כרוזו של גאפוליאון, והתחלת

20 ד"ר זהבי משתמש בהודמנויות שונות בהערה שבדרשת ח"ס כרך ב' עמ' 610 (עמ' 47 הערה 46, לעיל עמ' 43 הערה 33 בבילבול ובאי סדרים ועוד). אכן אף פעם אינו מזכיר בשמו את המהדיר ספר הנפלא הזה — ספר דרשות חתם סופר על שלש חלקיו — ובעל ההערות המלאות כל טוב. כנראה ששר השכחה גבר עליו — כמו שהשכיח ממנו להעיר ממי לקח שם בדף 43 את 'הבקיאות' שלו בהערות 31—32, (הגמ' בתענית ובמכילתא פרשת יתרו), שניהם נקנו במשיכה בהערה שבעמוד 610 הנזכרת. לא פחות מוזר דרכו של ד"ר זהבי בהביא את דברי גדולי התורה, ושאותם מזכיר בשמם. את רבה של ברנסט, את הרה"ג ר' שלמה סופר מח"ס „חוט המשולש" קורא בכל הודמנויות רק שלמה סופר (למשל עמ' 76 הערה 111 ועוד); גם את רבה של קראקא הרה"ג ר' שמעון סופר קורא רק בשמו (עמ' 114 הערה 134 ועוד) ואפילו את דברי מרן הוא מהין לצטט „ראה בענין הזה גם משה סופר...". (עמ' 44 הערה 35).

21 ספר חתם סופר, דרשות ומאמרים, כרך שלישי, ירושת"ו תשי"ט, דף ע"א והלאה.

עבודתו התעמלנית המוסווה (לפי דבריו של זהבי) של מרן! אבל מה כחה של כרונולוגיאה כלפי דבריו של ד"ר זהבי?

בנוגע לידיעתו של מרן — כביכול — מהכרוז פסק ד"ר זהבי שמרן כן ראהו. עלינו הי' או לקבל דבריו או שלא לקבלם — אני מצדי לא קבלתים. לא כן הדבר בנוגע לדברי ד"ר זהבי בנוגע ליראת הרוממות של מרן מן הצנזורה האויסטריית. כאן מצביע ד"ר זהבי על פרק ופסוק, ונותן מקור לדבריו. כמובן זה מקיל על עבודתו של חוקר הרוצה לדעת אמיתת הדברים, וכמה יש בהם מן היסוד המוצג וכמה מהם על יסוד הרועע, כרגליו של החלום, של אפס ועווב. וכמובן שגם ניתן לנו בזה האפשרות לבדוק עד כמה "הסוה" או "עירפל" ד"ר זהבי את המקורות. מקור לדבריו הם דבריו של הרה"ג ר' שלמה סופר זצ"ל רבה של ברגסאס, בספרו היסודי לחקר משפחת סופרים, ספר 'חוט המשולש'. ספר זה מצוי ולא קשה בו הכדיקה. הגר"ש סופר יודע לספר על שתי עובדות שהצנזורה בא במגע עם מרן זצ"ל. בשתיהן כמובן לא בגלוי. הוא מספר שאי־פעם התרעמו אי אלה עוי פנים בפרעסבורג על רבם הדגול, לפני שר המהון. והוא — שר המהון — דתה תלונתם והשיבם בשלילה. וכאן אצטט את דברי ספר חוטי־המשולש:

"בעת ההיא [=שנת תקפ"ז] היה מושל המדינה [שטאטהאלטער] השר המרומם גראף אפאניי ... מאחר כי אנשי רשע ההמה השתדלו בכל תוקף ועזו להוציא מחשבתם מן הכח אל הפועל וקדוש זקיני זצ"ל עיכב על ידם הלכו בקובלנא אל מושל המדינה ... שאל אותם [=מושל המדינה] מה יאמר הרב שלכם ... ואף המה השיבו אמרים לא יקפיד אדונינו בדעת ורצון הרב שלנו כי עוד לא גגה לו אור ההשכלה והוא הולך חשכים ... בשמעו השר הישר באדם אשר פערו פיהם לבלי חוק ... השיבם באף ובחימה בלשון הזה: כפי הנראה אין אתם מכירים את גודל הרב שלכם כי הוא אדם גדול ורם, אבל אנחנו ידענו כי אחרי בואו לעירנו נסינו ובחנו כשנה אחת כל המכתבים הבאים אליו והיוצאים מתחת ידיו...".

(חזוה"ש דראהאביטש דף ל"ה ע"ב, בהערה).

דברים הללו מצטט ד"ר זהבי בחלקם בלשונם. ועוד ראייה מביא ד"ר זהבי מדברי ספר חוט המשולש (הנ"ל עמ' כ"ב). גם שם מסופר על מסירה שמסרו רשעי ישראל כנגד רבן, מרן זצ"ל, לפני השלטונות בשנת תקע"א. המלשין הלשין על מרן שהוא פסק באחת מתשובותיו כנגד דינא דמלכותא, בנוגע לחוק החדש שנתחדש בעקבות חוק פיחות ערך הכספי, או בשנת תקע"א. הוא חיזק הלשנתו באמרו:

"כי אם יחפשו על הבי דואר ימצאו שמה מכתב ממנו [=ממרן] אשר יקיים דבריו במה שמסר, כי נודע לו [=למלשין] על פי מקרה כי כתב זקיני באותו היום תשובה בענין פיסול המטבע וכי כן רצו ראשי העיר לעמוד על המחקר. אולם תורה מגינה ומצלי ... אנטאן שמיעד ... ובא באישון לילה ... ועל ידי תחבולה בא המכתב ההוא בחזרה לידי זקיני...".

הרי לפנינו מקור לדברי דר. זהבי כפי שהוא מציין להם בספרו בעמ' 46

הערה 44, ובעמ' 76 הערות 111—112 ועוד. שני המקומות ברר מללו, האחת שבשנת בואו של מרן לפרעסבורג, שנת תקס"ז בדקה הצנזורה את כל המכתבים הן אלה שבאו אליו והן אלה שיצאו ממנו, כשנה שלימה. הם רצו לעמוד על אפיו של רבה החדש של פרעסבורג, והשתמשו בתכסיס זה — וכפי המסופר יצא נקי בכל דרכיו. ועובדא השניה קרה בשנת תקע"א שעל פי הלשנה הי' סכנה שמכתב אחד הי' עומד להיבדק על ידי הצנזורה. זאת אומרת שהמדובר בשני סיפורים בלתי תלויים זה בזה בריחוק זמן של כארבע שנים — ורק צד שוה בהם שבשני הסיפורים יד הצנזורה באמצע.

חומר גולמי שבסיפורים אלו משתנה בידי ד"ר זהבי כחומר ביד היוצר. הבאנו כבר דבריו "ויש לזכור שכל מכתביו של ר' משה סופר עברו צנזורה...". (עמ' 47/46). זה ועוד עלינו גם לזכור:

"הממשלה ידעה השפעתו הגדולה של ר' משה סופר על יהודי הונגריה בפרט, ועל יהודי אירופה בכלל, ונתנה הוראה לבדוק את כל המכתבים היוצאים ממנו והמגיעים אליו... בידני הודאת בעל דין בזה" (עמ' 75) 22.

כאמור, מן הציטטות שהבאתי לעיל יש לראות שלא רק שאין כאן איזה שהוא 'הודאת בעל דין' — אלא יש כאן סילוף וזיוף מגמתי במקורות בכדי שיהי' באפשרי, כביכול, להביא ראי' לאיזהו עירפול והסוואה בדברי מרן. הסוואה ועירפול שכל מקורה בהזייה.

ה

עמדנו כבר על כך שתאריכים ועניני כרונולוגיה אינם מטרידים ביותר את מחבר הספר. עמדנו בזה גם כן על התופעה שחומר היסטורי שאפשר לעקוב עליו נעשה בידי ההיסטוריון ד"ר זהבי כחומר ביד היוצר. וגם עמדנו על כך ששתי רגליה של טיאוריא הנפלאה הזאת מתנועעים כשתי אמות הסיפים. נשאר לנו עוד לבדוק ההנחה השלישית, והיא הקובעת כל ענין הספר של ד"ר זהבי, ומן הנכון גם בזה שד"ר זהבי ידבר בלשוננו הוא:

22 כדי לציין עוד דבר מבדר, עד כמה לא הבין ד"ר זהבי סיפור פשוט וקל, עלי להעתיק אי אלה שורות מספרו, וזה לשונו בדף 76 (בסוף הספור אודות הצנזורה):

„השלטונות כיבדו את ר' משה סופר משום השכלתו הרחבה וכשרונו הדיפלומטי הגדול. בכל זאת לא הסכימו להצעת הבארון רוטשילד מווינה שימונה לרב ראשי לכל הונגריה, משום שלא רצו לחזק על ידי כך את אחדותם של היהודים". עד כאן לשונו. כמובן בלי שיושיט לנו העזרה מאין לקח הסיפור החשוב הזה, שעין לא ראתה עד עתה! ? חוט המשולש הנ"ל (הדפסה חדשה, 'ירושתי' תשכ"ד, עמ' צ"ה וכו', ובכל ההוצאות הקודמות). שם נאמר שהברון רוטשילד הציע למרן שהוא ישתדל אצל המקומות הגבוהים בווינה שמרן יתקבל לרב ראשי על כל מדינת הגר — אבל מרן דחה הצעה זו מתוך נימוקים חזקים ורחבי האופק כחכם הרואה את הנולד, ולא הניח לברון רוטשילד שיציע הדבר הזה. כנראה קראו ד"ר זהבי אי פעם הסיפור הזה — וכפי הנראה 'התאים' עובדא זו למה שמתאים לתוך ספוריו.

„בשנת תקע"א בתקופה של שלום בין אוסטריה ונאפוליאון, החליט ר' משה סופר, שהגיעה השעה לארגן פעולה גדולה למען יישובה מחדש של ארץ ישראל על ידי יהודים, הוא תיאר ישוב שיחיה לא מן החלוקה, אלא מעבודה פרודוקטיבית. בשאלות-תשובות שלו, בדרשותיו ובחידושי-תורה שלו הוא חוזר פעמים רבות על הרעיון שהעולים לארץ ישראל צריכים לעסוק בעיקר בחקלאות ובמלאכה...“ (עמ' 62).

הוא ציין כמקור על הרעיון שעליו חוזר מרן כמה פעמים, רק להאמור בחידושי מרן: סוכה, פרק לולב הגזול (ל"ו ע"ב) ד"ה דומה לכושי. (האם חידוש זה נכתב בשנת תקע"א?). אבל לא ברעיונות אנו עסוקים, מעונינים אנו בעובדות בפעולות ממשיות. 'פעולה גדולה למען ארץ ישראל' מהיא? גם בזה ידבר ד"ר זהבי בלשוננו-הוא:

„לפי תעודות שפירסם ד"ר נ"מ גלבר מן הארכיון הקיסרי בווינה התארגנה עלייה של שמונים משפחות, כ-500 נפש, שהחליטו בשנת 1811 לעלות לארץ ישראל ולעסוק בחקלאות. החלטה זו קשורה במצבם של היהודים באוסטריה, שהתערער או באופן פתאומי. כתוצאה מן ההוצאות הרבות של ממלכת אוסטריה על המלחמות בנאפוליאון, נוצר משבר כספי קשה במדינה. ב-15 במרס 1811 הוצאה תקנה, שערך הכסף יורד ב-80 אחוזים; והיהודים שרכושם היה רק בכסף מזומן, הפסידו כמעט הכול. לפי המסמכים הטיף אז יהודי אלמוני בבוהימיה לעלות לארץ-ישראל ולהיאחז בה בעבודה חקלאית. הואיל ובאוסטריה-הונגריה היה ר' משה סופר היחידי בדור ההוא, שהתמסר לרעיון של עליית חקלאים לארץ-ישראל, והוא היה גם הממונה על אוסף הכספים למען ארץ ישראל בבוהימיה, במורביה ובהונגריה, יש לשער שהוא עמד מאחורי האירגון הזה, ויש סמוכין להשערה זו בעובדא ששיירת העולים שיצאה מבוהימיה עברה דרך ניקולסבורג ובאה לפרעסבורג, ולפי המסמכים שנתקבלו בקהלתו של ר' משה סופר בסבר פנים יפות ובלבביות. בוודאי צוידו שם גם בכסף להוצאת הדרך. משפחות אלו מכרו את כל שארית רכושם, וקנו מכשירים חקלאיים, עגלות וסוסים והחליטו לנסוע בעגלות האלה דרך הונגריה והבלקן לארץ ישראל. הם 'יצאו לדרך מצויידים במכתבי המלצה מרבני פראג אל הקהלות שדרךן היה עליהן לעבור“ (עמ' 62—63).

ובהערה לסיפור מרגין זה הוא מראה המקור בהערה 79, וכותב:
 „עלייה זו אורגנה, בחשאי כנראה על ידי ר' משה סופר, ידידו האני[נטימי ר' מרדכי בנעט (יליד הונגריה, רבה של ניקולסבורג או) ורבני פראג, יש לשער שהשתתף עמהם גם ר' וואלף פלקלש ראש קהילת פראג, שבעזבונו נמצא העתק מכתבו של נאפוליאון.“

אבל עוד לא די בזה. מחבר הספר חוזר על הדברים הללו באופנים שונים במקומות אחרים בספרו. כך בדף 55/56 מספר על המעבר בארץ הגר:

„הקשרים שנוצרו בין ר' משה סופר ובין הנסיך הגדול יוהאן בתקופה זו... יש לשער כי קשרים אלו נוצלו גם להשגת מכתבי המלצה מחצר הקיסר, באירגון העלייה החקלאית מבוהימיה-מורביה של 500 נפש. לפי המסמכים

נתן הקיסר בשנת 1811 מכתב המלצה לעולים אלה למעבר חפשי בארצות חסות...".

ועל הדבר הזה חוזר ד"ר זהבי שוב בעמ' 61, עם אי אלה ידיעות קטנות נוספות שלא נודעו עוד כשבעה-שמונה דפים לפני כן, וזה לשונו:

"ר' משה סופר היו לו קשרים עם השלטונות בווינא, וביחוד עם אחיו של הקיסר, הנסיך יוהאן — — — כנראה על ידי קשרים אלו הושגו מכתבי המלצה מן השלטונות בווינא אל השלטונות התורכית...".

אינו מן הענין לנושא שלפנינו — גורלה של השיריה הפלאית-חלוצית זו. היא נכשלה, לצער בת רבים, ולא זכתה להיאחו בארץ-האבות, ואף ארצנו לא זכתה ליבולה, ולא העלתה לה ארוכה. המענין אותנו בזה, הוא הימנותא של הסיפור ובדיקת יחסו של הסיפור אל הדברים שד"ר זהבי מייחס אותם אל מרן זצ"ל. נראה האם בדיקה ביקורתית תעלה ארוכה לטיאוריה של ד"ר זהבי.

דברי ד"ר ג'מ גלבר, שעליהם נשען ד"ר זהבי בפרק הזה נדפסו בשנת תשי"ג בירושת"ו בקובץ "ירושלים" — כמצוין על ידי ד"ר זהבי בעמ' 63 הערה 79 (עם טעות קל, במקום אשר מסומן שם עמ' רמ"ה—רמ"ו צריך לומר רמ"ג—רמ"ד). השואה קלה תעיד שרוב הדברים שד"ר זהבי מוסרם כאילו באים מאותו המקור קלוטים הם מהאור. ד"ר גלבר מעתיק דבריו מעתון שנדפס בבוהימיה בשנת 1812, ושוב נעתקו בעתון אחר, כתב-עת Freya בבוהימיה בשנת 1866 ("ירושלים", עמ' רמ"ד הערה 3), ולא כמו שנמסר המקור על ידי ד"ר זהבי "תעודות שפירסם ד"ר ג'מ גלבר מן הארכיון הקיסרי בווינא". אין ספק שכל בר בי רב מבין החילוק שבין מסמך הנמסר על ידי תעודה רשמית השמורה בארכיון ממלכתי, לריפורטג' בכתב-עת אבסקורנטי. ד"ר ג'מ גלבר, שהוא כאמור היסטוריון נאמן, מסר הדברים כהוויתן — ד"ר זהבי כדי להשביח מקחו כתב מה שכתב. בכל המסמך של ד"ר גלבר אין שמו של מרן רמוז בו, ולצרף את שמו של מרן עם איש זה שלפי דברי ד"ר גלבר "באותם הימים הסתובב ביישובי היהודים בבוהימיה הדרומית יהודי אלמוני והטיף לעליה לאר"י ולעבודת האדמה" אינו אלא זיוף זול הנובע מקטנות דמוחין.

במסמך כפי שנמסר על ידי ד"ר גלבר נזכרים רבני פראג (עלומי שם) שנתנו מכתבי המלצה בידיהם של הנוסעים; אשר לניקולסבורג ולפרעסבורג נמסר על ידי ד"ר גלבר ששם "נתקבלו על ידי היהודים בלבביות. קהלות אלו השיגו להם גם מכתבי המלצה מוינה אל השלטונות בתורכיה". לא כן אצל ד"ר זהבי. בידיו 'מקורות' הם כחומר ביד היוצר ברצותו מרחיב עוז וברצותו מגזם... הוא ממשיך לתוך התעודה את המהר"ם בנעט (גם הוא יליד מדינת הגר?), את ראש הקהל של קהל קדוש פראג — את ר' וואלף פלעקלש, וכמובן שאת "המזרח-שטאט" הוא מציע להמארגן, המטיף לעליה, מי שעומד על גביהם, מאחוריהם והולך לפניהם, הלוחם בעד היישוב החקלאי, הוא היחידי בין רבני הגר, הוא המאסף את כל כסף הקדשים בהונגריה, בבוהימיה במורביה באלזס בכל אירופה... הוא הדיפלומט המצייד אותם עם מכתבים כמובן מכתבים מידי אחי הקיסר (ולמה לא מן הקיסר עצמו?)... ואפילו הכי, הכל נעשה בחשאי קול דממה דקה לא ישמע, חס ושלום מפומא לאודנא לא גליא... רק בעת שביתת הנשק, בעת צאת קול

התחנ"ה בז' באב אז קולו ישמע... ועם כל זה סוף כל סוף האמת ההיסטורי מבצבץ ויוצא לחוץ על אף שינתו הכפולה כשל שינת חוני המעגל... סוף-סוף כל הרבנים הקדושים ועוזריהם באים על שכרם, מרן זצ"ל במקום הראשון בראש, ידידו 'האינטימי' רבה של גיקולסבורג עומד על יד ימינו לתמכו, ולנעץ תחילת הסיפור בסופה — ר' וואלף פלעקלש שזכה לשמור על העתק הכרוז/המניפסט אף הוא בא בשכרו, כי בודאי "שיש לשער שהשתתף עמהם". ובזכות 'השערה' יהי זכרו בספרו של ד"ר זהבי, בין אלה ה"ראשוני המיישבים" את ארץ ישראל.

אינני יודע מה הן המגמות הפוליטיות או האידיוולוגיות של המחבר בספרו זה. למעשה אף אינני יודע האם יש לו מגמות כאלה, וכשאני לעצמי אף אינני מעונין לא במגמות אף לא בחסרונן. כמו כן אין מגמתי להציל כבודו של מרן קדוש ישראל החתם סופר זצ"ל שחולל בספר הזה — כבודו הרם אינו צריך להגנה מצדי. מגמתי היתה בכתובת שורותי אלו: לבדוק האם הספר הזה המוצג בשער כספר רציני "תולדות הציונות בהונגריה", ספר המתיימר לפי אותו השער לגשר תקופה ארוכה של מאה וכמה שנים בין שני דפיו, ספר המתרברב לדחות כל כותבי תולדות ישראל בארץ ההיא — מגמתי לראות האם צדקו דבריו של המחבר: חפצתי לדעת מה ערכו של הספר הזה כספר שימושי ורציני. לצערי עלי להודות, שמסקנתי — עד כמה שיש לה ערך כלל — היא שלילית בהחלט. דומה לי שבדוגמאות שהבאתי הראתי צדקת המשפט השלילי, דומה לי שהראתי גם כן ששמו של הספר אין בו הצדקה, ואינו אלא הסוואה המכוונת לסמא עיניהם של קוראים תמימים. דומה לי שהראתי לדעת שערכו של הספר אינו אלא בהתאם לידיעותיו, לכשרונותיו, לדמיונותיו ולמשפטיו הקדומים של מחברו, יוצרו ומחוללו.

לא פחות ואף לא יותר.

כרך ז

רשימת המאמרים בכרך ז. גליונות א-ד

שם המחבר	שם המאמר	הגליון	העמוד
אדלר, ד"ר שלמה	קריאת שם יששכר בתורה	ב	19
איבשיץ, הרב יהונתן זצ"ל	שמיטת כספים ומידת ההסתפקות	א	3
אפפעל, הרב יוסף י'	הצפיה לבנין בית שלישי	ג	7
ארנד, משח	סוגיות בתורה לרב קופרמן	ד	41
אש, שאול	הגיית השם יששכר	ג	43
בכרך, הרב יהושע	מה בין שאול לדוד (פרק ה)	א	5
בכרך, הרב יהושע	מה בין שאול לדוד (פרק ו)	ג	21
בכרך, הרב יהושע	מה בין שאול לדוד (פרק ז)	ד	25
ברויאר, מרדכי	משוט בשוק הספרים	א	64
דומב, פרופ' יחיאל	איש המדע היהודי החרדי	ב	4
וונדר, מאיר	רשימת הספרים על שביעית (מלואים ב)	א	77
יוחימק, יוסף י' הי"ד	היער בתקופת המקרא	ד	23
יוטקובסקי, ישראל	על הגדרת מיני הצמחים בהלכה	ג	46
כהנא, הרב קלמן	נתוחי מתים בהלכה — סקירה ביבליוגרפית	ב	43
כהנא, הרב קלמן	נתוחי מתים בהלכה (מלואים)	ג	71
כהנא, הרב קלמן	כניסה למקדש בזמן הזה	ד	4
כהן-ישור, ד"ר יוחנן	פרופ' נהר על המהר"ל	א	73
כהן-ישור, ד"ר יוחנן	ביבליוגרפיה שמושית של כתבי המהר"ל	ג	66
לב, פרופ' זאב	השמוש בבויולר בשבת (הערות)	ב	13
לב, פרופ' זאב	תשובה לתשובה	ב	17
לוינגר, ד"ר ישראל מ'	לבעיית הטריפות במדינת ישראל	ב	21
מונק, הרב משה	הנוך לחיי משפחה	א	42
מצגר, הרב שלמה א'	זמן הקרבת התמיד והפסח	ג	13
מרצבק, הרב יונה	על טעמי מצוות, חקירות הלכה ורש"ה	ג	1

<u>שם המחבר</u>	<u>שם המאמר</u>	<u>הגליון</u>	<u>העמוד</u>
נויבירט, הרב יהושע	השימוש בבילור בשבת	א	32
נויבירט, הרב יהושע	תשובה להערות	ב	15
נויבירט, הרב יהושע	בעיות המתגייס בשבת	ד	10
עמדן, הרב יעקב זצ"ל	עלו לארץ ישראל	ד	1
עמנואל, יונה	על שיטת הרמב"ם בביעור שביעית	ב	31
סופר, בנימין הי"ד	על השימוש בתאריך אזרחי	ד	37
פליקס, פרופ' יהודה	לבעיית לולבי התמר הקנרי	א	24
קונשטט, הרב ברוך זצ"ל	מעשר-כספים	ג	1
קונשטט, הרב ברוך זצ"ל	איסור לפני עיור ומסייע ידי עוברי עברה	ג	3
קונשטט, הרב ברוך זצ"ל	איסור כניסה לבית תפלתם	ג	5
קופרמן, הרב יהודה	ספר רביד הזהב	ג	48
שישא, אברהם הלוי	מחת"ם סופר להרצל לד"ר י' צבי זהבי	ד	49

רשימה זו אינה כוללת מאמרי תגובות על מאורעות הימים